

แนวคิดธรรมเนียมบาลีในพระไตรปิฎกกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย

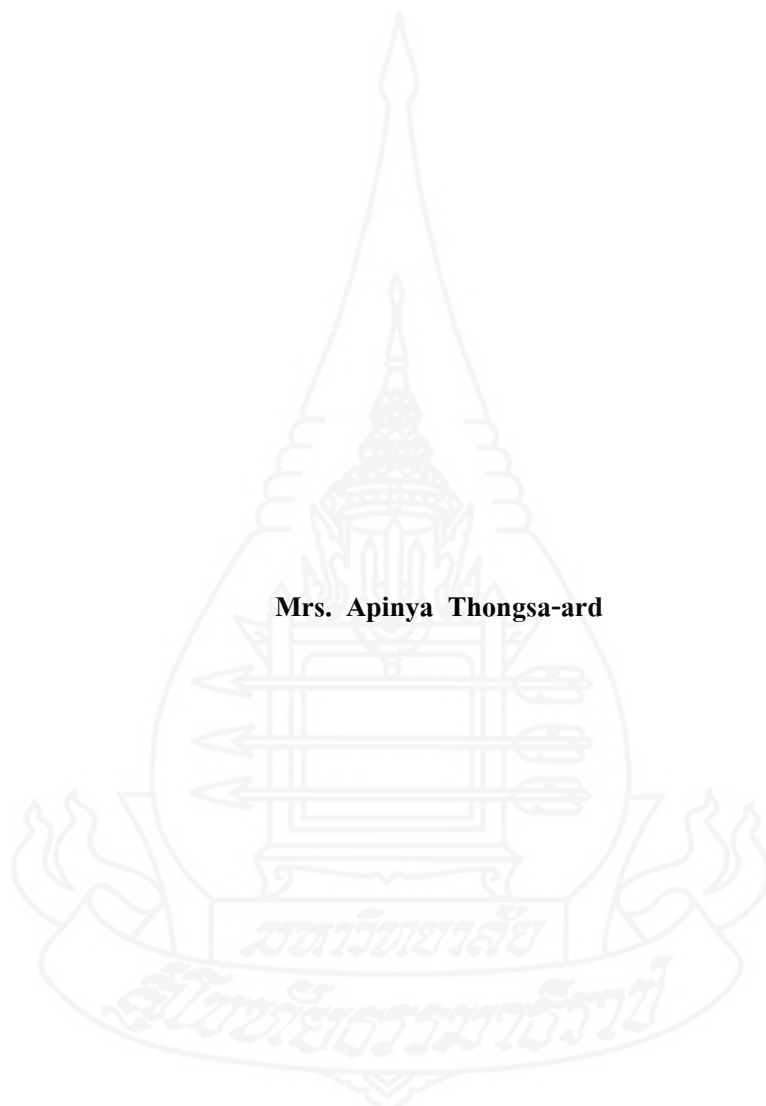

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2555

Governance Concept in the Pali Canon of Thailand Democracy Development

Mrs. Apinya Thongsa-ard

A Thesis Submitted in Fulfillment of the Requirement for
the Degree of Master of Political Science in Politics and Government

School of Political Science

Sukhothai Thammathirath Open University

2012

หัวข้อวิทยานิพนธ์ แนวคิดธรรมภิบาลในพระไตรปิฎกกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตย
ของไทย

ชื่อและนามสกุล นางอภิญา ทองสอาด

แขนงวิชา การเมืองการปกครอง

สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

อาจารย์ที่ปรึกษา 1. ศาสตราจารย์ ดร. ชีรภัทร์ เสรีรังสรรค์
2. รองศาสตราจารย์ธโรธร ผู้ทองคำ

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2554

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ประพนธ์ ประณต นันทิยะกุล

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ประณต นันทิยะกุล)

ศาสตราจารย์ ดร. ชีรภัทร์ เสรีรังสรรค์

กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร. ชีรภัทร์ เสรีรังสรรค์)

ธโรธร ผู้ทองคำ

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ธโรธร ผู้ทองคำ)

สุจินต์ วิสวธีรานนท์

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร. สุจินต์ วิสวธีรานนท์)

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษานี้คงไม่สำเร็จผลสมดังเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้ ถ้าไม่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่ผู้วิจัยระลึกถึงคุณงามความดีของท่านเหล่านั้นอยู่เสมอ นับตั้งแต่ ศาสตราจารย์ ดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ได้กรุณาให้คำแนะนำหลายประการที่มีค่ายิ่งต่อการวิจัย รวมทั้งให้อิสระในการนำเสนอวิทยานิพนธ์อีกด้วย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ธโรธร คุ้มทองคำ ที่เป็นที่ปรึกษาช่วยให้ และรองศาสตราจารย์ประณต พิมพะยะกุล ซึ่งกรุณาได้รับเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ คำแนะนำต่างๆ รวมทั้งข้อติชมของอาจารย์ทุกท่าน นับว่ามีส่วนสำคัญที่ทำให้วิทยานิพนธ์นี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยทราบซึ่งในความห่วงใยและเอาใจใส่ในการทำงานของผู้วิจัย และช่วยพิมพ์งานให้ในขณะที่ผู้วิจัยศึกษาและค้นคว้าไปพร้อมกับงานประจำซึ่งก็คือ นายมณฑิธร ทองสอาด คู่ชีวิตของผู้วิจัย นับว่าเป็นความดีงามพิเศษต่อผู้วิจัยมากนอกจากนี้ขอขอบพระคุณ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) ที่เอื้อประโยชน์หลายอย่างกับงานวิจัยชิ้นนี้ของข้าพเจ้า ตั้งแต่การค้นคว้าในห้องสมุดและอุปกรณ์ในการพิมพ์ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกๆ ท่าน ทุกๆ แห่งที่อำนวยความสะดวกให้กับผู้วิจัย ตลอดจนครู อาจารย์ที่อบรมให้ความรู้กับผู้วิจัยมาเป็นลำดับ

ที่จะลืมไม่ได้ก็คือ ท่านเจ้าคุณพระพยอม กัลยาโณ (พระราชธรรมนิเทศ) เจ้าอาวาสแห่งวัดสวนแก้ว ซึ่งท่านได้กรุณาให้ผู้วิจัยได้เข้าสัมภาณณ์ ขอให้ทุกท่านและสถาบันที่กล่าวนามมาทั้งหมด และอีกหลายท่านที่ผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวถึงทั้งหมดในที่นี้ได้ จงประสบแต่ความสุข สำเร็จในชีวิตตลอดไป

อภิญญา ทองสอาด

กันยายน 2554

ชื่อวิทยานิพนธ์ แนวคิดธรรมภิบาลในพระไตรปิฎก กับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย
ผู้วิจัย นางอภิญา ทองสอาด **รหัสนักศึกษา** 2518001173 **ปริญญา** รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
(การเมืองการปกครอง) อาจารย์ที่ปรึกษา (1) ศาสตราจารย์ ดร. ชีรภัทร์ เสรีรังสรรค์
 (2) รองศาสตราจารย์ ธิโสธร ตู้ทองคำ **ปีการศึกษา** 2555

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) แนวคิดธรรมภิบาลในพระไตรปิฎก 2) หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักธรรมภิบาล ที่มีความสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย

วิธีการศึกษาเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยเอกสาร อันได้แก่ พระไตรปิฎก เพื่อนำมาวิเคราะห์เนื้อหาและทำการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ และดำเนินการบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) หลักพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องต้องกันกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อาทิ การให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล และสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่และความรับผิดชอบ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกัน การให้ความสำคัญกับการตัดสินใจปัญหาโดยใช้หลักเสียงข้างมาก และการใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครอง เป็นต้น (2) หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักธรรมภิบาล ที่มีความสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ได้แก่ 1) หลักการบัญญัติพระวินัย การบัญญัติสิกขาบท มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ประชาชนได้รับความคุ้มครองอย่างยุติธรรม 2) หลักสุจริตสาม ได้แก่ การประพฤติตามอารยธรรมย่อมนำพาไปสู่การเป็นคนดีในฐานะปัจเจกบุคคล หลักพรหมวิหารบำเพ็ญการสงเคราะห์ การนำไปสู่การเป็นคนดี มีคุณธรรมในฐานะสมาชิกของสังคม และหลักทศพิธราชธรรมเป็นหลักอันสำคัญยิ่งสำหรับการมีคุณธรรมของผู้ปกครองรัฐ 3) หลักอริกรรมสมณะ เป็นการใช้หลักตัดสินใจความขัดแย้ง หลัก “เข็ญยสิตา” เป็นหลักธรรมในการถือเสียงข้างมาก ยึดหลักความโปร่งใส ไม่มีนอกไม่มีใน 4) หลัก “อปริหานิชธรรม” เป็นหลักธรรมสำหรับการมีส่วนร่วมในการปกครอง หลัก “ฆราวาสธรรม” เป็นหลักอันสำคัญยิ่งในการมีส่วนร่วมของประชาชน 5) หลัก “ปัพพชิตถิณหปัจจเวกซ์” บุคคลพึงมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่และความรับผิดชอบ หลัก “ทิส 6 (สิงคาลกสูตร)” เป็นหลักส่งเสริมความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น 6) หลัก “จักรวรรดิ 5” เป็นหลักสำคัญของนักปกครองในการบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์และหลัก “ราชสังคหะ 4” เป็นหลักในการบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชนอยู่ในเอกภาพ

คำสำคัญ แนวคิด ธรรมภิบาล พระไตรปิฎก ระบอบประชาธิปไตย

Thesis title: Governance Concept in the Pali Canon of Thailand Democracy Development

Researcher: Mrs. Apinya Thongsard; **ID:** 2518001173; **Degree:** Master of Political Science

(Politics and Government) ; **Thesis advisors:** (1) Dr. Thirapat Serirsangsan, Professor;

(2) Thasothorn Tootongkum, Associate Professor; **Academic year:** 2012

Abstract

The objectives of this research were to study: (1) The governance concept in Pali Canon; and (2) tenets about governance from Buddhist teachings that are compatible with the democratic system of government in Thailand.

This was a qualitative study based on textual analysis of the Pali Canon and in-depth interviews with qualified experts. The data were analyzed descriptively.

The results showed that: (1) Among the components of Buddhist tenets in the Pali Canon are concepts of Governance that are compatible with principles of governance in the democratic system, such as placing importance on individuals; rights and freedoms that come along with duties and responsibilities; belief in the equality of all people; placing importance on making decisions based on the majority opinion; and governance based primarily on law. (2) Principles of Governance that are compatible with democracy consist of: 1) the disciplinary rules for monks and the *Sikhobot* commandments, which are egalitarian and apply equally to all, so citizens are protected in fairness; 2) the Three Truths, meaning that behaving with civility will make one a good person as an individual; the Four Sublime States of Mind, meaning that charity and generosity will make one a good person and a moral member of society; and the Virtues of the King, which are very important principles for the moral behavior of government leaders; 3) the principle of *atikorn samata* is a principle for dispute resolution, and the principle of *yepuyasita* is about accepting the majority vote based on transparency; 4) *abrihaniyatham* is a principle about participation in governance and *karawasatham* is a very important principle for public participation; 5) the *buppachit-apinhabajjawek* principle states that individuals have rights and freedoms that come together with duties and responsibilities; the *singkalakasutra* or Six Directions principle stresses responsibility to oneself and others; 6) the “Five Imperial” principle tells administrators how to manage resources wisely and the *Rajasangkha 4* is about how to administer the public and keep the people unified.

Keywords: Concept, Governance, Pali Canon, Democracy

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฅ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	5
ความเป็นมาของพระไตรปิฎก.....	5
แนวคิดพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดธรรมาภิบาล.....	8
แนวคิดในธรรมาภิบาล.....	13
แนวทางและความเป็นมาของแนวคิดธรรมาภิบาล.....	15
องค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาล (Good Governance).....	17
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	38
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	38
กรอบแนวคิด.....	40

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	42
หลักนิติธรรม.....	44
หลักคุณธรรม.....	49
หลักความถูกต้องโปร่งใส.....	56
หลักการมีส่วนร่วม.....	59
หลักการมีส่วนร่วมในการปกครอง.....	60
หลักจิตสำนึกรับผิดชอบ.....	64
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	75
สรุปผลการวิจัย.....	75
อภิปรายผล.....	77
ข้อเสนอแนะ.....	79
บรรณานุกรม.....	86
ภาคผนวก.....	90
ก คำอธิบายคำย่อ.....	91
ข หนังสือราชการ.....	93
ค ประวัติและผลงานของพระราชธรรมนิเทศ.....	98
ประวัติผู้วิจัย.....	103

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 3.1 แผนภูมิกรอบแนวคิด	40
ภาพที่ 4.1 หลักธรรมในทศ 6 แสดงถึงบทบาทหน้าที่ระหว่างตนเอง ต่อคนรอบข้าง	66
ภาพที่ 4.2 แผนภูมิแสดงการพัฒนาระบบประชาธิปไตย มี 4 ระดับ	73
ภาพที่ 4.3 แผนภูมิแสดงแนวคิดประชาธิปไตยแบบธรรมาภิบาลกับ หลักคำสอนในพระไตรปิฎก	74

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธมาอย่างยาวนาน มาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 700 ถึง 800 ปี (ทินพันธุ์ นาคะตะ 2543: 87) นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา รัตนโกสินทร์ จวบจนกระทั่งปัจจุบันจนอาจกล่าวได้ว่า ประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ด้วยภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ หลักคำสอนต่างๆ ในพระพุทธศาสนาซึ่งมีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎก จึงย่อมมีอิทธิพลต่อวิธีการบริหารบ้านเมือง และวิธีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ทุกยุคทุกสมัยอย่างมีอาจแยกจากกันได้เลย

ไม่ว่าในยุคอื่นๆ จะมีการปกครองรูปแบบใด พุทธศาสนาก็ยังดำรงอยู่เคียงคู่กับสังคมไทยมาโดยตลอดทั้งในยุค “พ่อปกครองลูก” ยุค “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” และยุค “ประชาธิปไตย” สิ่งนี้ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า หลักพระพุทธศาสนานั้นสามารถนำมาใช้ในสังคมที่มีรูปแบบการเมือง การปกครองที่แตกต่างกันได้หลายรูปแบบ โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่จริยธรรมของมนุษย์ ซึ่งมีความเป็นสากลที่อยู่เหนือปรัชญาการเมืองใดๆ

สังคมโลกทุกวันนี้ ตกอยู่ในสภาวะที่กำลังดิ้นสู่ความเสื่อมถอย ความสับสนวุ่นวาย ความเดือดร้อนมีทุกหย่อมหญ้า ทุกประเทศต้องเฝ้าคอยรับรู้ข่าวสารเพื่ออุดช่องโหว่ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่างเว้นแต่ละวัน โดยทั้งปรับเปลี่ยนแก้ไขเพิ่มเติมเสริมต่อในส่วนต่างๆ ให้เท่าทันกับเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทั้งในส่วนที่เป็นภาครัฐ ภาคเอกชนหรือปัจเจกชน ด้วยการค้นหาแนวทางการพัฒนาด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมให้มีเสถียรภาพมากขึ้น

โลกาภิวัตน์ หรือ โลกาภิวัตน์นั้นก่อเกิดจากผลพวงอันหนึ่งที่มาจากแนวนโยบายการ จัดระเบียบสังคมใหม่ วัตถุประสงค์มุ่งมั่นพัฒนาเศรษฐกิจ ด้วยมองว่าโลกเป็นตลาดเดียวกัน เป็นตลาดร่วมกันทุกประเทศสามารถได้รับประโยชน์อย่างมากหากร่วมกันภายใต้ระบบการค้าเสรี ในองค์กรระหว่างประเทศ (WTO) และพร้อมเสริมสร้างศักยภาพทางการทหารให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น เพื่อความปลอดภัยของสังคมโลก แนวคิดและหลักการดังกล่าวได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อสังคมทุกระดับ ทั้งในเชิงสร้างสรรค์และทำลายล้าง แม้จะเกิดการต่อสู้กัน

ทางด้านยุทธศาสตร์และยุทธวิธีทางความคิดก็ตาม ก็มีอาจหยุดยั้งกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมโลกอย่างต่อเนื่อง

จากกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วก่อให้เกิดผลกระทบตามมาอย่างมากมาย ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. ระดับปัจเจกชน (Individual)
2. ระดับชุมชน (Community)
3. ระดับประเทศ(State)
4. ระดับโลก(Global)

แนวความคิดและหลักการที่มีอยู่ในปัจจุบันมักขัดแย้งกันเองในแต่ละระดับ ในระดับผู้ปกครองใช้มาตรฐานหนึ่งในกรณีที่เป็นผลประโยชน์ของตน แต่ใช้อีกมาตรฐานหนึ่งกับสิ่งที่ขัดต่อผลประโยชน์ของตน หรือแต่ละประเทศมีนโยบายที่ดีต่อประชาชนในประเทศของตนเองและรักษาผลประโยชน์ของประเทศตน แต่กลับละเลยต่อประชาชนในประเทศอื่นๆ ทั้งนี้เพราะแนวคิดและอุดมการณ์ต่างๆ ที่มีอิทธิพลในปัจจุบันไม่ครอบคลุมและสอดคล้องเพียงพอต่อสภาพปัญหาและความสลับซับซ้อนใน โลกสมัยใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะมีการพัฒนาหลักการที่สามารถนำไปใช้ได้ในทุกระดับได้อย่างสอดคล้องโดยไม่เกิดการขัดกันในการปฏิบัติ ซึ่งจะไม่เกิดภาวะสองมาตรฐาน (double standard)

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นในสังคมทั้งระดับชุมชนระดับชาติ และระดับโลก จึงส่งผลกระทบทั้งในเชิงสร้างสรรค์และทำลายล้าง ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในกลุ่มประเทศทางตอนใต้ (South Country) ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม จากกลุ่มประเทศทางตอนเหนือ (north country) เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมัน เป็นต้น จนกระทั่งเกิดการต่อสู้กันทั้งด้านยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีทางความคิด ปัจจุบันสังคมโลกได้รับอิทธิพลความคิดที่สำคัญคือ กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมทุกระดับตามหลักการธรรมาภิบาลที่ธนาคารโลก(World Bank) ได้วางเอาไว้ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้ แต่ขณะเดียวกันก็ส่งผลเสียต่อระบบเศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละประเทศเช่นเดียวกัน เนื่องจากปัญหาการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล ในแต่ละประเทศนั้น ยังไม่สามารถดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมระหว่างค่านิยม ทศนคติ วัฒนธรรม และประเพณีนิยมของแต่ละประเทศได้เท่าที่ควร เช่น ประเทศไทยที่ต้องตกอยู่ภายใต้วิกฤติเศรษฐกิจที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน (อินทร์ตัน ยอดบางเตย 2547: 7-10)

สาเหตุที่ก่อให้เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจของประเทศไทย เกิดจากการบริหารงานที่ไม่โปร่งใส มีการทุจริตคอร์รัปชันในวงราชการและเอกชน จึงมีการพัฒนาแนวความคิดเรื่องรัฐธรรมนูญหรือธรรมนูญ เพื่อให้มีการพัฒนาการเมืองการปกครองที่ดีขึ้น หลักการเรื่องรัฐธรรมนูญที่นักคิดหลายท่านของไทยได้นำเสนอไว้ในปัจจุบัน มีรากฐานความคิดขึ้นอยู่กับประสบการณ์และผลประโยชน์ของแต่ละบุคคล ซึ่งมีรากฐานจากแนวคิด 2 แนวทางคือ แนวทางเสรีนิยมหรือระบอบประชาธิปไตย กับแนวทางสังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์ ทั้งสองแนวคิดนี้มีการต่อสู้กันมาโดยตลอด ในขณะเดียวกัน การนำเอารูปแบบและหลักการของทั้งสองแนวทางมาดำเนินงานก็ยิ่งประสบปัญหาความไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ค่านิยมกับสภาพสังคมไทยเช่นกัน จึงก่อให้เกิดปัญหาตามมาอย่างมากมาจนถึงปัจจุบัน สังคมไทยเป็นสังคมที่มีรากฐานขนบธรรมเนียมประเพณีแบบเอื้ออารีและเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกัน นอกจากนี้ยังอยู่บนหลักการของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมีความเชื่อว่าแนวคิดเรื่องการบริหารงานแบบธรรมนูญ ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นใหม่แต่ประการใด หากแต่มีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกอันเป็นหลักการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ปรากฏอยู่ในหลักธรรมมากมาย เช่น ทศพิธราชธรรม, จักรวัตตสูตร, กุฏทันตสูตร, มงคลสูตร, ฯลฯ ซึ่งทรงแสดงหลักการและวิธีการไว้อย่างพร้อมสรรพ ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมนูญของพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปใช้ได้ทั้งในระดับปัจเจกชน ระดับชุมชน หรือระดับประเทศได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมนูญในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักธรรมนูญ ที่มีความสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย

3. ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก โดยแบ่งออกเป็นด้านๆ ดังนี้

1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยเน้นศึกษาเนื้อหาอันเป็นบริบทสำคัญของพระไตรปิฎก ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมนูญเป็นสำคัญ

1.2 ขอบเขตด้านกระบวนการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการศึกษาวิเคราะห์และตีความจากพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระวินัยและพระสุตตันตปิฎก และอรรถกถาบางส่วนเท่าที่

จำเป็นในส่วนที่เป็นแนวคิดของหลักธรรมาภิบาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาแนวคิดตามที่ปรากฏในบริบทของสังคมไทยภายหลังปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน จากนั้นจึงนำผลการวิจัยมาเปรียบเทียบกับบทบาทที่ควรจะเป็น ที่เป็นไปตามหลักการของพระพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทยในอนาคต

4. คำนิยามศัพท์เฉพาะ

3.1 **ธรรมาภิบาล** มาจากคำว่า “ธรรม” และอภิบาล ซึ่งคำว่าธรรมหมายถึง คุณความดี ความถูกต้องและหลักความประพฤติปฏิบัติในศาสนา กฎเกณฑ์ ความจริงความยุติธรรม ส่วนคำว่า “อภิบาล” หมายถึง บำรุงรักษา ปกครอง ดังนั้น เมื่อนำมารวมกัน ธรรมาภิบาล จึงหมายถึง การปกครองและบริหารบนพื้นฐานของหลักธรรม ความดีความถูกต้อง ซึ่งสะท้อนถึงแนวความคิดปรัชญาที่เน้นเรื่องความดี ภาษาอังกฤษใช้คำว่า “good governance”

3.2 **พระไตรปิฎก** คือ คัมภีร์ที่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือธรรมวินัย สถิตอยู่ คำว่า ตปิฎก ในภาษาบาลีแปลว่า “ตระกร้า 3 ใบ (ที่บรรจุคำสอน)” หมายถึง หลักคำสอนหมวดใหญ่ 3 หมวด (ป.อ.ปยุตโต 2544 : 1)

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 4.1 ได้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎก
- 4.2 ได้ทราบถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ควรนำมาปรับใช้ในการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย
- 4.3 นำไปปรับใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบประชาธิปไตย ไปสู่ความเป็นธรรมาภิบาล

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

พระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นในประเทศอินเดียเมื่อ 2500 กว่าปีมาแล้ว โดยเกิดจากที่พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบสัจธรรม หรือความจริงแท้ตามธรรมชาติที่ให้คำตอบต่อทุกปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ (Akawa akira 1990: 2) สิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบนั้นมีความละเอียด และลึกซึ้งมากจนอาจเกินวิสัยที่คนทั่วไปจะเข้าใจตามด้วยเหตุผลได้ ทำให้พระองค์ไม่ทรงที่จะแสดงธรรมในตอนแรก (ม.ม.13/463/461/509) แต่เมื่อพระองค์ได้พิจารณาเห็นความแตกต่างแห่งสติปัญญาของบุคคลโดยเปรียบเทียบกับดอกบัวสี่เหล่าแล้วก็ทรงหยั่งรู้ว่ามียกุ่มบุคคลที่พอจะรับรู้และเข้าใจได้ จึงตัดสินใจสั่งพระทัยที่จะนำสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบนั้น ออกประกาศเผยแผ่แก่สังคัม (ม.ม.13/463/511) ในช่วงแรกของการประกาศพระศาสนานั้นพระพุทธองค์ทรงตรัสเรียกรูปแบบการดำเนินชีวิตตามแนวสอนของพระองค์ว่า “พรหมจรรย์” ดังจะเห็นได้จากพระดำรัสที่ตรัสกับพระสาวกชุดแรกที่ทรงส่งไปเพื่อทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่พหูชนเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงแสดงธรรม จงประกาศพรหมจรรย์” (วิ.มहा.4/32/39)

ต่อมาเมื่อจำนวนพระสาวกที่ออกบวชประพฤติพรหมจรรย์มีมากขึ้น เกิดมีการกระทำที่ไม่เหมาะสมแก่สถานภาพของนักบวช พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติพระวินัย คือกฎระเบียบแก่พระสาวกเหล่านั้นไว้ เพื่อให้การอยู่รวมกันของหมู่คณะดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย อันจะเป็นการเกื้อกูลแก่การบรรลุจุดหมายสูงสุดแห่งหลักคำสอน เมื่อกล่าวโดยเนื้อหาสาระแล้ว วินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้น ได้แก่ กฎระเบียบสำหรับฝึกฝนพัฒนาตัวเองของพระสาวก เพื่อให้การปฏิบัติดำเนินไปในแนวทางที่สอดคล้องกับการบรรลุถึงความพ้นทุกข์ ดังนั้น หลักการที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำออกแสดงจึงแบ่งเป็น 2 อย่าง คือ พระธรรมและพระวินัย หรือเรียกรวมกันว่า “พระธรรมวินัย” ทั้งสองอย่างนี้ถือว่าเป็นเนื้อหาสาระทั้งหมดของพระพุทธศาสนาที่เป็นฐานรองรับการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือความหลุดพ้น เป็นอิสระจากความทุกข์ทั้งปวง ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญยิ่งของพระธรรมวินัยในฐานะที่เป็นหลักการสำหรับปฏิบัติ ยิ่งกว่านั้น ก่อนการเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน พระพุทธองค์ยังทรงมอบพระธรรมวินัยไว้กับ

พุทธบริษัทในฐานะเป็นศาสดาแทนพระองค์ ดังพุทธวจนะที่ตรัสไว้ในมหาปริณิพานสูตรว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยที่เราได้แสดงแล้วและบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไป” (ที.ม.10/141/178)

พระคำรัสนี้จึงเท่ากับเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของพระธรรมวินัยว่า การดำรงอยู่ของพระธรรมวินัยนั้นมีความหมายเท่ากับการดำรงอยู่ของพระพุทธองค์ ดังนั้น ภายหลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพานได้ 3 เดือน พระสาวกทั้งหลายเล็งเห็นความสำคัญข้อนี้จึงได้ประชุมกันเพื่อรวบรวมหลักพระธรรมวินัยทั้งหมดที่พระพุทธองค์ทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้วนั้น ด้วยวิธีที่เรียกกันว่า “สังคายนา” ในกรณีนี้มีพระสงฆ์สาวกเข้าร่วมทั้งหมด 500 องค์ โดยมีพระมหากัสสปเถระทำหน้าที่เป็นประธานของคณะสงฆ์ สังฆกรรมดังกล่าวถูกเรียกว่า “ปฐมสังคายนา” เพราะเป็นการประชุมกันเพื่อจัดรวบรวมพระธรรมและพระวินัยให้เป็นหมวดหมู่ขึ้นเป็นครั้งแรก ต่อมาในการสังคายนาครั้งที่ 3 พระเถระทั้งหลายได้จัดแบ่งพระธรรมและพระวินัยนั้นออกเป็น 3 อย่างตามประเภทหรือลักษณะ คือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม (ประยูร ธรรมจิตโต 2538: 2) หรือเรียกรวมกันว่า “พระไตรปิฎก” จึงเป็นอันว่า พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนมาตลอด 45 พรรษานั้นถูกเก็บรวบรวมไว้ในรูปของพระไตรปิฎกตั้งแต่นั้นมา

1.1 ความสำคัญของพระไตรปิฎกกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ (ป.อ. ปยุตโต 2548: 65-67)

1.1.1 พระไตรปิฎกเป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งพุทธพจน์คือ พระคำรัสของพระพุทธเจ้า คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ตรัสไว้เอง เท่าที่ตกทอดมาถึงเรามีมาในพระไตรปิฎก เรารู้จักคำสอนของพระพุทธเจ้าจากพระไตรปิฎก

1.1.2 พระไตรปิฎกเป็นที่สถิตของศาสดาของพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นที่บรรจุพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เราจะเฝ้าหรือรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากพระคำรัสของพระองค์ที่ท่านรักษากันไว้ในพระไตรปิฎก

1.1.3 พระไตรปิฎกเป็นแหล่งต้นเดิมของคำสอนในพระพุทธศาสนา คำสอนคำอธิบาย คัมภีร์ หนังสือ ตำรา ที่อาจารย์และนักปราชญ์ทั้งหลายพูด กล่าวหรือเรียบเรียงไว้ ที่จัดว่าเป็นของในพระพุทธศาสนาจะต้องสืบขยายออกมาและเป็นไปตามคำสอนแม่บทในพระไตรปิฎก ที่เป็นฐานหรือเป็นแหล่งต้นเดิม

1.1.4 พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานอ้างอิงในการแสดงหรือยืนยันหลักการที่กล่าวว่า เป็นพระพุทธศาสนา การอธิบายหรือการกล่าวอ้างเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนา จะเป็นที่น่าเชื่อถือหรือยอมรับได้ด้วยดี เมื่อมีการอ้างอิงขึ้นสุดท้ายสูงสุด

1.1.5 พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบคำสอนในพระพุทธศาสนา คำกล่าวใด ๆ ที่จะถือว่าเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาได้ จะต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัยซึ่งมีมาในพระไตรปิฎก

1.1.6 พระไตรปิฎกเป็นมาตรฐานตรวจสอบความเชื่อถือและข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ความเชื่อถือหรือข้อปฏิบัติตลอดจนพฤติกรรมใด ๆ จะวินิจฉัยว่าถูกต้องหรือผิดพลาด เป็นพระพุทธศาสนาหรือไม่ ก็โดยอาศัยพระธรรมวินัยที่มีมาในพระไตรปิฎกเป็นเครื่องตัดสิน

นอกจากในทางพระพุทธศาสนาโดยตรงแล้ว พระไตรปิฎกยังมีคุณค่าที่สำคัญในด้านอื่น ๆ อีกมากโดยเฉพาะ

1. เป็นที่บันทึกหลักฐานเกี่ยวกับลัทธิ ความเชื่อ ศาสนา ปรัชญา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม เรื่องราว เหตุการณ์ และถิ่นฐานแคว้นต่าง ๆ ในยุคอดีตไว้เป็นอันมาก

2. เป็นแหล่งที่จะสืบค้นแนวความคิดที่สัมพันธ์กับวิชาการต่างๆ เนื่องจากคำสอนในพระธรรมวินัยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวโยงหรือครอบคลุมถึงวิชาการหลายอย่าง เช่น จิตวิทยา กฎหมาย การปกครอง เศรษฐกิจ เป็นต้น

3. เป็นแหล่งเดิมของคำศัพท์บาลีที่นำมาใช้ในภาษาไทย เนื่องจากภาษาบาลีเป็นรากฐานสำคัญส่วนหนึ่งของภาษาไทย การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกจึงมีอุปการะพิเศษแก่การศึกษาไทย

รวมความว่า การศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกมีคุณค่าสำคัญ ไม่แต่เฉพาะในการศึกษาพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่อำนวยความสะดวกทางวิชาการด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา โบราณคดี รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา และจิตวิทยา เป็นต้น

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย กว้างขวาง ครอบคลุมทั้งโลกียธรรม ซึ่งหมายถึงข้อปฏิบัติอันบุคคลจะพึงอยู่ได้ด้วยตน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นรวมถึงข้อปฏิบัติอันบุคคลผู้มีปัญญาบารมีพึงบรรลุความสิ้นกิเลสเรียกว่าอรรหัตต์ จากการศึกษาค้นคว้าโดยรอบด้าน ผู้วิจัยพบว่า มีนักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ นักการเมือง และผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนาจำนวนมากไม่น้อยเลยทีเดียว ที่มีความเห็นว่า หลักคำสอนต่างๆในพระพุทธศาสนาหลายประการมีความสอดคล้องกันกับหลักปฏิบัติในระบอบประชาธิปไตย

2. แนวคิดพระไตรปิฎกที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดธรรมาภิบาล

การนำเอาแนวคิดหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารนโยบายของประเทศนั้น หากเราเพียงแต่ลอกเลียนแบบหรือนำเอาวิถีคิดของชาติตะวันตกมาใช้อย่างเดียว โดยมิได้คำนึงถึงสถานะความเป็นจริงในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชนในประเทศอย่างสอดคล้องแล้ว อาจก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดีได้ ขณะเดียวกันประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นการนำเอาหลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสังคมไทยอันเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งทรงเห็นความสำคัญในการนำเอาหลักการของพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาติเช่นกัน

หลักธรรมาภิบาลที่มีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎก ที่เกี่ยวกับการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในหลายแห่ง ในรูปแบบที่แตกต่างกันตามสถานะของผู้ฟัง ซึ่งแนวคิดธรรมาภิบาลที่ผู้วิจัยเห็นสมควรหยิบยกมาเป็นแนวทางในการบริหารบ้านเมือง ซึ่งแยกออกเป็น 3 หมวด ดังนี้

ธรรมาภิบาลการเมือง หรือธรรมะสำหรับผู้นำทุกระดับที่จะใช้ทุกประเภทเป็นข้อปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นภาคการเมืองหรือภาคธุรกิจ ธรรมะหมวดนี้ ได้แก่ จักกวัตตสูตร ทศพิธราชธรรม เป็นต้น ซึ่งถ้าผู้นำมีคุณธรรมเหล่านี้จะเป็นผู้นำที่ดีสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่องค์กรของตนได้อย่างแน่นอน

ธรรมาภิบาลเศรษฐกิจ ได้แก่ ราชสังคหวัตถุ 4, กุฎทันทสูตร, เป็นต้น ธรรมะหมวดนี้มีทั้งแนวทางในการจัดการทางเศรษฐกิจทั้งระดับจุลภาค และมหภาค ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ได้กับทั้งระดับครอบครัวหรือระดับประเทศได้

ธรรมาภิบาลสังคม หรือธรรมะสำหรับหน้าที่พลเมือง ได้แก่ หลักอภิธานิยธรรม หลักปัพพชิตอภิณห์ปัจจนเวกซ์ หลักทศ๖ในสังคาลกสูตร ซึ่งทรงแสดงบทบาทหน้าที่ระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคม

2.1 พระพุทธศาสนากับปรัชญากรีก

จากการศึกษาถึงความเป็นมาของปรัชญากรีกอันเป็นรากฐานสำคัญของปรัชญาประชาธิปไตยในยุคปัจจุบัน ควบคู่ไปกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบว่า มีผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจยิ่งว่า (พระภิกษุวาสิสฏฐ 254: 35-41) ปรัชญาเมธีคนสำคัญของชาวกรีก ซึ่งเป็นที่รู้จักในยุคแรกไม่ว่าจะเป็นโสเครตีส เพลโต อริสโตเติล ผู้พยายามอธิบายแนวคิดและปรัชญาในการปกครอง ความเป็นรัฐ อำนาจอธิปไตย อำนาจอธิปไตย

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการเมือง นักปราชญ์นักคิดเหล่านี้ล้วนแต่กำเนิดในยุคสมัยหลังพุทธกาลนับร้อยปีทั้งสิ้น

ชาวกรีกนั้นได้รับการยอมรับจากโลกว่าเป็นชนเผ่ามหัศจรรย์ในยุคโบราณ เป็นต้นกำเนิดแห่งความรู้ในวิชาปรัชญาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศิลปะวิทยาการแทบทุกแขนง จนกลายเป็นมรดกล้ำค่าที่ชาวยุโรปและโลกนำมาประยุกต์ใช้เป็นต้นแบบของสรรพตำราในปัจจุบัน

ปรัชญาเมธีชาวกรีกที่โด่งดังที่สุดในยุคนั้นคือ โสเครตีสซึ่งเป็นอาจารย์ของเพลโต โสเครตีส มีชีวิตอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 73-144 และเพลโต ซึ่งอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 116-196 ทั้งสองได้ชื่อว่าเป็นดาวค้างฟ้าแห่งกรีกยุครุ่งเรือง และอริสโตเติล ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งรัฐศาสตร์ของกรีกยุคแรก มีชีวิตอยู่ในสมัย พ.ศ. 159-221

ในขณะที่กรีกโบราณยกย่องให้โสเครตีสเป็นผู้ฉลาดที่สุด ในซีกโลกตะวันออก จีนโบราณยกย่องขงจื้อและเหลาจื้อเป็นสุดยอดปรัชญาแผ่นดิน อินเดียโบราณมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสัพพัญญูหรือรู้แจ้งโลก ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของสรรพวิชาอันมหัศจรรย์ในการช่วยมนุษย์ให้พ้นจากวัฏจักรแห่งความทุกข์ ไม่เพียงแต่เท่านั้น ในคัมภีร์ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดในโลก และแม่นยำที่สุด สืบต่อมาจนถึงปัจจุบันคือ พระไตรปิฎกได้บรรจุวิทยาการ ประวัติศาสตร์ความเจริญของมนุษย์ในทุกด้าน ซึ่งบันทึกไว้อย่างงดงามตลอดเวลา 45 ปีที่ทรงรอนแรมจาริกไปทั่วชมพูทวีป เพื่อเผยแผ่พระธรรมอันล้ำค่าต่อมนุษยชาติ

นอกจากความรู้เกี่ยวกับวิชาสังคมศาสตร์แล้ว ความรู้ในด้านเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์ก็ยังมีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ หลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศ ปกครองหมู่คณะ และปกครองตนเองนั้น ก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ที่กล่าวไว้ในลจจวโอปริหานิยธรรมกถุทัตตสูตร อุชชยสูตร จักกวัตติสูตร อัมมมิกสูตร ว่าด้วยพระราชผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมและผู้ตั้งอยู่ในธรรม ฯลฯ

นักปรัชญาเมธีชาวกรีกรุ่นบุกเบิกและรุ่นต่อมา ซึ่งล้วนกำเนิดหลังพุทธกาลนับร้อยปีนั้น ได้พยายามอธิบายการกำเนิดของรัฐ ความเป็นรัฐ โดยอาศัยการศึกษาประวัติศาสตร์ในอดีตของโลกตามความรู้ที่ตนรู้ นับตั้งแต่อารยธรรมอียิปต์ ซึ่งถือเป็นอารยธรรมยุคแรกของมนุษย์ ซึ่งเป็นยุคที่อำนาจการปกครองจะอยู่ที่ผู้นำ ซึ่งอ้างอำนาจเทวสิทธิ์ เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในการเป็นชนชั้นปกครองและการสืบทอดอำนาจ

มาจนถึงอารยธรรมกรีก ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดของอารยธรรมของโลกตะวันตก ซึ่งแนวคิดได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปมากหลายความคิดเดิมเกี่ยวกับอำนาจการปกครอง เริ่มถูกท้าทายด้วยแนวความคิดใหม่ของนักปราชญ์ในยุคนั้น สิ่งที่นักปราชญ์กรีกผู้ที่มีชื่อเสียงเหล่านี้ไม่ได้พูดถึง

คือ อารยธรรมในยุคที่ใกล้เคียงกัน แต่อีกซีกโลกด้านหนึ่ง คือ ซีกโลกตะวันออกซึ่งมีอินเดียและจีนเป็นหลัก ถือว่าเป็นต้นกำเนิดของอารยธรรมของโลกด้านตะวันออกซึ่งก็มีความเจริญไม่น้อยหน้าโลกตะวันตก เพียงแต่ยุคนั้นยังไม่สามารถติดต่อกันได้ และต่างฝ่ายต่างก็ไม่รู้กันว่าในอีกซีกโลกหนึ่งยังมีความเจริญที่ทัดเทียมกัน

จนกระทั่งสมัยอาณาจักรกรีกรุ่งเรืองถึงขีดสุด กองทัพกรีกของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ได้บุกไปไกลถึงชมพูทวีป วิทยาการและปรัชญาความคิดของโลกตะวันออกก็เริ่มถูกถ่ายทอดไปยังโลกตะวันตกทั้งความคิดเรื่องเทววิทยา เรื่องศาสนา ปรัชญาไปจนถึงเรื่องการเมืองการปกครอง มหาราชองค์นี้มีอาจารย์สำคัญคือ อริสโตเติล ซึ่งเป็นศิษย์ของเพลโต

อริสโตเติลได้รับเชิญจากพระเจ้าฟิลิปแห่งมาซิโดเนียให้ไปเป็นพระอาจารย์ถวายอักษรแก่เจ้าชายอเล็กซานเดอร์ ผู้ต่อมาได้กลายเป็นพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช อริสโตเติลรุ่งเรืองจนถึงขีดสุดเพราะได้รับการอุปถัมภ์จากแอนติปาเตอร์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ในขณะที่พระองค์ทรงยกทัพเข้าตีประเทศในภูมิภาคเอเชียมาจนถึงชมพูทวีป ซึ่งได้กวาดต้อน ครอบครองดินแดน ทropic สมบัติ และวัฒนธรรมในดินแดน ซึ่งยุคนั้นเป็นดินแดนที่พุทธศาสนาเจริญที่สุด

พระเจ้าอเล็กซานเดอร์สวรรคต ในปี พ.ศ. 220 จากนั้น อริสโตเติลก็ประสบกรรมชีวิตจนต้องหนีจากเอเธนส์ไปอยู่เมืองซาลซีส เพราะเกรงว่าจะถูกประหารอย่างเหี้ยมโหดแบบโสเครตีส และก็ถึงแก่กรรมในปีเดียวหลังจากนั้น คือ ปี พ.ศ. 221

กรีกยุคนั้นจึงเป็นยุครุ่งเรืองด้วยศิลปะวิทยา เพราะมีสำนักวิทยาการที่ชื่อว่า อคาเดมี (Academy) ของเพลโต ในขณะที่อริสโตเติลก็ตั้งสำนักบรรยายวิทยาการปรัชญาของตนเอง ชื่อ ลิเซอุม (Lyceum) เรียนแบบสำนักอคาเดมีของเพลโต ภายในลิเซอุมมีห้องสมุดใหญ่ที่สุด กล่าวว่าเป็นแบบของการสร้างห้องสมุดที่อเล็กซานเดรีย อันเป็นห้องสมุดใหญ่ที่สุดในโลกของอารยธรรมกรีกและโรมัน เชื่อว่าอารยธรรมตะวันออกจากชมพูทวีป ได้มีส่วนเผยแพร่และมีการนำหลักธรรมของพระพุทธเจ้าไปสู่ศูนย์กลางความเจริญของโลก คือ กรีกในยุคนั้น การสนทนาธรรมที่โด่งดังและมีชื่อเสียงที่สุด คือ มิลินทปัญหา ซึ่งเป็นการโต้ตอบเชิงปรัชญาและสังขธรรม ระหว่างพระยามิลินท์ ซึ่งเป็นทนายทูลหลานของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ กับพระนาคเสนเถระก็อยู่ในยุคนี้นี่เอง (อมร รัชศาสตร์ 2546: 12-15)

และอีกนับร้อยปีต่อมาพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และได้ตั้งปณิธานในการเผยแผ่พระรัตนตรัยนำพระพุทธศาสนาเผยแผ่ให้ไปไกลที่สุดด้วยอำนาจอันเกรียงไกรของกองทัพของพระองค์ และกองทัพธรรมของพระภิกษุสงฆ์ก็กำเนิดในยุคนั้น ที่ทำให้พระพุทธศาสนาขยายไปทั่วภาคพื้นเอเชียและภาคตะวันตกของโลก และยั่งยืนมาจนถึงปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาและปรัชญากรีก จึงเป็นภูมิปัญญาแห่งมนุษยชาติ ที่แม้จะมีต้นกำเนิดมาจากดินแดนที่ห่างไกลกัน แต่ก็อุบัติขึ้นในโลกในห้วงเวลาใกล้เคียงกัน โดยพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นมาก่อนปรัชญากรีก ประมาณกว่าหนึ่งร้อยปี

2.2 แนวคิดประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย เป็นแนวความคิดอุดมการณ์ที่เป็นทั้งรูปแบบการปกครองและเป็นวิถีชีวิตของพลโลกหลายชาติหลายภาษามานานนับพันปี ประชาธิปไตยที่เป็นรูปแบบการปกครองนั้น จึงหมายถึง การจัดรูปแบบการปกครองกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางการเมือง บทบาทอำนาจ การเมือง ตลอดจนถึงวิธีการที่ใช้ในการตัดสินใจปัญหา ข้อขัดแย้ง ในการปฏิบัติตามแนวความคิดประชาธิปไตย (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2523: 15) แนวความคิดประชาธิปไตยคือ ความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ เชื่อในความอิสระและเสรีภาพของมนุษย์ เชื่อในหลักความเท่าเทียมกันของมนุษย์ และความเชื่อที่ว่าอำนาจอธิปไตยมาจากปวงชน รัฐบาลหรือผู้ปกครอง จะต้องได้รับการยินยอมจากประชาชนจึงสามารถปกครองได้ หลักการที่สำคัญของระบอบการเมือง ประชาธิปไตย ได้แก่

1. กระบวนการของประชาธิปไตย (Democratic Process) ได้แก่ การโต้เถียง (debate) การอภิปราย (Discussion) การพูดแสดงความคิดเห็น การเลือกตั้ง เป็นต้น

2. การใช้เหตุผล (rationality)
3. เสรีภาพ (freedom)
4. ความเสมอภาค (equality)
5. การใช้เสียงข้างมาก (majority rule)

ศาสตราจารย์ ดร. อมร รักชาติ (2546: 59-61) ได้ขยายความ ลักษณะสำคัญของประชาธิปไตย ในแง่หลักการและอุดมการณ์ไว้ดังนี้

1. ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด
2. รัฐบาลได้อำนาจมาจากประชาชนหรือโดยความยินยอมของประชาชน
3. ในประเทศขนาดใหญ่ในสมัยใหม่ที่ต้องใช้ประชาธิปไตยทางอ้อมนั้น จะต้องมีการเลือกตั้งผู้แทนและเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม โดยประชาชนสามารถใช้สิทธิเลือกตั้งได้อย่างอิสระ

4. สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ตัดสินใจทางการเมืองหรือ วางนโยบายสาธารณะ ต้องขึ้นด้วยวิถีทางแห่งการแข่งขัน เสนอทางเลือกเพื่อให้ได้รับคะแนนเสียงชอบจากประชาชน

5. ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตลอดเวลา และมีสิทธิที่จะแสดงบทบาทต่าง ๆ ได้โดยตรง

6. รัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อประชาชน ประชาชนมีสิทธิติชม ควบคุมการทำงานของรัฐบาลตลอดเวลา และมีสิทธิเปลี่ยนแปลงตามวิธีการที่กำหนดไว้

7. อำนาจในการปกครองประเทศ ต้องไม่อยู่ในกำมือของคนๆ เดียวหรือกลุ่มเดียว

8. รัฐบาลต้องมีอำนาจจำกัด มีการแบ่งและกระจายอำนาจ มีการตรวจสอบและถ่วงดุล หรือคานอำนาจซึ่งกันและกัน

9. หน้าที่หลักของรัฐบาลคือการส่งเสริมปัจเจกชน เสรีภาพ ทรานสปาร์เรนซีของพลเมือง และปฏิบัติ งานบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปตามที่นโยบายที่ได้แถลงไว้ต่อสภา

10. อำนาจการตัดสินใจสำคัญต้องเป็นไปตามเสียงฝ่ายข้างมาก โดยคำนึงถึงสิทธิของฝ่ายข้างน้อย

11. ประชาชนมีความเสมอภาคกันในด้านต่างๆ โดยเฉพาะความเสมอภาคในสายตาของกฎหมาย และความมีโอกาสเท่าเทียมกันในด้านต่างๆ ทุกคนมีศักดิ์ศรีและไม่มีใครมีอภิสิทธิ์เหนือผู้อื่น

12. ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยรัฐบาลให้หลักประกันและคุ้มครองการใช้สิทธิเสรีภาพเหล่านั้น อย่างน้อยในสิทธิเสรีภาพพื้นฐานที่สำคัญ

13. ประชาชนต้องมีอิสระในการพูด การพิมพ์ การแสดงความคิดเห็น การร่วมชุมนุม การตั้งพรรคการเมือง เพื่อให้สามารถมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ได้จริงและอย่างมีข้อมูลข่าวสาร ที่ไม่เป็นการละเมิดสิทธิของผู้อื่น

14. รัฐบาลต้องใช้หลักการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรม ไม่ใช่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ เช่น บุคคลจะถูกจับกุมขัง หรือถูกลงโทษได้ก็เฉพาะเมื่อมีกฎหมายกำหนดว่ามีความผิด และจะต้องได้รับการพิจารณาโดยรวดเร็ว เปิดเผยโดยคณะ ตุลาการไม่ลำเอียง ฯลฯ

การที่ประชาธิปไตยเป็นทั้งแนวความคิดรูปแบบปกครองและวิถีชีวิต จึงอาจสรุปความหมายของประชาธิปไตยได้ใน 3 สถานะ คือ

1. ในสถานะของแนวความคิด ประชาธิปไตยเป็นแนวความคิดของการเชื่อมั่นในสติปัญญาเหตุผลและความสามารถของมนุษย์ เทิดทูนอิสรภาพ และเสรีภาพของมนุษย์

2. ในสถานะของรูปแบบการปกครอง ประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่ถือว่าอำนาจมาจากประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน รัฐเป็นเพียงผู้รับมอบอำนาจให้ทำหน้าที่แทนประชาชนเท่านั้นและประชาชนมีโอกาสเปลี่ยนแปลงอำนาจแทนตนได้

3. ในสถานะของวิถีชีวิต ประชาธิปไตยจึงเป็นการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งหมายถึงการอยู่ร่วมกันการปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพทั้งกายและวาจา ไม่ก้าวก่ายในสิทธิของผู้อื่น เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม ร่วมกันรับผิดชอบ และทำประโยชน์เพื่อความผาสุกของส่วนรวม

3. แนวคิดในธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล นักวิชาการบางท่านจะเรียกว่า “ธรรมรัฐ” ซึ่งมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า “good governance” เริ่มใช้กันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย ก็คือ หลังจากเกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี 2540 นี้เอง เนื่องจากในหนังสือแสดงเจตจำนงกู้เงินจาก “กองทุนการเงินระหว่างประเทศ” หรือ IMF โดยรัฐบาลไทยได้ให้คำมั่นว่าจะต้องสร้าง “ธรรมาภิบาล” ขึ้นในการบริหารจัดการในภาครัฐ ซึ่งแสดงโดยปริยายว่า รัฐบาลไทยและกองทุนการเงินระหว่างประเทศมีความเชื่อว่า วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น เป็นผลส่วนหนึ่งมาจากการบริหารจัดการที่ไม่ดีหรือ “อธรรมาภิบาล” (bad governance) เป็นแนวคิดแบบสากล ที่ถูกนำเข้ามา ในสังคมไทยเหมือนกับการนำเข้ามาความคิดเรื่องประชาธิปไตยในทางการเมือง แนวคิดเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและแนวคิดทางสังคมแบบปัจเจกนิยม ซึ่งถือว่าเป็นแบบสากล (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ได้อธิบายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2555: 420) ในความหมาย ที่ถือว่าเป็นแบบสากลนี้หมายถึง “ธรรมาภิบาล” จะต้องพัฒนาระบบโครงสร้างกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ระหว่าง

- เศรษฐกิจ
- สังคม
- การเมือง

ในประเทศไทยเพื่อให้ทุกภาคส่วนต่างๆ ของสังคมจะได้พัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทั้งนี้กองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ IMF หรือธนาคารโลกได้ให้ความหมายสำหรับประเทศที่เกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจว่าให้ “อภีบาล” (governance) เป็นคำกล่าวที่ไม่แสดงการตัดสินว่า “ดี” หรือ “เลว” เอาไว้ว่า “การใช้อำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศหนึ่งๆ”

3.1 ความหมายของหลักธรรมาภิบาล

ได้มีนักคิดและนักวิชาการให้ความหมายของธรรมาภิบาล หรือธรรมรัฐไว้หลายคน ดังนี้ (<http://www.kmutt.ac.th/sd/html/pdf/tam.pdf>)

นพ. ประเวศ วะสี ได้ให้คำนิยามของธรรมรัฐไว้ว่า คือ รัฐที่มีความถูกต้อง เป็นธรรม ซึ่งหมายถึง ความถูกต้องเป็นธรรมใน 3 เรื่องใหญ่ๆ คือ

1. การเมืองและระบบราชการที่โปร่งใส รับผิดชอบต่อสังคม ถูกตรวจสอบได้
2. ภาคธุรกิจที่โปร่งใส รับผิดชอบต่อสังคม สามารถตรวจสอบได้
3. สังคมที่เข้มแข็ง ความเป็นประชาสังคม (civil society) สามารถตรวจสอบภาครัฐ และภาคธุรกิจให้ตั้งอยู่ในความถูกต้องได้

สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ ให้ความเห็นว่า โดยทั่วไปรัฐธรรมนูญ หมายถึง การบริหาร หรือการปกครองที่ดี และมีความเป็นธรรม

ธีรยุทธ บุญมี ให้ความหมายของรัฐธรรมนูญไว้ว่า คือ กระบวนการความสัมพันธ์ (Interactive Relation) ระหว่างภาครัฐ ภาคสังคม ภาคเอกชน และประชาชนทั่วไป ในการที่จะทำให้ การบริหารราชการแผ่นดิน ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม โปร่งใส ยุติธรรม และ ตรวจสอบได้

อย่างไรก็ตามหลักการอภิบาล ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายเอาไว้ หมายถึง “บำรุงรักษา ปกครอง” ย่อมมีปัจจัยองค์ประกอบย่อยอยู่ 2 ประการ คือ

1. หมายถึง การจัดสรรอำนาจ เพื่อสั่งการให้มีการใช้ทรัพยากรในทางเศรษฐกิจ และสังคมให้เกิดผลตามที่ต้องการ

2. หมายถึง ให้ตระหนักถึงโครงสร้างทางวัฒนธรรม ระบบคุณค่าในจารีตของ สังคมที่เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของบุคคลทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม (Darling 1999 :1) เมื่อพิจารณาโครงสร้างการบริหารของประเทศให้รอบด้านแล้ว Darling ได้จำแนกผู้ที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการสังคมออกได้เป็น 5 ภาค คือ

2.1 ภาคปัจเจกชนและครอบครัว มีความเป็นอิสระ โดยไม่ถูกครอบงำจาก องค์กรและภาครัฐ ยืนอยู่บนหลักของความถูกต้องและเป็นกลาง ส่วนครอบครัวส่งเสริม ประชาธิปไตยต่อการแสดงบทบาทตามสถานะของตนในความเหมาะสมและยืนอยู่บนหลักการที่ ถูกต้อง

2.2 ภาคประชาสังคม จะต้องปลูกจิตสำนึก สร้างค่านิยมให้ตระหนัก ในการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของภาครัฐที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของภาคประชาสังคมที่ดีของประเทศในฐานะที่ เราเป็นสมาชิกของสังคม ส่วนหนึ่งทั้งนี้ก็เพื่อการคานอำนาจระหว่างรัฐกับสังคม

2.3 ภาคธุรกิจเอกชน จะต้องยืนอยู่บนความซื่อสัตย์สุจริต และเที่ยงตรงมี การให้บริการที่เป็นมาตรฐานสากล

2.4 ภาครัฐ รัฐจะต้องเป็นผู้กำหนดนโยบาย ในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่าง จำกัดนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ต่อองค์กรต่างๆ ภายในภาครัฐ

2.5 ภาคต่างประเทศ ในภาครัฐจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับนานาประเทศที่เป็น มิตร โดยสร้างความเข้าใจที่ดีต่อกัน และให้ความร่วมมือระหว่างประเทศ

ทั้งนี้โดยมีข้อสังเกตว่า การแยกเป็นภาคๆ ก็เพื่อวิเคราะห์ บทบาทของแต่ละภาค ให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งแต่ละภาคนั้นๆ ย่อมมีความสัมพันธ์กันอยู่และทับซ้อนกันอยู่ เช่น ปัจเจกบุคคล อาจมีผลประโยชน์ร่วมกันอยู่ในภาครัฐ หรือภาคธุรกิจด้วย แต่ที่สำคัญก็คือ ความเป็นอิสระของ

แต่ละภาคต่อกัน จะส่งผลต่อการบริหารจัดการจัดการสังคม อาทิ ถ้าภาคหนึ่งสามารถเข้าควบคุมภาคหนึ่งได้อย่างสิ้นเชิง ภาคที่ถูกควบคุมย่อมไม่มีบทบาทใดในการบริหารจัดการสังคม แต่ภาคการควบคุมย่อมไม่มีบทบาทใดในการจัดการสังคม แต่ภาคการควบคุมก็จะบังคับให้ถือประโยชน์ของตน ที่เป็นผู้ควบคุมเป็นสำคัญ เช่น ถ้าภาคธุรกิจเอกชน ที่สามารถควบคุมภาครัฐได้ ย่อมทำให้ภาครัฐกำหนดนโยบาย ออกกฎหมายและบริหารงานเพื่อประโยชน์ต่อภาคธุรกิจเอกชนเป็นหลัก

ดังนั้น การรวมอำนาจไว้ที่ภาคใดภาคหนึ่ง ย่อมกระทบถึงความเข้มแข็งของภาคอื่นๆ รวมทั้งโครงสร้างการบริหารจัดการสังคมโดยรวมแน่ ภาคที่รวมอำนาจนั้นนอกจากใช้อำนาจจัดสรรทรัพยากรในสังคมที่ภาคนั้นต้องการ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มอำนาจและความมั่นคงให้ภาคนั้นๆ

ในทางตรงกันข้าม ถ้าอำนาจในการกำหนดการใช้ทรัพยากรกระจายให้กับภาคต่างๆ มากขึ้น จนภาคต่างๆ มีอิสระและมีความเป็นเอกเทศในตัวเอง ไม่ถูกรอบงำจากภาคอื่นๆ การบริหารจัดการสังคมก็จะต้องทำร่วมกันทุกภาค บนพื้นฐานของผลประโยชน์นี้ยอมรับกันได้ โดยที่กระบวนการตั้งอยู่บนคุณค่าและความไว้วางใจ จนเกิดฉันทามติของทุกภาคการบริหารจัดการสังคมยอมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเทศะ บทบาทของแต่ละภาคย่อมมีการเปลี่ยนไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ เช่น ในประเทศอาณานิคม ผลประโยชน์ของภาคต่างประเทศย่อมสำคัญกว่าภาคในประเทศทั้ง 4 ภาค ในอุดมการณ์ สังคมนิยม หรือรัฐศักดินาโบราณ ภาครัฐเท่านั้นที่ครอบงำการจัดการสังคมทั้งหมด ภาคอื่นอีก 4 ภาค ไม่มีบทบาท แต่ในประเทศตะวันตกที่มีระดับประชาธิปไตยสูง และเป็นผู้นำการพัฒนาทางเศรษฐกิจภาคต่างๆ ทั้ง 5 ภาค ย่อมมีอิสระต่อกันในระดับหนึ่งและสามารถต่อรองและดูแลและคาน ภาคอื่นได้ดี

4. แนวทางและความเป็นมาของแนวคิดธรรมาภิบาล

แนวความคิดนี้ เป็นแบบสากลแต่เพิ่งมีการนำมาใช้ในรายงานธนาคารโลก เมื่อปี 1989 ต่อมาองค์การพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Program. UNDP) ได้นำแนวคิดดังกล่าวไปวิเคราะห์และอธิบายรายละเอียดไว้ในเอกสาร นโยบายเรื่อง Governance for sustainable Human Development, ซึ่งอรพินท์ สฟโชคชัย อธิบายได้ว่า (Sub-Sahara Africa, 1989)

โดยทั่วไปกลไกประชารัฐ เป็นส่วนที่เชื่อมโยงองค์ประกอบของ สังคมทั้ง 3 ส่วนด้วยกัน คือ

1. ประชาสังคม(civil society)
2. ภาคธุรกิจเอกชน(private sector)
3. ภาครัฐ (State or public sector)

ดังนั้น การที่สังคมมีกลไกประชารัฐที่ดี ก็จะเป็นกลไกแกนในการสร้างความสมดุลระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และสังคมมีเสถียรภาพมั่นคง

1. ประชาสังคม มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลบริหารจัดการใน 3 ด้าน คือ

- ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การส่งเสริมให้มีการลงทุนภายในประเทศและต่างประเทศ
- ด้านการเมือง หมายถึง ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น
- ด้านการบริหารประเทศ หมายถึง องค์ประกอบของโครงสร้างอำนาจหน้าที่อีก

3 ด้าน เรียกว่าเป็น กลไกประชารัฐ

ด้านการเมือง (political governance) หมายถึง กระบวนการนโยบายที่มีผลต่อปวงชนในประเทศ ได้แก่ รัฐสภา หรือฝ่ายการเมือง ไม่ว่าจะเป็นผู้แทนที่มาจากการเลือกตั้งหรือเผด็จการ และกลไกบริหารรัฐกิจ หรือภาคราชการ (administrative governance) หมายถึง กลไกกระบวนการในการแปลงนโยบาย และทรัพยากรไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และอย่างเที่ยงธรรมซึ่งจะผ่านทางกลไกการกำหนดนโยบายและหน่วยงานปฏิบัติ ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์ความหมายของคำว่า governance มีความหมายรวมถึง ระบบ โครงสร้าง และกระบวนการต่างๆ ที่วางกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของประเทศเพื่อทั้งภาคต่างๆ ของสังคมจะพัฒนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

2. ภาคธุรกิจเอกชน ต้องมีการปฏิรูปและกำหนดคกติกาในหน่วยงานของภาคธุรกิจ เช่น บริษัท ห้างหุ้นส่วนฯ จะต้องมิกติกาในการทำงานที่โปร่งใส ซื่อตรง เป็นธรรมต่อลูกค้า ความรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้นและต่อสังคม มีการให้บริการที่มีมาตรฐานเทียบเท่าสากล และร่วมมือกับภาครัฐและภาคประชาชน ได้อย่างเป็นมิตรและมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

3. ภาครัฐ ต้องสร้างความตระหนัก และมีจิตสำนึกในแต่ละระดับตั้งแต่บุคคลถึงระดับปัจเจกบุคคล ในเรื่องของสิทธิและหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเองและสาธารณะ ในด้านเศรษฐกิจการเมือง สังคม เพื่อเป็นพลังของประเทศที่มีคุณภาพ มีความรู้ความเข้าใจ ในหลักการของการสร้างกลไกการบริหารบ้านเมืองที่ดี

4.1 แนวคิดธรรมาภิบาลกับการพัฒนาแนวคิดหลักของภาคส่วนต่างๆ ในสังคมไทย

ธรรมาภิบาล เป็นแนวคิดใหม่ที่เพิ่งมีการนำมาปรับใช้กับแนวคิดหลักๆ ของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 3 กระแสหลักด้วยกัน กล่าวคือ

4.1.1 **แนวคิดการบริหารราชการแผ่นดิน** เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลทางความคิดอย่างสูงในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเน้นหลักและให้ความสำคัญต่อบทบาทของรัฐบาลภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน และอาศัยกลไกระบบราชการเป็นเครื่องมือในการผลิตและส่งมอบบริการสาธารณะแก่ประชาชน

4.1.2 แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลของกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมโลก ผ่านการนำเสนอและผลักดัน โดยองค์การให้ความช่วยเหลือระหว่างประเทศต่างๆ โดยเน้นความสำคัญของกลไกตลาดและศักยภาพของภาคเอกชนในการเป็นผู้นำความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ

4.1.3 แนวคิดแบบชุมชนนิยม เป็นแนวคิดที่เกิดจากการประยุกต์เอาความรู้ที่ได้ศึกษาจากตะวันตกของบรรดาปัญญาชน นักคิด โดยในการนำมาประยุกต์ใช้นี้จะมีการเพิ่มเติมดัดแปลงเสนอความคิดใหม่ หรือใช้ในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นการพยายามเชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดที่เห็นว่าเหมาะสมกับสภาพสังคม

5. องค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาล (Good Governance)

ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารจัดการกิจกรรมบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ.2542 หลักธรรมาภิบาล ตามที่ปรากฏในประเทศไทย มีอยู่ 6 หลัก

5.1 หลักคุณธรรม คือ ภาวะความรับผิดชอบ การซื่อสัตย์และความเชื่อมั่น ในความถูกต้องดีงาม การธรรมาภิบาลเพื่อสร้างค่านิยมที่ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรที่มาจากการแต่งตั้งและเลือกตั้ง เข้าไปทำหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารงานในภาครัฐ ที่มีภาวะความรับผิดชอบต่อ สาธารณะในเรื่องที่เกี่ยวกับการกระทำ กิจกรรม หรือการตัดสินใจใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ สาธารณะ หรือการกระทำในนามของ สาธารณะ โดยมุ่งเรื่อง การจัดสรร การใช้และการควบคุมอันเป็นเรื่องเกี่ยวกับงบประมาณถือปฏิบัติให้ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์สุจริต ความเสียสละ อดทน ขยัน หมั่นเพียร และมีระเบียบวินัย เป็นต้น

5.2 หลักนิติธรรม คือ การตรากฎหมาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และกติกาต่างๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสมาชิกและสังคม โดยมีการยินยอมพร้อมใจและถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเสมอภาค กล่าวโดยสรุป คือ สถาปนาการปกครอง ภายใต้กฎหมายที่เป็นเอกภาพ มิใช่การทำตามอำเภอใจ หรืออำนาจของบุคคล

5.3 หลักความโปร่งใส คือ การทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่เปิดเผยข้อมูล ข่าวสารอย่างตรงไปตรงมา และสามารถตรวจสอบความถูกต้อง โดยการปรับปรุงระบบ และกลไกการทำงานของ องค์กรให้มีความ โปร่งใส หรือเปิดให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวกนั้น คือ มีระบบและกระบวนการตรวจสอบ และประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะเป็นการสร้าง ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และช่วยทำให้การทำงานของภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ปลอดภัย การทุจริตคอร์รัปชันได้

5.4 หลักการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจดำเนินนโยบายและควบคุมสถาบัน การจัดสรรการใช้ และ รักษาทรัพยากร ที่มีอยู่อย่างจำกัด เช่น การได้สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติหรืออื่นๆ เพื่อจัดการผูกขาดทั้งภาครัฐกิจ ภาคประชาชนและในภาครัฐ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ ความสามัคคี และการช่วยเหลือ ทั้งนี้เพื่อความเป็นเอกภาพ

5.5 หลักความรับผิดชอบ ผู้บริหาร ตลอดจนคณะเจ้าหน้าที่ ข้าราชการ ทั้งฝ่ายการเมือง ข้าราชการประจำต้องตั้งใจปฏิบัติภารกิจตามหน้าที่อย่างดีและมีประสิทธิภาพ โดยมุ่งให้บริการแก่ผู้มารับบริการ เพื่ออำนวยความสะดวกต่างๆ มีความรับผิดชอบไม่บกพร่องต่อหน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบและพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขข้อเสียทันที และปฏิบัติหน้าที่ทันกับภาวะเหตุการณ์ด้วย

5.6 หลักความคุ้มค่า ผู้บริหาร ต้องตระหนักว่า ประเทศของเรามีทรัพยากรค่อนข้างจำกัด ดังนั้น ในการบริหารจัดการ จำเป็นต้องยึดหลักความประหยัดและความคุ้มค่า ซึ่งจำเป็นต้องตั้งจุดมุ่งหมายไปที่ผู้รับบริการหรือประชาชนโดยส่วนรวม

5.6.1 แนวคิดในระบอบประชาธิปไตย

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นตำรา วิชาการด้านรัฐศาสตร์ รวมทั้งเอกสารการวิจัยและเอกสารวิชาการส่วนบุคคล ผู้วิจัยได้ประมวลแนวคิดธรรมาภิบาลในพระพุทธศาสนา ที่มีความสอดคล้องต้องกันกับแนวคิดในระบอบประชาธิปไตย ในประเด็นหลักๆ อาทิ ความสำคัญของปัจเจกบุคคล สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ความสำคัญของเสียงข้างมาก การบัญญัติกฎหมายฯลฯ

5.6.2 ความสำคัญของปัจเจกบุคคล

หลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล ด้วยแนวความคิดของการเชื่อมั่นในสติปัญญาเหตุผล และความสามารถของมนุษย์ การปกครองกันเองได้ดั่งนั้น มีรากฐานสำคัญมาจากการที่ปัจเจกบุคคลพึงปกครองตนเองได้ดีเสียก่อน การที่จะปกครองตนเองได้ดั่งนั้น บุคคลจะต้องรู้จักยับยั้งชั่งใจ มีเหตุผล มีวิจารณ์ญาณ ตลอดจนมีความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อผู้อื่น จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข

จากหลักธรรมาภิบาลในพระพุทธศาสนา มีคำสอนของพระพุทธองค์หลายประการ ที่ตรงกับลักษณะสำคัญของประชาธิปไตย ซึ่งเน้นถึงความสำคัญ ของมนุษย์ที่เป็นปัจเจกบุคคลว่า จะดีชั่ว ถูกผิดขึ้นอยู่กับกระทำของตนเองการกระทำของตน คือ อำนาจแห่งตนบุคคล จะเข้าถึงหลักคำสอนและจุดมุ่งหมายสูงสุดได้ด้วยผลแห่งการกระทำของตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“คนเป็นที่พึ่งแห่งตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้” ด้วยคนที่ฝึกไว้ดีแล้ว นั้นแล บุคคล (ชื่อว่า) ได้ที่พึ่งที่หาได้ยาก (ข.จันธ. 25/22/30)

รูปแบบการปกครองตามปรัชญาประชาธิปไตย ที่เน้นว่า อำนาจอธิปไตย เป็นของปวงชน มาจากปวงชน และต้องเป็นไปเพื่อปวงชนนั้น ก็ต้องเริ่มจากปัจเจกบุคคล โดยราษฎร ที่ปกครองกันเองได้คตินั้น จะต้องควบคุมตนเองให้ดีได้ก่อนที่จะไปสั่งสอนอบรมผู้อื่น หรือทำ ประโยชน์แก่สังคมและสหประชาชาติ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูก่อนจุนทะ ผู้ที่ตนเองจมอยู่ในเปลือกตมอันลึกแล้ว จะยกบุคคลอื่นที่จม อยู่ในเปลือกตมอันลึก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ตนเองไม่จมอยู่ในเปลือกตมอันลึก จักยกขึ้น ซึ่งบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปลือกตมอันลึก ข้อนี้เป็นฐานะจะมีได้ ผู้ที่ไม่ฝึกตน ไม่แนะนำตน ไม่ดับสนิท ด้วยตัวเอง จักฝึกสอนจักแนะนำผู้อื่น จักให้ผู้อื่นดับสนิท ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ฝึกตนดับสนิทด้วยตัวเอง จักฝึกสอนจักแนะนำผู้อื่น จักให้ผู้อื่นดับสนิท ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้” (ม.มู 12/108/69)

หลักพุทธศาสนาเน้นให้ฝึกตนเองก่อนที่จะแนะนำผู้อื่น โดยใช้วิจารณ์ญาณ สืบหาความจริงของตน มองเข้าข้างในตนก่อน แทนที่จะมองออกไปข้างนอกเพื่อฟังโทษผู้อื่น ดังคำกล่าวที่ว่า “อ่านตนออก บอกตนได้ ใช้ตนเป็น เห็นตนชัด” (พระเทพโศภณ 2547: 3) และพร้อม ที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องต่อไป เมื่อทำตนให้เป็นคนดี มีคุณธรรมและรู้แจ้งได้ก่อนแล้ว จึงคอย แผ่ขยายออกไปสู่สังคม และประเทศชาติ

5.6.3 สิทธิเสรีภาพ

ปรัชญาของระบอบประชาธิปไตย ยึดมั่นว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ (Liberty) คุณค่าของมนุษย์อยู่ที่เสรีภาพ ดังที่รุสโซกล่าวไว้ว่า มนุษย์ถ้าปราศจากเสรีภาพ ก็ปราศจาก ความเป็นมนุษย์ เนื่องจากเสรีภาพมีคุณค่ายิ่งสำหรับมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จึงร่วมกันจัดตั้งประชาคม ทางการเมือง เพื่อปกป้องคุ้มครองเสรีภาพของตน ด้วยเหตุนี้หลักแห่งเสรีภาพของประชาชน จึงเป็น เป้าหมายของระบอบประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นระบบการเมือง

หลักเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยเป็นการประกาศถึงเจตจำนงของเสรีชน ที่ยึดมั่นในคุณค่าแห่งเสรีภาพ เพราะถือว่า เสรีภาพคือพลังแห่งการสร้างสรรค์ ถ้าปราศจากเสรีภาพ ก็ปราศจากการสร้างสรรค์ ชีวิตของมนุษย์จะเป็นชีวิตที่ดีและสุขสมบูรณ์ จะต้องประกอบด้วยพลัง แห่งการสร้างสรรค์ ดังนั้นระบอบประชาธิปไตยจึงต้อง ส่งเสริมและให้หลักประกันต่อการ ใช้ เสรีภาพอย่างเสมอภาคของมนุษย์

ประยัค หงส์ทองคำ (2547: 2-4) ได้สรุปสาระสำคัญของสิทธิเสรีภาพของ ประชาชน ในระบอบประชาธิปไตยไว้ดังนี้

1. สิทธิตามธรรมชาติ (natural rights) ได้แก่ สิทธิที่เกิดจากธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ แตกต่างกับสิทธิ ที่กฎหมายหรือสังคมกำหนดให้ เช่น สิทธิในชีวิต เสรีภาพความเป็นอยู่ส่วนตัว และชื่อเสียงอันดี
2. สิทธิทางแพ่ง (civil rights) ได้แก่ สิทธิที่เป็นของพลเมืองทุกคนของประเทศหนึ่ง ไม่เกี่ยวกับการจัดการบริหารประเทศ ได้แก่ สิทธิในทรัพย์สิน การแต่งงาน การได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเสมอกัน เสรีภาพในการทำสัญญา สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยคณะลูกขุน ฯลฯ สิทธิเหล่านี้ประชาชนผู้เป็นพลเมืองของประเทศนั้นสามารถนำไปใช้บังคับหรือเรียกร้องค่าเสียหายด้วยการดำเนินการทางแพ่ง
3. สิทธิทางการเมือง (political rights) ประกอบด้วย อำนาจที่จะมีส่วนร่วมโดยตรง หรือโดยอ้อมในการจัดการปกครองประเทศ เช่น สิทธิการเป็นพลเมือง สิทธิลงคะแนนเสียง สิทธิที่จะดำรงตำแหน่งในราชการและสิทธิที่จะร้องทุกข์
4. สิทธิส่วนตัว (personal rights) มีความหมายกว้างขวางมาก โดยทั่วไปหมายถึง สิทธิในความมั่นคงของชีวิตส่วนบุคคล ซึ่งรวมถึงสิทธิในชีวิต แขนขา ร่างกาย สุขภาพชื่อเสียง และสิทธิที่เป็นเสรีภาพส่วนบุคคล (personal liberty)

ในพระไตรปิฎก จะพบว่าในหลักธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงให้สิทธิเสรีภาพแก่บุคคลทุกคนเสมอกันให้ทุกคนตระหนักว่า ตนมีสิทธิเท่าเทียมกับบุคคลอื่นในการที่จะกระทำความให้ดีขึ้นหรือเลวลง ด้วยการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภัยภายนอกที่ไม่จำเป็นซึ่งต่างกับประชาธิปไตย โดยให้สิทธิ เสรีภาพตามกฎหมาย ไม่ได้มาจากการกระทำของตนเอง สิทธินั้นยังเป็นสิทธิที่ต้องพึ่งจากบุคคลอื่น ซึ่งเท่ากับพึ่งพิงภัยภายนอก พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีความรับผิดชอบต่อตนเองในการที่จะไม่กระทำชั่วและรับผิดชอบต่อทุกคนด้วยการกระทำกรรมดีต่อผู้อื่นไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นศัตรูหรือเป็นมิตร ให้รู้จักปรับปรุงแก้ไขพื้นฐานของตนในปัจจุบัน ให้ดีขึ้น และรู้จักวางแผนในอนาคตให้เจริญก้าวหน้า ในทางที่ถูกต้องเป็นการกระทำที่มีจุดมุ่งหมาย ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นผู้อาศัย กระทำกรรมอันใดไว้ดีก็ตาม เราจักได้รับผลของกรรมนั้น” (อัง.ปัญจก. 22/57/72)

“ถ้าท่านทั้งหลายกลัวต่อความทุกข์ ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของท่านแล้วไซริ์ว่าท่านทั้งหลายอย่าได้ทำบาปกรรม ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับเลย ถ้าท่านจักทำหรือทำอยู่ซึ่งบาปกรรมไซริ์ ท่านทั้งหลายแม้จะเหาะหนีไปก็ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ได้เลย” (ขุ.อุ. 25/115/130)

“บุคคลทว่านเพาะพืชชนิดใด ย่อมได้ผลชนิดนั้น ผู้ที่ทำความดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว ท่านทว่านพืชลงไปแล้ว ท่านจักยอมเสวยผลของมัน” (สัง.สคาถ. 15/903/316)

“กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจัณฑาล ละคนเทหยากเชื้อ ประพฤติใน
ธรรมวินัยแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกันในไตรทิพย์” (อัง. ปัญจก. 21/759/171)

จากพุทธพจน์ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาให้สิทธิแก่ทุกคนเท่าเทียม
กันในการที่จะกระทำดี และเป็นคนดี หรือการทำความชั่วและเป็นคนชั่ว ไม่ทรงเลือกแบ่ง
บุคคลจากชาติ ชั้นวรรณะ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการกระทำตนให้ดีขึ้นหรือเลวลง

ลักษณะสำคัญของปรัชญาประชาธิปไตย ที่เชื่อในความเป็นอิสระและ
เสรีภาพของมนุษย์นั้นเนื่องจากศรัทธาความสามารถ และสติปัญญาของมนุษย์รู้จักใช้วิธีการหา
ข้อเท็จจริง โดยถือหลักวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดความคิดสนับสนุนให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่
กำลังเผชิญอยู่ให้มีการเสนอข้อเท็จจริง เหตุผลและความเห็นส่วนตัวอย่างเต็มที่ก่อนจะมีการร่วม
ตัดสินใจในปัญหานั้นๆ จากหลักการนี้ทำให้เกิดความคิดสนับสนุนเสรีภาพทางด้านต่างๆ โดยเฉพาะ
ในการแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้เพราะ การแสดงความคิดเห็นเป็นสิ่งจำเป็น มีประโยชน์ เพิ่มพูน
ความรู้ และขจัดความผิดพลาดดังเช่นที่ รุสโซ นักปรัชญาประชาธิปไตยท่านหนึ่งมีความเห็นว่า
เสรีภาพนั้นเป็นธาตุแท้ของความเป็นคน ดังที่เขียนไว้ใน “สัญญาประชาคม” ว่า

“การสละทิ้งเสรีภาพเท่ากับเป็นการสละทิ้งความเป็นคน เท่ากับการยอม
เสียสิทธิ มนุษยชน และแม้แต่หน้าที่ของเรา การสละทิ้งเช่นนี้ เป็นการขัดต่อธรรมชาติของมนุษย์
การที่นำเอาเสรีภาพทั้งหลายออกไปจากเจตจำนงของคน ก็เท่ากับการนำศีลธรรมไปจากการกระทำ
ของคนนั่นเอง” (Rousseau 1954 :149)

นอกจากนี้ ยังมีนักคิดเกี่ยวกับเสรีภาพ เช่น เจฟเฟอร์สัน (Charles
M.Sherover 1974 : 254-263) ก็เชื่อว่าในระบบประชาธิปไตย ควรให้มีเสรีภาพในการคิด การพูด
เพราะจากการที่มีความคิดแตกต่างกันมากมายหลากหลายนั้น ในที่สุดที่จะทำให้อิสรภาพที่สมบูรณ์
ยิ่งขึ้น แม้ว่าจะดูวุ่นวายสับสนบ้างในระยะแรกๆก็ตาม และเชื่อว่าการให้มนุษย์มีเสรีภาพด้านจิตใจ
และการสื่อสารต่างๆ จะทำให้ผู้คนมีความพร้อมที่จะเสียสละตนเอง เพื่อผู้อื่น トラบเท่าที่สามารถ
คิดอย่างอิสระ สามารถจะทำและพูดอย่างที่คิดได้ เมื่อนั้นสภาพของมนุษย์จะมีแต่รุดหน้าไปในทาง
ที่ดียิ่งขึ้น แต่ถ้าจำกัดเสรีภาพเหล่านั้นเสียก็จะมีแต่เสื่อมถอยหรือหยุดความก้าวหน้า เสรีภาพทาง
ความคิดจะให้ถูกต้องต้องมีสิ่งช่วย คือ ต้องเปิด โอกาสให้มีการถกเถียงกันนี้เองจะทำให้ความคิด
หรือการปฏิบัติที่ผิดๆ ได้รับการแก้ไขมาสู่ความจริง และความถูกต้องยิ่งขึ้น เพราะปรัชญา ความ
เฉลียวฉลาด ความสามารถอยู่ในตัวและต่างก็รู้ถึงความต้องการของคนทั่วไป ดังนี้ จึงเชื่อว่าการ
ถกเถียงกันจะก่อให้เกิดเสรีทางความคิด ทำให้สามารถคัดเลือกความคิดที่ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด ทำให้
รัฐบาลและผู้บริหารประเทศได้แก่ถูกจุด ตรงกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง
(พระภวนาวิริยคุณ 2546: 21)

5.6.4 ความเสมอภาค

หลักความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย (equality) เป็นหลักการที่ควบคู่กับหลักเสรีภาพ กล่าวคือ มนุษย์ จะต้องมิตั้งเสรีภาพและความเสมอภาค ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย มิใช่ความเสมอภาคในเรื่องความสามารถ เพราะมนุษย์เกิดมามีความสามารถและความถนัดที่แตกต่างกัน แต่ความสามารถและความถนัดที่แตกต่างกันของมนุษย์ จะไม่ทำให้มนุษย์มีความได้เปรียบ หรือความเหนือกว่าบุคคลอื่น ถ้าหากมนุษย์ได้รับโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถและความถนัดของตนอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้น ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย จึงหมายถึงความเสมอภาคในรัฐ

สมาชิกของประชาคมการเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องได้รับโอกาสที่เสมอภาคและทัดเทียมกันทั้งในทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม

ความเสมอภาคในทางการเมือง ได้แก่ ความเสมอภาคในการใช้สิทธิและเสรีภาพ ในการเลือกตั้ง ประชาชนบรรลุนิติภาวะ โดยไม่จำกัดเพศ ศาสนา และฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคม จะต้องได้รับโอกาสเท่าเทียมกันในการกำหนด ผู้ปกครอง และการเป็นสมาชิกองค์การการเมือง และประชาชนทั่วไป มีสิทธิในการวิพากษ์วิจารณ์ ทางการเมืองตลอดจนการชุมนุมเคลื่อนไหว ทางการเมืองทั้งปวงอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ความเสมอภาคในการเลือกประกอบอาชีพ การประดิษฐ์คิดค้นและการผลิตต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนเองภายในกรอบแห่งกฎหมายที่กำหนดไว้อย่างเท่าเทียมกับระบบเศรษฐกิจ ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องเปิดให้มีการแข่งขันโดยเสรี ไม่มีการผูกขาด หรือการให้อภิสิทธิ์ แก่กลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเป็นการเฉพาะ ความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ จะส่งเสริมให้เกิดการกระจายความมั่งคั่ง และความอุดมสมบูรณ์ แก่ประชาชนอย่างทั่วหน้า

ความเสมอภาคในทางสังคม ประชาชนต้องได้รับโอกาสที่จะได้รับบริการจากรัฐทั้งในเรื่องการศึกษา การรักษาพยาบาล การพัฒนาทักษะ การฝึกฝนอาชีพ ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินจากรัฐบาล อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับการศึกษาเพื่อพัฒนาสมรรถนะของตนให้ปลอดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบของผู้อื่นเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง และอาจกล่าวได้ว่า ถ้าประชาชนได้รับโอกาสในการศึกษาที่เท่าเทียมกันแล้ว ประชาชนจะสามารถแสวงหาความเท่าเทียมกันในด้านอื่นๆ จากรัฐได้ไม่ยาก

ในพระไตรปิฎก ก็มีคำสอนและวัตรปฏิบัติหลายประการที่สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคของระบอบประชาธิปไตย เช่น ความเสมอภาคทางโอกาส ในพระวินัยปิฎกได้แสดงนัยของความเสมอภาคทางโอกาสนี้ไว้อย่างชัดเจน เกี่ยวกับกรณีการรับบุคคลเข้าหมู่ไม่มีการเลือกชั้นวรรณะ หากมีความตั้งใจจริงและมีคุณสมบัติครบองค์ที่กำหนดหรือใช้กรณีความเสมอภาคอย่างแท้จริง ทางพุทธศาสนาได้มีพุทธพจน์ที่ตรัสไว้เกี่ยวกับความเสมอภาคของบุคคล มีใจความว่า “สัตว์ทั้งหลาย เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น” นั่นคือทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน ในการเกิดมามีชีวิตอยู่ในโลกนี้ นั่นเป็นความเสมอภาคที่ติดมากับธรรมชาติของมนุษย์เลยทีเดียว ดังเช่นในอัครคัมภีร์พระพุทธรองค์ทรงตรัสกับวาเสฏฐะ และภราทวาชะพราหมณ์ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงว่า

“ทุกคนไม่ว่าเกิดในวรรณะไหน ก็อาจประกอบทางแห่งอกุศล หรือ ทุจริต กาย วาจาใจ ได้ด้วยกัน อาจควั่นทางแห่งอกุศล มีสุจริต กาย วาจาใจ ด้วยกัน”

“ดูก่อน วาเสฏฐะ ภราทวาชะ ธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในหมู่คนในปัจจุบันและอนาคต” (ที.ปา. 11/31-71/87)

พุทธศาสนา จึงถือว่าเป็นศาสนาที่ยุติธรรม และเสมอภาคอย่างแท้จริง โดยคำนึงถึงคุณสมบัติ และความประพฤติเป็นที่ตั้ง เน้นที่หลักการมากกว่าตัวบุคคล ใครก็ตามที่นำตัวเข้าสู่หลักธรรม และเล็งเห็นธรรมแล้ว เขาผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าถูกต้อง แม้การบวช ภิกษุ ก็จะได้รับเคารพ ตามลำดับก่อนหลัง ไม่คำนึงว่าจะเป็นชาติชั้น วรรณะใด อย่างไร ถือว่าเป็นการเคารพกันตามหลักการ แสดงถึงหลักธรรมอันตรงไปตรงมาที่ไม่มีมือกิติสิทธิ์ พิเศษใดๆแฝงอยู่เลย ดังนั้น หากเราเข้าใจความเป็นจริงยอมรับและปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับความเป็นจริงเหล่านี้ก็จะก่อให้เกิดความเสมอภาคอย่างแท้จริงในสังคมได้

5.6.5 ความสำคัญของเสียงข้างมาก

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครอง เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ในการตัดสินใจใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจของประชาชนในการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือการตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ เมื่อมีความคิดเห็นแตกต่างกันให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์(majority rule) ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าการตัดสินใจเหล่านั้นสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมาก จะต้องพยายามให้มีเสียงข้างมากจำนวนมากจริงๆ แต่ถ้าเป็นเรื่องทั่วไปก็ให้ใช้เสียงข้างมากธรรมดา (simple majority) เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

ความจำเป็นที่จะต้องให้เสียงข้างมากเป็นเพราะการใช้มติหรือเสียงเอกฉันท์นั้นเกิดขึ้นได้น้อยหรือ เกิดขึ้นได้ยากมาก ถ้ายึดเสียงเอกฉันท์คงไม่สามารถดำเนินการอะไรได้ด้วยเหตุนี้จึงต้องใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจอย่างน้อยก็เป็นการสะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม แม้ระบอบประชาธิปไตยจะยึดหลักเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ แต่จะต้องให้ความเคารพและคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วย (minority right) ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมากจะไม่ใช้มติแบบพวกมากลากไป จึงต้องให้ฝ่ายเสียงข้างน้อยมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นเพื่อเป็นการควบคุม กำกับและตรวจสอบเจตนารมณ์ ในการตัดสินใจของฝ่ายเสียงข้างมากกว่า ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริงหรือไม่ อีกทั้งจะต้องให้สิทธิที่ฝ่ายเสียงข้างน้อยจะมีโอกาสเป็นฝ่ายเสียงข้างมากในอนาคตได้อีก

อาจมีผู้เห็นว่า การใช้หลักเสียงข้างมาก ทำให้เกิดความชักช้า ไม่ทันต่อการแก้ไขปัญหาของประชาชน ซึ่งประเด็นนี้ถือเป็นข้ออ้างสำคัญของผู้ที่นิยมระบอบเผด็จการอำนาจนิยม แต่โดยความเป็นจริงแล้ว ในการตัดสินใจใดๆ ถ้าให้คนหนึ่ง คนใดเป็นผู้คิดและตัดสินใจเพียงคนเดียว อาจเกิดความบกพร่อง เพราะขาดความรอบคอบได้มาก ตรงกันข้ามการเปิดโอกาสให้คนจำนวนมากช่วยกันพิจารณา แต่ละคนต่างมีประสบการณ์และมุมมองที่ต่างกัน จะช่วยปรุ้งแต่งลดข้อบกพร่อง และเพิ่มความรัดกุมให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้นแม้การตัดสินใจด้วยเสียงข้างมาก อาจก่อให้เกิดความล่าช้าบ้าง แต่เมื่อพิจารณาถึงความรอบคอบรัดกุมจากการตัดสินใจ ต้องนับว่าเป็นสิ่งที่คุ้มค่ามาก และถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งถึงผลลัพธ์ในระยะยาว อาจกล่าวได้ว่ามีประสิทธิภาพและความรวดเร็ว มากกว่าการตัดสินใจ โดยอยู่บนพื้นฐานความคิดเห็นของคนๆเดียว เพราะการตัดสินใจโดยคนคนเดียว อาจจะรู้ดีกว่าเร็วในตอนแรก แต่เมื่อนำไปใช้แล้วปรากฏข้อบกพร่องจะยิ่งทำให้เกิดความล่าช้ามากขึ้น รวมความแล้วอาจทำให้สูญเสียทั้งทรัพยากรและเวลาโดยไม่คุ้มค่าเมื่อเทียบกับการตัดสินใจ ด้วยเสียงข้างมากที่มีความรอบคอบ

เมื่อพิจารณาในหลักพระพุทธศาสนา ก็พบว่ารูปแบบการปกครองที่ยึดหลักเสียงข้างมาก ของระบอบประชาธิปไตยนี้ มีทางเดียวกันกับการปกครอง และการบริการของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดังมีหลักฐานในพระวินัยปิฎก เช่น การอุปสมบท รับบุคคลเข้าร่วมสังฆมณฑล หรือพิธีการอื่นๆซึ่งใช้การประชุมของสงฆ์เป็นเกณฑ์ตัดสินใจพิจารณา ในประเด็นปัญหาทั้งหลาย (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 2498: 5, 93, 111-113, 223) นอกจากนั้น ในขณะที่นั่งประชุม ต้องใช้ฉันทะ คือ อนุญาตให้สงฆ์ทำสังฆกรรมต่อไป โดยความยินยอมของคนก่อน มิฉะนั้นเป็น อาบัติ (สุชีพ ปุณฺณานุกาพ 2506: 60) ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้มีการพุดคุยขึ้นภายหลัง ว่าสงฆ์ทำไปโดยภิกษุรูปนั้น รูปนี้ไม่เห็นด้วย หรืออ้างได้ว่าตนไม่รู้ไม่เห็น

เป็นการถูกบังคับ มิได้สมัครใจในมติที่ปรากฏออกมา นั่นคือในพุทธศาสนานั้น เคารพในสิทธิของฝ่ายเสียงข้างน้อย แม้แต่บุคคลเพียงคนเดียวก็เคารพในสิทธิของบุคคลนั้น จะกระทำการโดยพลการปราศจากความยินยอม เห็นพ้องจากภิกษุรูปใดรูปหนึ่งหาได้ไม่ จึงตรงกับ มติของประชาธิปไตยที่ว่าคนส่วนน้อยจะได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย (minority right) เหมือนที่ปัจเจกบุคคลหรือภิกษุสงฆ์แต่ละรูปได้รับความคุ้มครองและรับประกันในสิทธิของแต่ละบุคคล เป็นต้น

5.6.6 หลักนิติธรรม

กฎหมายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม (rules of law) การใช้หลักกฎหมายทำให้มนุษย์สามารถเอาชนะ ข้อบกพร่องตามกฎแห่งธรรมชาติ ทำให้เกิดกระบวนการ พัฒนาไปสู่ความศิวิไลซ์

รูสโซ กล่าวว่า กฎหมาย คือ รูปธรรมของเจตจำนงทั่วไปของประชาชน ดังนั้น หลักกฎหมายในหลักประชาธิปไตย จึงต้องประกอบด้วย

1. กฎหมายต้องมีความชอบธรรม ดังที่นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า ชนชั้นใดบัญญัติกฎหมาย ย่อมเพื่อ ประโยชน์ของชนชั้นนั้น ดังนั้น กฎหมายถ้าให้ทรราชย์เป็นผู้บัญญัติ ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของทรราชย์ จะต้องให้อำนาจประชาชน เป็นผู้บัญญัติกฎหมาย เพราะไม่มีประชาชนคนใดที่จะบัญญัติกฎหมาย เพื่อทำลายผลประโยชน์ของตนเอง ด้วยเหตุนี้ระบอบประชาธิปไตย จึงให้ผู้แทนของประชาชนที่ได้ฉันทานุมติ โดยกระบวนการเลือกตั้งจากประชาชนเป็นผู้มีหน้าที่ในการบัญญัติกฎหมาย โดยให้อำนาจนิติบัญญัติ เป็นอำนาจสูงสุด แต่ต่ำกว่าอำนาจอธิปไตยของประชาชน เพราะปวงชนมีอำนาจที่จะถอดถอนผู้แทนที่เข้ามาทำหน้าที่นิติบัญญัติได้ ถ้าปรากฏว่าผู้แทนมิได้บัญญัติกฎหมาย เพื่อประโยชน์ของประชาชน

ดังนั้น กฎหมายที่ชอบธรรมในระบอบประชาธิปไตย จะต้องเป็นกฎหมายที่มาจากฝ่ายนิติบัญญัติ ที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนเท่านั้น

- การบังคับใช้กฎหมายจะต้องเสมอภาคเท่าเทียมกัน หลักกฎหมายที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ประชาชนไม่ว่าจะยากดีมีจน ไม่ว่าจะเชื้อชาติและนับถือศาสนาใด จะต้องอยู่ภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติใดๆ จึงขัดต่อหลักกฎหมายภายใต้ระบอบประชาธิปไตยทั้งสิ้น ลักษณะของการเลือกปฏิบัติคือลักษณะของกฎหมายในระบอบเผด็จการ

- ประชาชนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค เท่าเทียมกัน ในระบอบประชาธิปไตยประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยไม่จำกัดฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องได้รับความคุ้มครอง จากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคกัน กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีสิทธิ ที่จะแต่งตั้งทนายเพื่อคุ้มครองความเป็นธรรมให้แก่ตน เมื่อเกิดคดีต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะ

เป็นโจทก์ หรือจำเลย และประชาชนทุกคนจะต้องมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรม ครอบคลุมสมบูรณ์ทั้งในศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา

กล่าวโดยสรุป หลักกฎหมายให้ระบอบประชาธิปไตยแท้จริง คือ เจตจำนงทั่วไปของประชาชน มีความสำคัญในฐานะที่เป็นกลไกในการดำรงรักษา สิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบการบัญญัติกฎหมาย ตามหลักประชาธิปไตยกับการบัญญัติพระวินัยของ พระพุทธองค์ ก็มีลักษณะเฉพาะที่น่าศึกษาเปรียบเทียบกันได้ หลายประการ การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้ามีประเด็นสำคัญที่ควรกล่าวถึงดังนี้

1. ไม่มีการบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทไว้ล่วงหน้า ในสมัยหนึ่งพระสารีบุตร ได้กราบทูลขอเรื่องต่อพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า พระสงฆ์ยังไม่มาก ลากสักการะยังไม่มา ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ (กิเลสที่ดองสันดาน) ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ ก็ยังไม่ต้องบัญญัติสิกขาบท ถ้าพระสงฆ์มาก ลากสักการะมาก ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะปรากฏในสงฆ์จึงควรบัญญัติสิกขาบท (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 307-308)

2. เมื่อมีผู้ปฏิบัติการที่ไม่ควรประพฤติดันเป็นความเสียหายเกิดขึ้น จนเป็นที่ปรากฏ และทรงทราบ ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ เรียกภิกษุผู้ประพฤติผิดมาสอบถามท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเธอยอมรับจึงทรงติเตียน ชี้เหตุผลแล้วบัญญัติสิกขาบท ปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิด ในกรณีเช่นนี้ ภิกษุนั้นจะยังไม่ถูกปรับอาบัติในข้อที่เธอกระทำผิดจึงต้องอาบัติ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 311)

3. การบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบท ทุกข้อ ต้องมีการประชุมสงฆ์ สอบสวนการกระทำนั้นๆ ให้เห็นว่าผิดและผู้ที่ทำสารภาพมีการชี้เหตุผลว่าไม่ควรอย่างไร แล้วจึงบัญญัติสิกขาบทเป็นทางการตลอดมา ไม่มีการบัญญัติหรือสั่งการแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งไม่มีการประชุมสงฆ์ (สุชีพ ปุญญานุภาพ: 2502, ตอนว่าด้วยความย่อแห่งพระไตรปิฎก)

4. ในการบัญญัติพระวินัยนั้น บางครั้งมีการสอบถามกับมาตรฐานกฎหมายของทางโลกก่อน เช่น ทรงถามภิกษุผู้ที่เคยเป็นผู้พิพากษาแล้วเข้ามาบวชว่า พระเจ้าพิมพิสารจับโจรได้ ทรงลงโทษรุนแรงด้วยกำหนดทรัพย์เท่าไร ภิกษุรูปนั้นตอบว่า กำหนดบาทหนึ่งหรือห้ามาสก ก็ทรงใช้มาตรฐานนั้น กำหนดการลักทรัพย์ของภิกษุว่าต้องขาดจากความเป็นภิกษุ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 317)

5. พระวินัยที่บัญญัติไว้เป็นข้อๆ เทียบด้วยมาตราของกฎหมายนั้นพระสงฆ์ต้องประชุมฟังคำสั่งทบทวนทุกกึ่งเดือน ที่เรียกว่า ฟังสวดปาฏิโมกข์ ก็คือฟังบทบัญญัติทางพระวินัยที่ห้ามกระทำ หรือให้งดเว้นการกระทำ อันไม่เหมาะสมนั่นเอง เมื่อถึงวันสำคัญที่กำหนดให้

ประชุมสงฆ์ ฟังการสวดทบทวนพระวินัย ภิกษุใดหลีกเลี่ยงไม่ลงประชุมฟังต้องอาบัติ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502 เล่ม 2: 212-223)

6. ทรงบัญญัติพระวินัยอนุญาตให้สงฆ์มีสิทธิในการออกเสียง ในกิจกรรมต่างๆ อย่างเสรี เช่น การรับคนเข้าหมู่ (คือ เข้ามาบวช) การสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นเจ้าหน้าที่ ทำการของสงฆ์ (สวดสมมุติ) รวมทั้งการประกาศ ลงโทษเป็นการสงฆ์ แต่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้ประพฤตินอกรัตนนอกรอย ภิกษุที่ร่วมประชุมนั้นมีสิทธิ์คัดค้านได้ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502 เล่ม 2: 184-185)

การบัญญัติพระวินัย อันเป็นข้อปฏิบัติของสงฆ์เป็นพุทธบัญญัติ (พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอง) ไม่ใช่สังฆบัญญัติ หรือหมู่สงฆ์เป็นผู้บัญญัติพระวินัย ส่วนการประชุมซึ่งเรียกว่า สังฆกรรม จะมีการกำหนดองค์ประชุมไว้ว่า แต่ละสังฆกรรมจะมีพระสงฆ์กี่รูปขึ้นอยู่กับเรื่องนั้นว่าจะมีความสำคัญ มากน้อยเพียงใด มีการกำหนดขอบเขตของห้องประชุม ไว้ชัดเจน มีการลงมติ โดยการยอมรับสิทธิเท่าเทียมกัน ของผู้เข้าร่วมประชุม และสมาชิกของพระสงฆ์นั้น แม้ไม่ได้เข้าร่วมประชุม และสมาชิกของพระสงฆ์นั้น แม้ไม่ได้เข้าร่วมประชุม การลงมติในบางเรื่อง (บางอธิกรณ์) ต้องใช้เสียงเอกฉันท์ คือไม่มีผู้คัดค้านเลยเว้นแต่บางกรณี เช่น การระงับอธิกรณ์ (การตัดสินข้อขัดแย้งในหมู่สงฆ์) การสังฆกรรม (การประชุมสงฆ์) ซึ่งสะท้อนถึงแนวคิดเกี่ยวกับการลงมติ องค์ประชุม สถานที่ประชุม สิทธิของผู้เข้าประชุมและประธานในที่ประชุม ตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งมีความใกล้เคียงกับวิถีปฏิบัติในระบอบประชาธิปไตยปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง

การขอความเห็นชอบจากที่ประชุม และเปิดโอกาสให้มีการคัดค้านได้ เป็นวิถีปฏิบัติในการอุปสมบท ซึ่งเป็นการกรองคนเพื่อเข้าเป็นบุคลากรทางศาสนา ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงอนุมัติให้อุปสมบทด้วยพระองค์เอง เรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ต่อมาทรงอนุญาตให้ พระสาวกเป็นผู้อนุมัติการอุปสมบท โดยให้ผู้อุปสมบทเปล่งวาจา ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่เรียกว่า ดิสรณคณูปสัมปทา แปลว่าการบวชด้วยการถึง รัตนสาม จนถึงรูปแบบสุดท้ายที่ใช้มาจนถึงปัจจุบันคือ ทรงอนุญาตให้สงฆ์เท่านั้นเป็นผู้อนุมัติการอุปสมบท ที่เรียกว่า ญัตติจุดดกรรมวาจา แปลว่า การบวชที่ต้องสวดประกาศและการเสนอญัตติด้วย รวม 4 ครั้ง คือ การสวดเสนอญัตติประกาศว่ามีผู้ขอบวช 1 ครั้ง และสวดประกาศขอความเห็นชอบโดยเปิด โอกาสให้ ทักท้วงได้ 3 ครั้ง รวมเป็น 4 ครั้ง (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2543: 167-168)

ในการประชุมสภาตามระบอบประชาธิปไตยนั้น มักถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ โดยปกติจะนับตั้งแต่กึ่งหนึ่งเป็นต้นไป กล่าวคือ ถ้ามีผู้มาประชุมเกินกึ่งหนึ่งก็ถือว่าเปิดประชุมได้ และการลงคะแนน เพื่อตัดสินชี้ขาดเรื่องใดๆ มักใช้เสียงเกินกึ่งหนึ่งเป็นเกณฑ์ยกเว้นจะมีการบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นเพื่อกรณีนั้นๆ โดยเฉพาะ

5.6.7 บุคลิกประชาธิปไตย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าประชาธิปไตยเป็นทั้งรูปแบบการปกครอง และเป็นทั้งวิถีชีวิตด้วยเช่นกัน ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต จึงหมายถึงหลักการสำคัญ ค่านิยม และทัศนคติของบุคคลในสังคมซึ่งอาจพิจารณาได้ในด้านบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตย (democratic personality) ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523, 23) ได้ให้รายละเอียดของผู้ที่มีบุคลิกภาพที่เป็นประชาธิปไตยนั้น ได้แก่บุคคลที่มีลักษณะดังนี้

1. มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่นิยมการยอมตามความคิดของผู้อื่น เว้นเสียแต่ว่าจะถูกชักจูงให้คล้อยตามได้ว่า ความเห็นนั้นมีเหตุผลควรที่จะเชื่อ
2. เป็นคนที่ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ได้ง่าย
3. มีความรับผิดชอบผูกพันในสิ่งที่เขาได้กระทำลงไป
4. คิดถึงบุคคลอื่นในฐานะที่คนๆ นั้นเป็นตัวของเขาเอง ไม่ใช่จัดประเภทให้เขา
5. ไม่มีอคติต่อผู้มีความแตกต่างจากตน เช่น ศาสนาอื่น
6. มองโลกในแง่ดีอยู่เสมอ มีศรัทธาและความหวังต่อชีวิต
7. ไม่ยอมก้มหัวให้กับผู้ยิ่งใหญ่ได้ง่ายๆ แม้ว่าจะยอมรับอำนาจ แต่อำนาจนั้นต้องมีเหตุผล หรือมีความชอบธรรม

หรืออาจสรุปได้ว่าประชาธิปไตยในการดำเนินชีวิต หมายถึง การดำเนินชีวิตของประชาชนตามวิถีของประชาธิปไตย เช่น การเคารพสิทธิเสรีภาพของกันและกัน การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น และการใช้เหตุผลพิจารณาปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม และใช้เสียงข้างมากในการแก้ไขปัญหา

คำนี้ ชัยสุวรรณ์รักษ์ และธีระพล บุญสร้าง 2544: 10-11 ได้สรุปลักษณะทั่วไปของประชาธิปไตยไว้ดังนี้

1. การยอมรับในเหตุผล
2. การรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเอง
3. การเคารพในสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น
4. การประนีประนอม
5. การเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี
6. การแสดงความคิดเห็น
7. การใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจแก้ปัญหา
8. การยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม

9. การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน
10. การปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคมตามอายุ ฐานะ และตำแหน่งในสังคม
11. พึงระลึกเสมอว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

5.6.8 จิตสำนึกประชาธิปไตย

ในขณะที่ ศาสตราจารย์ ดร. ลิจิต ชีรเวทิน (2547: 9-12) มีความเห็นว่าคุณลักษณะจิตใจที่เป็นประชาธิปไตยหรือการมีวัฒนธรรม ประชาธิปไตย พอดีจะแยกออกได้ดังนี้

1) *จิตสำนึกและศรัทธาในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย* มีคำกล่าวที่ว่า ระบบประชาธิปไตย ไม่ใช่ระบอบการเมืองที่ดี แต่เป็นระบบที่ทำงานได้ผล หรือเป็นระบบที่เลวร้ายที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่ง ระบบประชาธิปไตยมีทั้งจุดดีจุดเสีย ไม่ใช่ระบบที่สมบูรณ์แบบ บางครั้งเสียงส่วนใหญ่อาจจะผิด แต่เมื่อเทียบกับระบบอื่นๆแล้ว คงปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นระบบการเมืองการปกครองที่เลวร้ายที่สุด ศรัทธาต่อระบบจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะศรัทธาจะนำไปสู่ความเชื่อมั่นว่า แม้จะเกิดอะไรขึ้นก็ตาม ระบบประชาธิปไตยก็จะเป็นระบบการเมืองที่ต้องจรรโลงไว้ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นระบบที่ทำงานได้ผลและก่อความเสียหายน้อยที่สุด เพราะเป็นระบบที่มีการประชุมต่อรองหาข้อยุติ และเคารพในหลักการแห่งสิทธิเสรีภาพ ด้วยเหตุนี้จิตสำนึกและศรัทธา ในระบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะในหมู่ผู้นำเป็นตัวแปรสำคัญอย่างยิ่ง

2) *จิตสำนึกในเรื่องสิทธิเสรีภาพ* จิตสำนึกในเรื่องเสรีภาพ เป็นหัวใจสำคัญของลักษณะจิตใจประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะสิทธิเสรีภาพคือฐานสำคัญของระบบเสรีประชาธิปไตย เป็นสิทธิอันศักดิ์สิทธิ์ ของมนุษยชาติที่เป็นเสรีชน ใครจะมาบังคับตัดทอนลงมิได้ จนมีคำกล่าวที่ว่า “จงให้เสรีภาพแก่ข้าพเจ้า หรือมิเช่นนั้น ก็ให้ความตายแก่ข้าพเจ้า” (Give me liberty or give me death) สิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยมีด้านต่างๆ ตามที่ได้ทราบกันแล้ว เช่น สิทธิในการแสดงความคิดเห็นในการชุมนุม ในการเลือกที่อยู่อาศัย ในการเลือกอาชีพ ฯลฯ สิทธิในการแสดงความคิดเห็น ถือเป็นสิทธิที่บ่งชี้ถึงเรื่องเสรีภาพอย่างเด่นชัดที่สุด มีคำคมของชาวตะวันตกท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า “แม้ข้าพเจ้าจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่ท่านพูด แต่ข้าพเจ้าก็ยินดีจะต่อสู้เพื่อสิทธิในการแสดงความคิดเห็นของท่านด้วยชีวิต”

3) *จิตสำนึกในการต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเองและการเคารพสิทธิของผู้อื่น* ผู้มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย จะต้องพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเอง อันชอบธรรม เช่น ถ้าถูกกีดกันไม่ให้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง จะต้องโวยวายต่อสู้เพื่อได้คืนมาซึ่งสิทธิดังกล่าว หรือถ้าถูกปิดกั้นไม่ให้แสดงความคิดเห็นก็ต้องต่อสู้เพื่อการคืนมาซึ่งสิทธิขั้นมูลฐานอันสำคัญวิญญูณแห่งการต่อสู้เพื่อสิทธิอันชอบธรรมของตน เป็นหัวใจสำคัญของระบบประชาธิปไตย

การใช้สิทธิของตนรวมทั้งการต่อสู้เพื่อสิทธิของตน ต้องไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น การเคารพสิทธิของผู้อื่นจึงเป็นของคู่กันกับการต่อสู้เพื่อสิทธิของตนเอง การเอาแต่ได้โดยไม่คำนึงถึงสิทธิอันชอบธรรมของผู้อื่น ไม่ใช่ลักษณะจิตใจแบบประชาธิปไตย แต่เป็นเรื่องเห็นแก่ตัวขาดจิตสำนึกอันถูกต้อง

4) จิตสำนึกในเรื่องเสียงส่วนใหญ่ และสิทธิเสียงส่วนน้อย (*majority rule and minority right*) หลักการตัดสินใจขัดแย้งและหาข้อยุติในระบอบประชาธิปไตย การลงคะแนนเสียงและใช้เสียงส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์การตัดสินใจ กติกาดังกล่าวหมายความว่า ถ้า 51 ท่านเห็นด้วยกับนโยบายที่เสนอ ส่วน 49 ท่าน คัดค้านก็ต้องรับนโยบายดังกล่าว ผู้ที่แพ้จะต้องยอมรับการลงคะแนนเสียง และถือว่าสิ้นสุด หลักเสียงส่วนใหญ่ หรือเสียงข้างมากเป็นหลักการพื้นฐานของการตัดสินใจของระบบประชาธิปไตย

แต่การใช้เสียงส่วนใหญ่จะต้องไม่ขัดต่อสิทธิของเสียงส่วนน้อย หรือต้องมีการเคารพเสียงส่วนน้อย เช่น เสียงส่วนใหญ่จะลงมติออกกฎหมายมาทำร้ายหรือจำกัดสิทธิขั้นพื้นฐานของเสียงส่วนน้อยไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ออกกฎหมายมาจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อยไม่ได้ หรือการที่เมื่อชนะแล้วก็มาเยาะเย้ยถากถาง ดูหมิ่นดูแคลนเสียงส่วนน้อยที่พ่ายแพ้ในการลงคะแนนเสียง ก็ถือว่าเป็นเรื่องขัดต่อจิตสำนึกดังกล่าว และถูกมองได้ว่าขาดความมีน้ำใจนักกีฬา ขาดความเป็นผู้ดีทางการเมือง

5) จิตสำนึกในความเสมอภาค ประชาธิปไตยหมายถึงอำนาจของประชาชน ประชาชนเป็นใหญ่ ประชาชนหมายถึงประชาชนทุกคนไม่ใช่ประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เรื่องความเสมอภาคทางการเมืองคือ หนึ่งคนหนึ่งเสียง และความเสมอภาคในทางกฎหมายคือ หนึ่งคนหนึ่งเสียง และความเสมอภาคในทางกฎหมายคือ การใช้กฎหมายฉบับเดียวกันกับทุกๆ คนในสังคม เป็นจิตสำนึกที่สำคัญยิ่งเพราะถ้าจิตสำนึกเรื่องความเสมอภาคที่หายไป ฐานสำคัญของระบบประชาธิปไตยคือความเสมอภาคก็จะหายไป ระบบประชาธิปไตยย่อมไม่สามารถยืนหยัดได้โดยสมบูรณ์ ความเสมอภาคทางการเมืองและทางกฎหมายจะต้องมีขึ้น แม้จะมีความแตกต่างในทางสังคม ในแง่ฐานะันดร หรือทางเศรษฐกิจ มิฉะนั้นจะกลายเป็นสังคมชนชั้นที่มีอภิสิทธิ์ทางกฎหมายและการเมือง ทำให้ระบบประชาธิปไตยกลายเป็นความเข้มแข็งลง

6) จิตสำนึกในความยุติธรรม ความยุติธรรม การเคารพกติกา ความมีใจนักเลง (ไม่ใช่ นักเลงหัวไม้ หรือ อันธพาล) จิตใจนักกีฬา เป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินการของระบบประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะ ความแย้งต่างๆ ในสังคมที่เกิดขึ้นจะหาข้อยุติไม่ได้ ถ้าไม่ได้ตั้งอยู่บนฐานความยุติธรรม การมองประเด็นโดยใจอคติ ถกฉวยผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง ไม่เคารพกติกา

ขาดความมีใจนักเลง หรือจิตใจนักกีฬา ก็ข้อมยาก ที่จะหาข้อยุติในข้อขัดแย้งต่างๆ ปัญหาที่จะไม่สามารถแก้ไขได้

7) *จิตสำนึกในการคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่* จิตใจที่เป็นประชาธิปไตย จะต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ของสังคมและประเทศชาติ ไม่มุ่งมันเฉพาะผลประโยชน์ส่วนตัว โดยก่อให้เกิด ความเดือดร้อนต่อผู้อื่นหรือ ก่อให้เกิดความเสียหาย ต่อสังคมและประเทศชาติ เช่น ไม่สร้างความมั่งคั่งด้วยการทำลาย สภาพแวดล้อมไม่หาความร่ำรวย ด้วยการตัดไม้ทำลายป่า ไม่ผลิตยาปลอม เพื่อหารายได้ ไม่ผลิตและขายยาเสพติด ฯลฯ การกระทำดังกล่าวนอกจากจะละเมิดต่อจิตสำนึกแล้ว ยังเป็นการละเมิดกฎหมายบ้านเมือง เป็นอาญาแผ่นดิน

8) *จิตสำนึกเรื่องความรับผิดชอบ เคารพกฎระเบียบและมีวินัย* ประชาธิปไตย ไม่ใช่มีแต่การอ้างสิทธิเสรีภาพ แต่ต้องมีการสร้างจิตสำนึกเรื่องความรับผิดชอบ การเคารพกฎระเบียบ และมีวินัย ความรับผิดชอบ การเคารพกฎระเบียบและมีวินัยเป็นตัวคานการใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขต สิทธิเสรีภาพที่ขาดความรับผิดชอบไม่เคารพกฎระเบียบและขาดวินัย จะนำไปสู่การขาดกฎเกณฑ์และการล่มสลายของระเบียบทางการเมือง ที่เรียกกันว่า อนาธิปไตย (anarchy) สิทธิเสรีภาพเป็นของศักดิ์สิทธิ์ แต่ความรับผิดชอบ การเคารพกฎระเบียบและการมีวินัยเป็นส่วนเสริมที่สำคัญยิ่งที่จะจรจรหลักการใช้สิทธิเสรีภาพเอาไว้

9) *จิตสำนึกในความอดทนอดกลั้นต่อความคิดเห็นและ พฤติกรรมที่แตกต่าง* ประชาธิปไตยทำให้เราใช้สิทธิเสรีภาพได้ ก็แปลว่าผู้อื่นควรมีสิทธิเสรีภาพได้ด้วยเราไม่มีสิทธิห้ามไม่ให้ผู้ใดใช้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น หรือมีพฤติกรรมอันใด แม้เราไม่ชอบ ไม่เห็นด้วย เราก็ต้องอดทนอดกลั้น ถ้าการใช้สิทธิเสรีภาพของเขายู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย เขาอาจจะพูดแปลกๆ ไม่เข้าหูมีท่าทีการแสดงออกแปลกๆ แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่ดูไม่ได้ แต่ก็ยังเป็นสิทธิเสรีภาพอันชอบธรรม เราไม่มีสิทธิไปก้าวก่ายเขา トラบเท่าที่เขาไม่ทำผิดกฎหมาย หรือทำให้เราเดือดร้อน

10) *จิตสำนึกในหลักนิติธรรม (rule of law)* หลักนิติธรรมคือหลักการอันถูกต้องตามกฎหมายทั้งในแง่หลักการ กระบวนการตรากฎหมาย และการบังคับกฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักนิติธรรมคือ การใช้หลักกฎหมายเป็นฐานในการปกครอง ไม่ใช่อำนาจตามอำเภอใจของคนที่อยู่ในอำนาจ โดยใช้อำนาจของผู้นำเป็นหลักที่เรียกว่า การปกครองโดยคน (rules of man rule of law) เป็นหลักนิติธรรมอันเป็นที่ยอมรับ โดยทั่วไปว่าจะผดุงไว้ซึ่งความยุติธรรม และความชอบธรรม จิตสำนึกในส่วนนี้จึงสำคัญอย่างยิ่ง เช่น ถ้ามีกฎหมายซึ่งตราออกมาตามหลักนิติธรรมสากล ก็ต้องเอากฎหมายเป็นหลักไม่ใช่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ แต่บางครั้งก็อาจได้ยินคำว่า หลักนิติศาสตร์ และหลักรัฐศาสตร์ หลักนิติศาสตร์ คือการใช้กฎหมายเป็นหลัก ส่วนหลักรัฐศาสตร์ อาจใช้คำนึงถึงสถานการณ์ และความจำเป็นเพื่อยุติความโกลาหลด้วยการงดเว้นการใช้กฎหมาย

หรือการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือด้วยการตีความตะแบง การใช้หลักรัฐศาสตร์ จะใช้ในกรณีที่เป็นปัญหาทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก เช่น การประท้วงด้วยคนจำนวนมากซึ่งอาจจะเกิดกฎหมายทำลายทรัพย์สินของทางราชการ แต่ก็ต้องยุติลงโดยผู้กระทำความผิดไม่ถูกฟ้องร้องกล่าวโทษ การใช้เฉพาะกรณีจำเป็นจริงๆ มิฉะนั้นจะเป็นการทำลายหลักนิติธรรม

หลักนิติธรรมหรือ rule of law ต้องไม่ปนกับ rule by law คือ การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือหาความชอบธรรมในการกระทำ โดยการออกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม ขัดต่อ rule of law ตั้งแต่ต้น เช่น รัฐบาลเผด็จการออกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมมาบังคับประชาชน กฎหมายจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการใช้อำนาจของเผด็จการ โดยผู้กระทำการจะอ้างกฎหมายต่างๆ ที่เป็นกฎหมายเผด็จการ

จิตสำนึกทั้ง 10 ข้อ คือ ลักษณะจิตใจที่ประชาธิปไตยเป็นรากฐานของการพัฒนาวิญญานประชาธิปไตย และพัฒนาระบบประชาธิปไตยหรือระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

5.6.9 ชีวิตประชาธิปไตย

ในเรื่องนี้ คำนิยาม ชัยสุวรรณ์รักษ์ และธีระพล บุญสร้าง 2544: 108-112) ได้อธิบายถึงวิถีชีวิตประชาธิปไตยและหลักการดำเนินชีวิตประชาธิปไตยไว้ดังนี้

วิถีชีวิตประชาธิปไตย คือ แนวทางการดำเนินชีวิตประจำวันและการดำรงตนเองในสังคมของประชาชนในประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย

แนวทางในการดำรงชีวิตประจำวัน คือ การที่ประชาชนนำเอาหลักการและความเชื่อในระบอบประชาธิปไตย มาประพฤติปฏิบัติตน ทั้งครอบครัวในโรงเรียนในชุมชน ตลอดจนการประกอบอาชีพการงานส่วนตัวและการทำงานร่วมกับผู้อื่น เพื่อการพัฒนาความเจริญของชุมชน

การดำรงตนในสังคมของประชาชน คือ การที่ประชาชนในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้ประพฤติตนอย่างสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบอบนี้ โดยได้ประพฤติปฏิบัติตนตามสิทธิหน้าที่ของพลเมืองตามที่กฎหมายกำหนด และเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองระดับต่างๆ อย่างกว้างขวาง โดยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ ตลอดจนมีความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อการปกครองนี้อย่างแท้จริง พร้อมทั้งจะให้การสนับสนุนให้ความร่วมมือเท่าที่จะสามารถกระทำได้

นอกจากนี้ยังได้ขยายความต่อไปอีกว่า หลักการดำเนินชีวิตประชาธิปไตยนั้นเป็นอย่างไร กล่าวคือ การดำเนินชีวิตของคนเราในแต่ละวัน ทุกคนย่อมประสบกับปัญหาต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไป และแต่ละคนจะต้องตัดสินใจกระทำอย่างไรอย่างหนึ่งนั้น ส่วนใหญ่แล้วมักจะ

เกิดผลกระทบต่อ บุคคลข้างเคียง หรือบุคคลอื่น อาจจะถูกกระทบโดยตรงหรือทางอ้อมก็ได้ เช่น บิดามารดา สามี ภรรยา บุตร หลาน ญาติมิตร เพื่อนฝูง ตลอดจนบุคคลอื่นที่ไม่รู้จักกัน บุคคลที่ดำเนินชีวิตได้อย่างมีเหตุผลนั้น จึงควรจะมีลักษณะต่อไปนี้

1. มีใจอดทน ไม่นำอารมณ์หรือความรู้สึกส่วนตัว มาใช้ในการตัดสินปัญหาต่างๆ ซึ่งอาจนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่นได้

2. ใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา คือ รู้จักมองปัญหาต่างๆ อย่างรอบคอบ พิจารณาถึงสาเหตุของปัญหา และคิดใคร่ครวญหาทางแก้ไขอย่างใช้สติ ไม่ใช่อารมณ์ หรือความเชื่อ โศกษะตาอย่างมง่าย ตลอดจนไม่เชื่อฟังคำยุยงของผู้อื่น โดยขาดการไตร่ตรอง อย่างถ้วนถี่

3. ใช้หลักความสมัครใจ ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่อาศัยความสมัครใจ ร่วมกันของคนที่มีความเห็นตรงกัน โดยปราศจากการบังคับขู่เข็ญ และในการดำเนินชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคลเช่นกัน การที่จะให้บุคคลหนึ่งปฏิบัติอย่างนั้น หรืออย่างนี้ ควรมีการชี้แจงถึงเหตุผลและความจำเป็นให้บุคคลนั้นๆ เข้าใจจนสมัครใจที่จะกระทำเองดีกว่าการบังคับให้กระทำ เช่น เมื่อพ่อแม่จะให้ลูกแปร่งฟัน แทนที่พ่อแม่จะออกคำสั่งให้ลูกไปแปร่งฟันพ่อแม่ก็อาจจะพูดว่า ลูกอยากปวดฟันและต้องไปหาหมอดอนฟันไหม ถ้าลูกตอบว่า ไม่อยากปวดฟันไม่อยากไปหาหมอดอนฟัน พ่อแม่ก็โน้มน้าวจิตใจลูกได้เลยว่า ถ้าไม่อยากปวดฟันและไปหาหมอดอนฟัน ลูกก็ควรจะไปแปร่งฟันหลังอาหารทุกมื้อ ซึ่งลูกก็จะทำตามด้วยความสมัครใจไม่ต้องมีการบังคับแต่อย่างใด

การกระทำด้วยความสมัครใจ มีผลประโยชน์ดังต่อไปนี้

- เป็นการยอมรับในคุณค่าของแต่ละคน ว่าทุกคนต่างก็มีเหตุผลของตนเอง มีสิทธิที่จะเลือกกระทำหรือไม่

- ได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติ การสนับสนุนต่างๆ จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องอย่างเต็มใจ และได้ผลดีกว่าการบังคับ

- สามารถจัดปัญหาข้อขัดแย้งและการต่อต้านต่างๆ ให้หมดไปได้

แต่นั้น ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะสามารถกระทำหรือไม่กระทำอะไรก็ได้ ตามความพอใจของตนเสียทุกอย่าง เพราะสิ่งใดก็ตามที่คนส่วนใหญ่ยอมรับ และมีความเห็นว่าเป็นหน้าที่ที่บุคคลจะต้องปฏิบัติแล้ว เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นมาเป็นกฎหมาย ระเบียบ หรือข้อบังคับต่างๆ ทุกคนก็มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามดังกล่าวนั้น เช่น การเสียภาษี ผู้ที่มีหน้าที่เสียภาษีก็ต้องทำตามที่กฎหมายกำหนด แม้ว่าจะไม่เห็นด้วยก็ตาม ฉะนั้นความสมัครใจจึงต้องควบคู่กันไปกับการโน้มน้าวจิตใจ ให้มองเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่บุคคลต้องกระทำแทนการบังคับ

4. มีน้ำใจนักกีฬา คือ การยอมรับในการตัดสินเมื่อตนเองเป็นฝ่ายแพ้ และถ้าหากฝ่ายตนเองเป็นผู้ชนะก็ไม่ล้อเลียนหรือเยาะเย้ยให้ฝ่ายพ่ายแพ้ต้องรู้สึกอับอาย และเจ็บแค้น และรู้จักการให้อภัยเมื่อเกิดการกระทบกระทั่ง ซึ่งเป็นหัวใจที่สำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตประชาธิปไตย เพราะตามหลักประชาธิปไตยจริงๆนั้น การตัดสินใจในการแก้ปัญหาหรือเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะต้องดำเนินการไปตามความคิดเห็นของบุคคลส่วนใหญ่ นั่นหมายความว่าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันแล้ว ย่อมต้องมีฝ่ายที่สมหวังฝ่ายหนึ่ง และไม่สมหวังอีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่สมหวังหรือเสียข้างมากนั้น จะต้องไม่เยาะเย้ยถากถางอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อหาทางช่วยเหลือแก้ไขในโอกาสต่อไป ในขณะที่ฝ่ายที่ไม่สมหวังก็ต้องยอมรับ ในความคิดเห็นของคนส่วนมาก พร้อมทั้งจะร่วมมือสนับสนุนเต็มที่ อย่างนี้เรียกว่า รู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย

นอกจากนั้น ทั้งสองฝ่ายจะต้องมอบข้อขัดแย้งต่างๆที่เกิดขึ้นว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่คิดผูกใจเจ็บหรือนำมาเป็นอารมณ์ ฝ่ายคอยครุ่นคิดว่าเป็นเรื่องที่เสียหาย เสียศักดิ์ศรี และน่าละอาย ต้องคิดหาทางแก้ไขเป็นฝ่ายชนะให้ได้ในครั้งต่อไป

5. การปฏิบัติตามกฎหมาย การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะมีกฎหมายเป็นข้อบังคับ ถือว่าเป็นกฎหมายที่ประชาชนส่วนใหญ่ได้ให้การยอมรับ เพราะถ้าหากคนส่วนใหญ่ไม่เห็นชอบกับตัวบทกฎหมายใดๆ ก็สามารถจะผลักดันให้มีการแก้ไขปัญหา นั้นๆ ได้โดยอาศัยกลไกทางการเมืองการปกครอง

การปฏิบัติตามกฎหมายถือว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ของวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามไม่ว่าจะเห็นด้วยกับกฎหมายนั้นๆ หรือไม่ก็ตามที เพราะถ้าหากมีบุคคลหนึ่งบุคคลใดไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย เพราะอ้างว่าตนไม่เห็นด้วย ในที่สุดทุกคนก็ต้องอ้างอย่างเดียวกัน ซึ่งจะทำให้สังคมวุ่นวาย และไร้ระเบียบในสังคมจนนำไปสู่ความล้มเหลวของการปกครอง ในระบอบนี้แน่นอน

6. ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน เป็นหลักสำคัญประการสุดท้ายของชีวิต แบบประชาธิปไตย กล่าวคือ เป็นการยอมรับว่าประชาชนไทยทุกคน ไม่ว่าจะอยู่แห่งใดก็ตาม เพศชายหรือหญิง เด็ก ผู้ใหญ่ หรือคนชรา มีการศึกษาต่ำหรือสูง มีฐานะร่ำรวยหรือยากจนก็ตาม ทุกคนต่างก็เป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน ย่อมได้รับสิทธิต่างๆ โดยเท่าเทียมกัน มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ มีความสำคัญเหมือนกัน จะแตกต่างกันก็เพียงหน้าที่และความรับผิดชอบในบางเรื่องเท่านั้น ซึ่งการยอมรับในความเท่าเทียมนี้ เราสามารถจะสังเกตจากการแสดงออกหรือการกระทำดังต่อไปนี้

- การปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเสมอภาค เช่น การไปรับการตรวจรักษาจากโรงพยาบาล เจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลจะจัดให้เข้ารับการตรวจตามลำดับก่อน-หลัง เป็นต้น

- ให้ความสำคัญต่อทุกคนในการรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และความต้องการของทุกคน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

- ไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก มีความเป็นธรรมในการตัดสินใจปัญหาต่างๆ โดยไม่นำเอาความสัมพันธ์ส่วนตัวมาใช้ในการตัดสินใจพิจารณาปัญหาของส่วนรวม ใช้เหตุผลในการตัดสินใจพิจารณาทุกครั้ง

นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์อีกท่านหนึ่ง คือ รองศาสตราจารย์วิสุทธิ์ โภธิแท้ ได้ชี้ชัดถึง เจตคติและพฤติกรรมพื้นฐานของสังคม ที่เป็นวิถีแบบประชาธิปไตยไว้ 8 ประการ คือ (สมโภชน์ นพคุณ 2545: 4-6)

1. ความมีเหตุผล

ความมีเหตุผลและการกระทำอย่างมีเหตุผลด้วยความ “สมเหตุสมผล” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความคิด การแสดงออก และการกระทำที่เกี่ยวข้องกับคนอื่น การวิเคราะห์พิจารณา หรือตัดสินใจต้องอาศัยการคิดที่รอบคอบด้วยเหตุและผลที่ชัดเจน ถูกต้อง และสะท้อนความคิดที่แตกต่างของหลายคนหลายฝ่ายที่มามีส่วนร่วม การตัดสินใจนั้นถือเป็นความเห็นร่วมของทุกคน

2. ความเคารพในตนเองและผู้อื่น

การเคารพซึ่งกันและกัน (mutual respect) โดยมีความเคารพในฐานะที่ต่างก็เป็นคน(เคารพในการเป็นคนหรือเป็นมนุษย์) และเคารพในความสามารถของกันและกัน การเคารพซึ่งกันและกัน การเคารพซึ่งกันและกันนี้จะนำมาซึ่งความเชื่อถือซึ่งกันและกัน (Mutual trust) ซึ่งจะช่วยให้อยู่ด้วยกันหรือทำงานร่วมกันด้วยความสบายใจ ไม่หวาดระแวงแคลงใจต่อกันและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน

3. ความอดทนต่อความแตกต่างและยุติกลางโดยสันติวิธี

มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้วยเหตุผลประนีประนอมประสานประโยชน์ที่ไม่ทำให้ใครเสียหาย อดกลั้นในความแตกต่าง และตกลงกันอย่างสันติวิธี ทั้ง 4 ประการดังกล่าวนี้ จึงมีความสัมพันธ์กัน เพราะมนุษย์เราถ้าเปิดโอกาสให้เป็นเสรี ย่อมมีความคิดเห็นของตนเอง มีความชอบไม่ชอบ มีรสนิยมของตนเอง ถ้าจะทำอะไรร่วมกัน (เช่น การสร้างชาติ สร้างประชาธิปไตย ฯลฯ) ต้องมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน บางครั้งอาจถกเถียงกัน ซึ่งต้องทำด้วยเหตุผล อย่าให้การถกเถียงกัน บานปลายไปเป็นการทะเลาะแล้วหาข้อสรุป ร่วมกัน โดยยอมรับความแตกต่างมี

การประนีประนอม บนหลักการเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และที่สำคัญต้องดำเนินไปอย่างสันติ หลีกเลี่ยงและงดการใช้ ความรุนแรงต่างๆ

4. ความรักและตั้งใจเข้ามามีส่วนร่วม

รู้จักที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ในเรื่องต่างๆ ว่าทำอะไรถึงจะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมและต่อตนเอง ที่ไม่ขัดแย้งกัน ไม่ว่าจะมีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็น การรวมกลุ่มเป็นสมาคม เป็นสหภาพเป็นชมรม หรือเป็นพรรคการเมือง การมีส่วนร่วมปัจจุบันได้ขยายรวมถึงการมีส่วนร่วม ในการบริหารสาธารณะต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงการติดตาม ตรวจสอบการปฏิบัติงานของข้าราชการทุกประเภทและทุกระดับ เพื่อร่วมสร้างหลักธรรมาภิบาล

5. ความรักและรู้จักสิทธิและหน้าที่ต่อสังคม

การตระหนักถึงสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบตนเองและของผู้อื่น รู้ว่าอะไรควรไม่ควร โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมของปวงชน (common interest) ซึ่งมีผลประโยชน์ของทุกคนรวมทั้งของเราอยู่ด้วย เมื่อรู้จักแบ่งแยกระหว่างสิทธิหน้าที่ “ของเรา” รู้จักประสานประโยชน์ร่วมกันแล้ว การดำเนินการต่างๆ ก็สามารถเป็นไปได้ด้วยดี

6. ความมีอุดมการณ์ประชาธิปไตยและมุ่งมั่นเพื่อส่วนรวม

มีความเข้าใจ และมีความต้องการประชาธิปไตยอย่างจริงจัง และจริงจัง เพราะเมื่อเข้าใจว่าประชาธิปไตย เป็นอย่างไรแล้ว และเมื่อต้องการเป็นก็จะสามารถสร้างพัฒนาและรักษาไว้ได้ โดยไม่หลงประเด็น ไม่เช่นนั้นอาจกระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ นึกว่าสิ่งที่ทำ เป็นประชาธิปไตย แต่อาจจะเป็นการทำลายประชาธิปไตยไปได้ เพราะอันตรายที่ร้ายกาจที่สุด ของประชาธิปไตย คือ การเปิดโอกาสให้ทำลายตนเองได้ ถ้าประชาชน ไม่เข้าใจ และไม่ตระหนักถึงคุณค่าของมัน

7. ความรักในประโยชน์ของชาติ (มีความเป็นชาตินิยม)

มีความรักสังคมและประเทศชาติโดยรวม เป็นเรื่องของสำนึกในความเป็นชาติ (sense of nationality) อันหมายถึงความรักประเทศชาติ ต้องการให้ประเทศชาติของตนเจริญ เป็นความคิด ความรู้สึก ผูกพันระหว่างคนในชาติ ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความปรารถนาดีต่อกัน ช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในทางที่ถูกต้อง เพื่อสร้างความก้าวหน้า ให้แก่สังคมและตนเองร่วมกัน

8. มุ่งมั่นพัฒนาตัวเองอยู่เสมอ

การพัฒนาความรู้ ความสามารถของตน ของแต่ละคนและของกลุ่มบุคคล ไปเรื่อยๆ เพราะความรู้ในโลกนี้มีมากมายมหาศาล เปลี่ยนแปลงและพอกพูนขึ้นตลอดเวลา ชีวิตเต็มไปด้วยการเรียนรู้ ทุกผู้คนในสังคม จึงต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต ในรูปแบบต่างๆ เพื่อปรับปรุงตัวเอง พัฒนาตัวเอง เพื่อนำไปพัฒนาสังคมและประเทศชาติอีกต่อหนึ่ง การมีส่วนร่วมของประชาชนผู้รอบรู้ และมีความทันสมัยจะช่วยให้การมีส่วนร่วมนั้น เป็นประโยชน์จริงต่อคน ต่อชุมชน ต่อสังคม และประเทศชาติ

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative method) ที่ใช้วิธีการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (documentary research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชั้นปฐมภูมิ (primary source) เช่น หนังสือของนักปรัชญาการเมือง หนังสือพระไตรปิฎก และหนังสือด้านพระพุทธศาสนา เป็นต้น และชั้นทุติยภูมิ (secondary source) เช่น เอกสารวิจัย วิทยานิพนธ์ ตลอดจนเอกสารทางวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. สัมภาษณ์ผู้รู้ โดยผู้วิจัยได้ขอให้ผู้บังคับบัญชางานในพระองค์ ฝ่ายพระราชฐานชั้นในของสำนักพระราชวัง ออกจดหมายถึง พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) แห่งวัดสวนแก้ว จ.นนทบุรี เพื่อขออนุญาตเข้าสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วน of พระไตรปิฎก และรับคำแนะนำจากพระอาจารย์เพิ่มเติมจากที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการค้นคว้าไปแล้ว โดยผู้วิจัยได้เดินทางไปสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1.1 ผู้วิจัยทำการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

1.1.1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- 1) หอสมุดปรีดี พนมยงค์
- 2) ห้องสมุดศาสตราจารย์ ดิเรก ชัยนาม (คณะรัฐศาสตร์)
- 3) ห้องสมุด สัญญา ธรรมศักดิ์ (คณะนิติศาสตร์)

1.1.2 มหาวิทยาลัยมหิดล

- 1) หอสมุดกลางศาลายา
- 2) ห้องสมุดวิทยาลัยศาสนศึกษา

1.1.3 ห้องสมุดในพระบรมมหาราชวัง

- 1) ห้องสมุดมหามงกุฎ

2) ห้องสมุดกาญจนาภิเษก

1.1.4 ห้องสมุดของสำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

1.2 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in depth interview form) สำหรับใช้สัมภาษณ์และถามความคิดเห็นของผู้รู้เกี่ยวกับกิจกรรมในพระไตรปิฎก ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นมาเองโดยอาศัยแนวคิดจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และอาศัยผลงานการพัฒนาสังคมและจากประวัติการเผยแพร่ธรรมะของพระอาจารย์พยอม กัลยาโณ เป็นกรอบในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของแบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนดังนี้

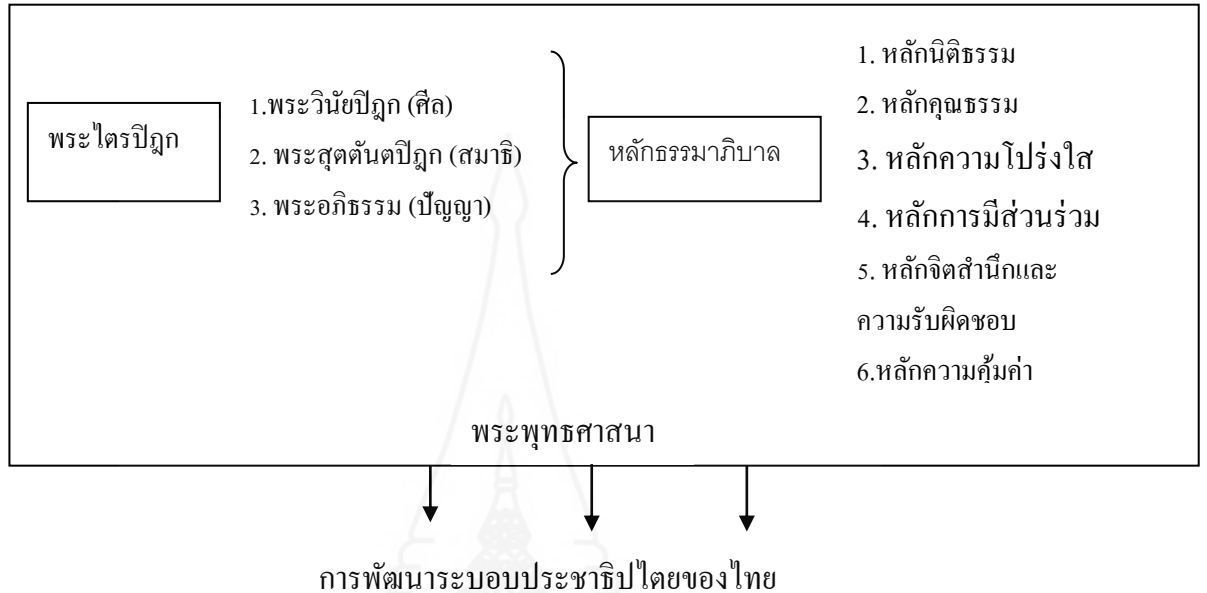
1.2.1 ว่าด้วยความรู้และความเข้าใจกิจกรรมในพระไตรปิฎก

1.2.2 ว่าด้วยกิจกรรมภาวนาที่สัมพันธ์กับกิจกรรมในพระไตรปิฎก

1.2.3 ว่าด้วยความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนากับกิจกรรมภาวนาในพระไตรปิฎกเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย

นอกจากแหล่งข้อมูลที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยยังค้นคว้าข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตด้วย จากนั้น นำข้อมูลในส่วนที่เป็นแนวคิดธรรมภาวนาในพระไตรปิฎกที่ได้มาศึกษา วิเคราะห์ ตีความ เปรียบเทียบ และสรุปผลการศึกษาที่ได้มาอย่างเป็นระบบ ออกมาเป็นองค์ความรู้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นด้านหลัก จากนั้น จะนำเอาองค์ความรู้ที่ได้มาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และขั้นตอนสุดท้าย ผู้วิจัยจะแสวงหาทางออกในการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย ซึ่งจะเป็นการเสนอแนวทางการแก้ปัญหาในระดับโครงสร้างและตัวผู้ปกครอง โดยใช้หลักปฏิบัติในพระไตรปิฎกมาเป็นกรอบแนวคิด

2. กรอบแนวคิด

ภาพที่ 3.1 กรอบแนวคิด

2.1 หลักธรรมมาภิบาล แนวทางการจัดระเบียบเพื่อให้สังคมของประเทศทั้งหมดทั้ง ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุขถูกต้องเป็นธรรม ตามหลักพื้นฐานการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

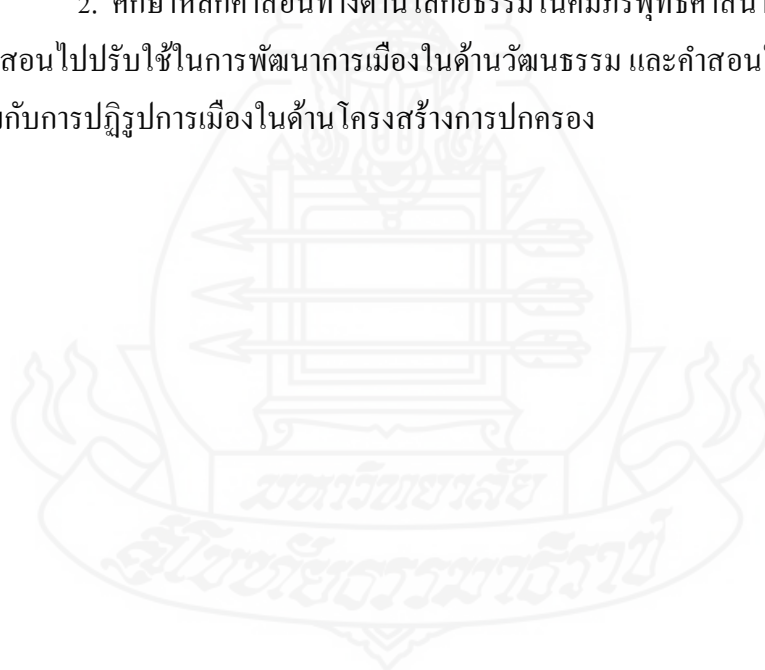
ปัญหาการเมืองไทยในปัจจุบันนี้มีอยู่มากมาย อันเนื่องมาจากความแตกแยกเป็น ฝักเป็นฝ่ายที่สำคัญคือ ความไม่ลงตัวของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เกิดประเด็น ปัญหาเรื่องความชอบธรรมทางการเมือง (political legitimacy) และความบกพร่องที่เกิดจากการ กระทำที่ขัดต่อหลักนิติธรรม ขนบธรรมเนียมการบริหารราชการแผ่นดินในหลายๆ เรื่อง การขาด วิสัยทัศน์และความสามารถของผู้รับผิดชอบ ประชาชนขาดความเชื่อมั่นต่ออนาคตทั้งในการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ จากสาเหตุดังกล่าวหากไม่ได้รับการแก้ไขและป้องกันโดยเร่งด่วนแล้ว โอกาส การฟื้นตัวจากวิกฤติการณ์ของไทย อาจต้องใช้เวลาานกว่าที่ควรจะเป็น ดังนั้นการแก้ไขปัญหา อย่างยั่งยืนก็คือ การขจัดสาเหตุของปัญหาดังกล่าว และสร้างความเป็น “ธรรมรัฐ” หรือ ธรรมมาภิ บาล (good governance) เพื่อการบริหารบ้านเมืองและสังคมที่ดีให้ปรากฏเป็นจริงในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

2.2 หลักธรรมาภิบาล จึงเป็นหลักการบริหารหรือการปกครองที่ดีและมีความเป็นธรรม และเป็นหลักการบริหารราชการแผ่นดิน ให้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณธรรม โปร่งใส ยุติธรรม และตรวจสอบได้

2.3 หลักธรรมาภิบาล จึงเป็นหลักเกณฑ์การปกครองบ้านเมืองตามวิถี “ธรรมาธิปไตย” เป็นการปกครองบ้านเมืองที่มีความเป็นธรรม มีกฎเกณฑ์ที่ดีในการบำรุงรักษาบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้ ประชาธิปไตยที่บริสุทธิ์ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาต้องขึ้นอยู่กับธรรมะเป็นใหญ่ เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ซึ่งเป็นแนวคิดในหลักธรรมาภิบาลอันเป็นหลักแห่งการปกครอง และหลักในการจัดความสัมพันธ์ในองค์กรร่วมอันถูกต้องเป็นธรรม เป็นหลักในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานของชาติ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงกำหนด กรอบแนวคิด ไว้ดังนี้

1. จะศึกษาถึงแก่นอันเป็นสาระสำคัญของพระไตรปิฎกที่เกี่ยวกับแนวคิดธรรมาภิบาล ซึ่งจะเน้นศึกษาในหลักการที่เกี่ยวกับตัวผู้ปกครองเป็นสำคัญ
2. ศึกษาหลักคำสอนทางด้านโลกียธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนานิกายเถรวาท โดยนำหลักคำสอนไปปรับใช้ในการพัฒนาการเมืองในด้านวัฒนธรรม และคำสอนในพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการเมืองในด้าน โครงสร้างการปกครอง

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากเอกสารประกอบการบรรยายของ รองศาสตราจารย์ ดร. นิยม รัฐอมฤต ได้ให้ อรรถาธิบายไว้ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยเสรีจะมั่นคงมีเสถียรภาพขึ้นอยู่กับการพัฒนา ของระบบการปกครองของประเทศนั้นๆ โดยอ้างอิงถึงบทความของ Francis Fukuyama ชื่อ “The Primacy Of Culture” หรือความสำคัญของวัฒนธรรมได้ชี้ให้เห็นว่า โดยทั่วไประดับความมั่นคง และเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยเสรีนั้น จำแนกได้เป็น 4 ระดับ ดังนี้ (นิยม รัฐอมฤต 2547: 9-10)

1. อุดมการณ์หรือความคิด
2. โครงสร้างการปกครอง
3. ประชาสังคม
4. วัฒนธรรม

จากความเห็นของ Fukuyama แสดงว่าแนวคิดประชาธิปไตย ถ้ายังเป็นเพียงความคิด แต่ยังไม่มีการปฏิบัติหรือยังไม่มีสถาบันรองรับ เช่น ยังไม่มีการเขียนเป็นกฎหมายยังไม่มีสถาบัน รองรับแนวคิดเช่นนั้น การคงอยู่ของแนวคิดดังกล่าวก็เป็นไปได้ยาก แต่ระบบการปกครองที่มีเพียง แนวคิดและกลไกการปกครองรองรับ แต่ในส่วนของชุมชนประชาชนยังไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อก่อรูป เจตนารมณ์ร่วม หรือเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมหรือผลักดันสิ่งที่เป็นเจตนารมณ์ของประชาชน การ ปกครองในระบอบประชาธิปไตยก็เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะประชาธิปไตยต้องการเจตนารมณ์และ บทบาทของประชาชนไม่ใช่เรื่องผู้นำคิดให้ทำให้ ประการสุดท้ายถ้าพฤติกรรมและวิถีชีวิตของ ประชาชน ทั้งสังคมสอดคล้องกับวิธีการทางประชาธิปไตย ย่อมมีความมั่นคงและเสถียรภาพเป็น ธรรมดา

ในแง่ของวัฒนธรรม Jurgen Domes (นิยม รัฐอมฤต 2547: 9) กล่าวว่า ประชาธิปไตย หมายถึง วิถีชีวิตประชาชนที่ยึดมั่นในหลักการ 3 ประการ ได้แก่

- (1) เสรีภาพ
- (2) เสมอภาค
- (3) พหุนิยม

1. เสรีภาพในที่นี้ หมายถึง สิทธิเสรีภาพหรือศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ต้องได้รับการรับรอง และเป็นที่ยอมรับในทางกฎหมายและในทางปฏิบัติ

2. ความเสมอภาค หมายถึง ประชาชนมีความเสมอภาคกันในโอกาสและความเป็นจริงในทางการเมือง และสังคมที่ทำให้เป้าหมายนั้นเกิดขึ้นได้จริง

3. พหุนิยม หมายถึง การรับรองการมีอยู่และการยอมให้มีการแข่งขันในบรรดาองค์กรที่มีความหลากหลาย แตกต่างกันในด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกลุ่มผลประโยชน์ที่มีความแตกต่าง และผลประโยชน์ที่ไม่ลงรอยกันนั้นมีความมั่นคง เป็นความชอบธรรมในการดำรงอยู่และถูกกฎหมาย

แนวคิดของนักวิชาการที่ผู้วิจัยยกมากล่าวถึงข้างต้นชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมอันหมายถึงวิถีชีวิตของประชาชนนั้น เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประชาธิปไตยให้มั่นคงมีเสถียรภาพ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นในสังคม ทั้งระดับชุมชนระดับชาติ และระดับโลก ซึ่งส่งผลกระทบต่อในเชิงสร้างสรรค์และทำลายล้าง ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลแนวความคิดด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมจากกลุ่มประเทศยุโรปและอเมริกา ปัจจุบันสังคมโลกได้รับอิทธิพลความคิดที่สำคัญคือกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมทุกระดับตามหลักการที่ World Bank, WTO, IMF ซึ่งก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้ แต่ ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละประเทศเช่นเดียวกัน เนื่องจากปัญหาการสร้างระบบงานแบบบูรณาภิบาล ในแต่ละประเทศนั้นยังไม่สามารถดำเนินงานเพื่อให้สอดคล้องประสานกับสภาพสังคมกับค่านิยมทัศนคติวัฒนธรรมและประเพณีนิยมของแต่ละประเทศได้เท่าที่ควร ยกตัวอย่างเช่น ประเทศไทยที่ต้องตกอยู่ภายใต้ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยเป็นสิ่งที่เกิดจากความไม่โปร่งใส กลไกการแก้ไข ปัญหาของภาครัฐ ไม่มีประสิทธิภาพ ประกอบกับมีการฉ้อฉลทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน จึงทำให้ประเทศไทยต้องพ่ายแพ้ในสงครามเศรษฐกิจย่อยยับ ทั้งนี้ นักคิดและนักวิชาการหลายฝ่ายได้มองว่าการแก้ปัญหาคงต้องมีการบริหารที่ดีซึ่งนำมาจากหลักการ good governance ของ IMF ที่เสนอต่อประเทศไทยซึ่งมีหลักการที่สำคัญ 6 ประการ คือ

1. หลักนิติธรรม
2. หลักคุณธรรม
3. หลักความโปร่งใส
4. หลักการมีส่วนร่วม
5. หลักจิตสำนึกรับผิดชอบ

6. หลักความคุ้มค่า (ประสิทธิภาพ และประสิทธิผล)

โดยมุ่งแก้ปัญหาสร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ ทั้งนี้โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อร่วมกันถ่วงดุลและตรวจสอบ ทั้งนี้แนวทางของรัฐที่มุ่งเน้นในการพัฒนาโครงสร้างที่มีประสิทธิภาพและความโปร่งใส เป็นการแก้ไขกลไกของการปกครอง เป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ ทั้งนี้ไม่ว่าเราจะสร้างกลไกในการตรวจสอบให้ดีเลิศเพียงใด แต่ไม่เคยปรากฏว่า มันจะเพียงพอการยับยั้งไม่ให้เกิดทุจริตได้ไม่ว่าจะเป็นประเทศใดก็ตาม ดังนั้นสิ่งที่ขาดหายไปในประเทศไทย คือ ธรรมในการปกครอง การสร้างศีลธรรมที่ยึดเหนี่ยวไม่ให้คนกระทำชั่วจะยับยั้งการทุจริตที่ระดับบุคคล ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาที่ต้นเหตุ ซึ่งต้องดำเนินไปควบคู่กันจึงจะแก้ปัญหาของชาติ และแก้ปัญหาในระดับจิตใจของคนในชาติ แนวคิดหลักของพระบาทสมเด็จพระพุทธศาสนานั้นมีมากมาย กว้างขวาง ครอบคลุม ลุ่มลึกทั้งในทางโลกุตระธรรมที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นและ โลกียะ อันเป็นข้อปฏิบัติ ของบุคคลในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข ในบทนี้ผู้วิจัยจึงขอประมวลหลักคำสอนในทางโลกียะธรรม ที่เห็นว่าเป็นหลักที่มีความสอดคล้องกันกับหลักคิดของพระบาทสมเด็จพระพุทธศาสนานี้เป็นอย่างดี ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย โดยผู้วิจัยได้ประมวลไว้ในครั้งนี้มีดังต่อไปนี้

1. หลักนิติธรรม (rule of law)

หลักนิติธรรม คือ หลักการอันถูกต้องทางกฎหมายทั้งในแง่หลักการ กระบวนการทางกฎหมาย และการบังคับกฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักนิติธรรม คือ การใช้หลักกฎหมายเป็นฐานในการปกครอง ไม่ใช่ใช้อำนาจตามอำเภอใจของคนที่อยู่ในอำนาจ โดยใช้อำนาจของผู้เป็นหลักที่เรียกว่า การปกครองโดยคน (rule of man) rule of law เป็นหลักนิติธรรมอันเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าจะผูกไว้ซึ่งความยุติธรรมและความชอบธรรม หลักนิติธรรมจึงสำคัญอย่างยิ่ง เช่น ถ้ามีกฎหมายซึ่งตราออกมาตามหลักนิติธรรมสากล ก็ต้องเอากฎหมายเป็นหลักไม่ใช่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ แต่บางครั้งก็อาจได้ยินคำว่าหลักนิติศาสตร์และหลักรัฐศาสตร์ หลักนิติศาสตร์คือ การใช้กฎหมายเป็นหลัก ส่วนหลักรัฐศาสตร์ อาจใช้การคำนึงถึงสถานการณ์ และความจำเป็นเพื่อยุติความโกลาหลด้วยการงดเว้นการใช้กฎหมายหรือการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือการตีความตะแบง การใช้หลักรัฐศาสตร์จะใช้เป็นกรณีปัญหาทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก เช่น การประท้วงด้วยคนจำนวนมาก ซึ่งอาจจะละเมิดกฎหมายการทำลายทรัพย์สินของทางราชการ แต่ก็ต้องยุติลงโดยผู้กระทำความผิดไม่ฟ้องร้องกล่าวหาโทษ การใช้หลักรัฐศาสตร์ ควรเป็นข้อยกเว้นและใช้เฉพาะกรณีจำเป็นจริงๆ มิฉะนั้นจะเป็นการทำลายหลักนิติธรรม (ลิขิต ชีรเวทิน 2547: 9-12)

หลักนิติธรรม หรือ rule of law ต้องไม่ปนกับ rule by law คือ การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือหาความชอบธรรมในการกระทำ โดยการออกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมขัดต่อ rule of law ตั้งแต่ต้น เช่น รัฐบาลเผด็จการออกกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมมาบังคับประชาชนกฎหมายจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการใช้อำนาจของเผด็จการโดยผู้กระทำการจะอ้างกฎหมายต่างๆที่เป็นกฎหมายเผด็จการ

กฎหมายเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม (rule of law) การใช้หลักกฎหมาย ทำให้มนุษย์สามารถเอาชนะข้อบกพร่องตามกฎแห่งธรรมชาติ ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาไปสู่ความศิวิไลซ์ รุสโซกล่าวไว้ว่า กฎหมายคือ รูปธรรมของเจตจำนงทั่วไปของประชาชน ดังนั้นหลักกฎหมายในระบอบประชาธิปไตย จึงต้องประกอบด้วย

1.1 กฎหมายต้องมีที่มาที่ชอบธรรม ดังที่นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า ชนชั้นใดบัญญัติกฎหมายย่อมเพื่อประโยชน์ของชนชั้นนั้น ดังนั้น กฎหมายถ้าจะให้ทรราชเป็นผู้บัญญัติ ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชน จะต้องให้ประชาชนเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย เพราะไม่มีประชาชนคนใดที่จะบัญญัติกฎหมาย เพื่อทำลายผลประโยชน์ของตนเอง ด้วยเหตุนี้ระบอบประชาธิปไตย จึงกำหนดให้ผู้แทนของประชาชนที่ได้รับฉันทานุมัติโดยกระบวนการเลือกตั้ง จากประชาชนเป็นผู้มีหน้าที่บัญญัติกฎหมาย โดยให้อำนาจนิติบัญญัติ เป็นอำนาจสูงสุด แต่ต่ำกว่าอำนาจธิปไตยของปวงชน เพราะปวงชนมีอำนาจที่จะถอดถอน ผู้แทนที่เข้ามาทำหน้าที่นิติบัญญัติได้ ถ้าปรากฏว่าผู้แทนมิได้บัญญัติกฎหมายเพื่อประโยชน์ของประชาชน

ดังนั้น กฎหมายที่ชอบธรรมในระบอบประชาธิปไตยจะต้องเป็นกฎหมายที่มาจากฝ่ายนิติบัญญัติ ที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนเท่านั้น

1.1.1 การบังคับใช้กฎหมายจะต้องมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน หลักกฎหมายที่สำคัญในระบอบประชาธิปไตย ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ประชาชน ไม่ว่าจะยากดีมีจน ไม่ว่าจะ มีเชื้อชาติและนับถือศาสนาใด จะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายบทบัญญัติอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติใดๆ จึงขัดกับหลักกฎหมายภายใต้ระบอบประชาธิปไตยทั้งสิ้น ลักษณะของการเลือกปฏิบัติ คือ ลักษณะ ของกฎหมายในระบอบเผด็จการ

1.1.2 ประชาชนจะต้องได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค เท่าเทียมกัน ในระบอบประชาธิปไตยประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยไม่จำกัดฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคม จะต้องได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอกัน กล่าวคือ ประชาชนจะต้องมีสิทธิที่จะแต่งตั้งทนายเพื่อคุ้มครองความเป็นธรรมให้แก่ตน เมื่อเกิดคดีความต่างๆ ขึ้น ไม่ว่าจะ เป็นโจทก์หรือจำเลยและประชาชนทุกคนจะต้องมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมครบถ้วนสมบูรณ์ทั้งในศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา

กล่าวโดยสรุป หลักกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยแท้จริงคือ เจตจำนง
ทั่วไปของประชาชน มีความสำคัญในฐานะที่เป็นกลไกดำรงรักษา สิทธิและเสรีภาพของ
ประชาชน อย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

ในพระไตรปิฎกจะพบว่า ในหลักธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงให้สิทธิ เสรีภาพ
แก่บุคคลทุกคนเสมอกันให้ทุกคนตระหนักว่า คนมีสิทธิเท่าเทียมกับบุคคลอื่นในการที่จะกระทำตน
ให้ดีขึ้นหรือเลวลงด้วยการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภัยภายนอกที่ไม่จำเป็น ซึ่งต่างกับประชาธิปไตย
โดยให้สิทธิเสรีภาพตามกฎหมาย ไม่ได้มาจากการกระทำของตนเอง สิทธินั้นยังต้องพึ่งจากบุคคลอื่น
ซึ่งเท่ากับพึ่งพิงภัยภายนอก พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ในการที่จะไม่
กระทำชั่ว และรับผิดชอบต่อทุกคน ด้วยการกระทำดีต่อผู้อื่น ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นมิตรหรือศัตรู ให้รู้จัก
ปรับปรุงแก้ไขพื้นฐานของคนในปัจจุบันให้ดีขึ้นและรู้จักวางแผนในอนาคตให้เจริญก้าวหน้าในทางที่
ถูกต้อง

การจ้างสิทธิ เสรีภาพแต่ขาดการสร้างจิตสำนึกรับผิดชอบ เคารพกฎระเบียบ
และมีวินัยความรับผิดชอบ การเคารพกฎระเบียบและมีวินัยเป็นตัวดำเนินการใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขต
สิทธิเสรีภาพที่ขาดความรับผิดชอบไม่เคารพกฎระเบียบและขาดวินัย จะนำไปสู่การขาดกฎเกณฑ์
และการล่มสลายของระเบียบทางการเมือง

ธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสำหรับบุคคลแต่ละคนประพฤติปฏิบัติตาม
เองด้วย และสำหรับบุคคลที่อยู่ร่วมกันจะพึงปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นสุขด้วยนั้น ทรงตรัสไว้ใน
โอวาทปาฏิโมกข์ ที่ตรัสไว้ว่า ไม่ทำบาปคือ ความชั่วทั้งปวง ทำกุศลคือ ความดีอันเป็นกิจของคน
ฉลาดให้ถึงพร้อม, ชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว, ดังนั้นและสำหรับธรรมะที่ทรงสั่งสอนสำหรับผู้อยู่
ร่วมกันเป็นหมู่จะพึงปฏิบัติ นั้น ดังเช่นที่ตรัสไว้ในมงคลสูตรคาถาหนึ่งว่า การไม่ส่องเสพคบคนพาล,
การส่องเสพคบหาบัณฑิต, การบูชาบุคคลควรบูชา, (สมเด็จพระญาณสังวร : 2536 :300)

สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคม
ประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติ ดังนี้ (พระสุตตันตปิฎก เล่ม 20 : 186)

1. อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ
ของตนเป็นใหญ่ กระทำด้วย ปรารถนและสิ่งทีเนื่องด้วยตนเป็นประมาณในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว
ทำดีด้วยเคารพตน
2. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่
ไม่หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถจะเอาใจหมู่ชน หากความนิยม
หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดีด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

3. ธรรมชาติปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงามเหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยปรารถสิ่งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ่มชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุดเต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ด้วย ความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรมและเพื่อความดีงาม เป็นประมาณอย่างสามัญได้ ทำการด้วยความเคารพ หลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

“กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สูทร คนจัณฑาล และคนเทหยากเชื้อ ประพฤติในธรรมวินัยแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกันในไตรทิพย์” (อัง ปัญจก 21/759/171)

“บุคคลไม่เชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม โดยเหตุที่วินิจฉัยคดีโดยผลุนผลัน ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยอรรถคดีและความอันไม่อรรถคดีทั้งสอง วินิจฉัยบุคคลเหล่านี้โดยความไม่ผลุนผลัน โดยธรรมสมาเสมอ ผู้นั้นชื่อว่าคุ้มครองกฎหมาย เป็นนักปราชญ์ เขากล่าวว่า ตั้งอยู่ในธรรม” (บุ ธ. 25/29/41)

ผู้ดำรงอยู่ในความบริสุทธิ์ ปราศจากมลทินความมัวหมองใดๆ ไม่จำเป็นต้องพิสูจนันตนหรือชำระความบริสุทธิ์ และไม่จำเป็นต้องอยู่ในกรอบระเบียบวินัยประพฤตินให้เคร่งครัดอีกต่อไป แต่เพื่อเป็นเนติตัวอย่างแก่นุชน เพื่อรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ก็ต้องอยู่ในกรอบระเบียบวินัย ซึ่งถูกบัญญัติจัดตั้งขึ้นมาเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมโดยความเห็นความชอบของคนหมู่มาก (สงฆ์) ทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยนั่นเอง

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบการบัญญัติกฎหมาย ตามหลักนิติธรรมในระบอบประชาธิปไตยกับการบัญญัติพระวินัย ของพระพุทธองค์ก็มีหลักเฉพาะที่น่าศึกษาเปรียบเทียบกันได้หลายประการ การบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า มีประเด็นสำคัญที่ควรเล่าถึง ดังนี้

1. ไม่มีการบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบทไว้ล่วงหน้า ในสมัยหนึ่ง พระสารีบุตร ได้กราบทูลขอร้องต่อพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่าพระสงฆ์ยังไม่มาก ลากสักการะยังไม่มา ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ (กิเลสที่ดองสันดาน) ยังไม่ปรากฏในสงฆ์ ก็ยังไม่ต้องบัญญัติ สิกขาบท ถ้าพระสงฆ์มากลาก

2. สักการะมาก ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะปรากฏในสงฆ์จึงควรบัญญัติสิกขาบท (สุชีพ ปุญญาฎาพ 2502: 307-308)

3. เมื่อมีพฤติการณ์ที่ไม่ควรประพฤติ อันเป็นความเสียหาย เกิดขึ้นจนเป็นที่ปรากฏ และทรงทราบก็จะทรงเรียกที่ประชุมสงฆ์ เรียกภิกษุผู้ประพฤติผิดมาสอบถามท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเธอยอมรับจึงทรงติเตียน ซึ่งเหตุผลแล้วบัญญัติสิกขาบท ปรับอาบัติแก่ผู้ล่วงละเมิดในกรณีเช่นนี้ภิกษุนั้นจะยังไม่ถูกปรับอาบัติในข้อที่เธอทำผิดครั้งแรก เพราะยังไม่มีพระวินัยห้ามไว้ ต่อเมื่อห้ามไว้แล้ว เธอหรือภิกษุอื่นกระทำผิดจึงต้องอาบัติ (สุชีพ ปุญญาฎาพ 2502 : 311)

4. การบัญญัติพระวินัย หรือสิกขาบททุกข้อ ต้องมีการประชุมสงฆ์ สอบสวนการกระทำนั้นๆ ให้เห็นว่าผิดมีการชี้แจงเหตุผลว่าควรอย่างไรแล้วจึงบัญญัติเป็นข้อไว้ สงฆ์จึงต้องรับรู้ การสอบสวน และการบัญญัติสิกขาบทเป็นทางการตลอดมา ไม่มีการบัญญัติหรือสั่งการแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งไม่มีการประชุมสงฆ์

5. ในการบัญญัติพระวินัยนั้น บางครั้งมีการสอบสวนกับมาตรฐานกฎหมายของทางโลกก่อน เช่น ทรงถามภิกษุผู้เคยเป็นผู้พิพากษาแล้วเข้ามาบวชว่า พระเจ้าพิมพิสารจับโจรได้ ทรงลงโทษด้วยการกำหนดทัณฑ์เท่าไร ภิกษุรูปนั้นตอบว่า กำหนดบาทหนึ่งหรือ ห้า มาสก ก็ทรงใช้มาตรฐานนั้นกำหนดการทัณฑ์ของภิกษุว่า ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 317)

6. พระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้เป็นข้อๆ เทียบด้วยมาตราของกฎหมายนั้น พระสงฆ์ต้องประชุมฟังคำสั่งทบทวนทุกกึ่งเดือนที่เรียกว่า สวดปาฏิโมกข์ ก็คือฟังบทบัญญัติทางพระวินัยที่ห้ามกระทำหรือให้งดเว้นการกระทำอันไม่เหมาะสมนั่นเอง เมื่อถึงวันสำคัญที่กำหนดให้ประชุมสงฆ์ ฟังการสวดทบทวนพระวินัย ภิกษุใดหลีกเลี่ยงไม่ลงประชุมฟังต้องอาบัติ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 212-223)

7. ทรงบัญญัติพระวินัยอนุญาตให้สงฆ์มีสิทธิในการออกเสียงในกิจกรรมต่างๆ อย่างเสรี เช่น การรับคนเข้ามาหมู่ (คือ เข้ามาบวช) การสวดประกาศแต่งตั้งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งให้เป็นเจ้าหน้าที่ทำการของสงฆ์ (สวดมนต์) รวมทั้งการประกาศลงโทษเป็นการสงฆ์ แต่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้ประพฤติตนนอกกริตนอกกรอย ภิกษุที่ร่วมประชุมนั้นมีสิทธิคัดค้านได้ (สุชีพ ปุญญานุภาพ 2502: 184-185)

ประเด็นที่พอจะยกขึ้นมาเปรียบเทียบให้เห็นว่า มีลักษณะเป็นหลักนิติธรรมอย่างไรในการบัญญัติพระวินัย คือ

1. มีการประชุมสงฆ์เพื่อรับทราบ การสอบสวน การชี้แจงเหตุผล ชี้โทษของความผิดนั้น และรับทราบเรื่องการบัญญัติสิกขาบท อนุญาตให้ภิกษุที่เข้าประชุมคัดค้านได้

2. ไม่มีความผิดเกิดขึ้นเป็นตัวอย่างก่อน จะไม่มีการบัญญัติสิกขาบทเพื่อป้องกันมิให้ใครพูดได้ว่าคิดมากไปเอง ใครจะทำความผิดเช่นนั้น แท้จริงเมื่อมีการทำผิด มีเสียงติเตียนจนทราบไปถึงพระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบท และในการบัญญัติสิกขาบทนั้นก็ผ่อนผันให้เมื่อมีกรณีตัวอย่างเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่า “อนุบัญญัติ” (สุชีพ ปุญญานุภาพ เล่ม 2 2502: 184-185)

3. ทรงมอบพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้ให้สงฆ์รับไปสวดทบทวนทุกกึ่งเดือน และดูแลกันและกันให้ปฏิบัติตามข้อบัญญัติให้เว้นจากข้อห้าม แม้ภิกษุบางรูปเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังต้องลงฟังสวดปาฏิโมกข์ไม่มีข้อยกเว้น เพื่อให้ทุกรูปรับรู้เรื่องบทบัญญัติทางพระวินัย

4. เห็นชอบของที่ประชุมสงฆ์ก่อนจึงจะนับว่าเป็นไปโดยชอบในกรณี เช่น การรับคนเข้าหมู่บ้านจะเป็นประชาธิปไตยกว่าทางบ้านเมืองเสียอีก ผู้เข้ารับราชการ หรือทำงาน ถ้าผู้มีอำนาจเพียงคนเดียวอนุมัติก็เป็นข้าราชการ แต่ผู้บวชเป็นพระภิกษุถ้าในพิธีบวชนั้นมีภิกษุใน บทบัญญัติทางพระวินัยนั้นผู้เป็นผู้ใหญ่คือสงฆ์ กิจกรรมสำคัญจะต้องได้รับมติ

5. ในบทบัญญัติทางพระวินัยนั้น เป็นผู้ใหญ่คือสงฆ์ กิจกรรมสำคัญจะต้อง ได้รับมติเห็นชอบของที่ประชุมสงฆ์ก่อนจึงจะนับว่าเป็นไปโดยชอบ ในกรณีเช่น การรับคนเข้า หมู่บ้านจะเป็นประชาธิปไตยยิ่งกว่าทางบ้านเมืองเสียอีก ผู้เข้ารับราชการหรือเข้าทำงาน ถ้าผู้มีอำนาจ เพียงคนเดียวอนุมัติก็เป็นข้าราชการได้ แต่ผู้บวชเป็นพระภิกษุถ้าในพิธีนั้นมีภิกษุในที่ประชุมคัดค้าน เพียงรูปเดียว ก็บวชไม่ได้

6. พระวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อสงฆ์ส่วนรวม และมอบให้สงฆ์เป็นผู้ ร่วมกันรักษา ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงดับขันธปรินิพพาน ได้ทรงอนุญาตว่า ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะ ถอนสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ (สุชีพ ปุญญานุภาพ เล่ม 3: 43) ก็ให้ถอนได้ แต่ที่ประชุมสงฆ์เห็นว่า ควรคงไว้ทั้งหมดจึงสวดประกาศไม่ให้มีการเพิกถอนใดๆ ต่อไป ถ้าจะเปรียบเทียบกับหลักกฎหมาย พระวินัยก็เป็นกฎหมายที่มีอายุยืนยาวที่สุดในโลก เพราะได้บัญญัติไว้และมีผลใช้บังคับใช้จนถึงวันนี้ ล่วงมากกว่า 2,500 ปีแล้ว (สุชีพ ปุญญานุภาพ เล่ม 2: 383-384)

2. หลักคุณธรรม

ในระบอบประชาธิปไตยนั้น การเป็นคนดีมีคุณธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งคนดีใน ฐานะปัจเจกบุคคล สมาชิกของสังคม สมาชิกของชุมชน สมาชิกของรัฐ และผู้ปกครองรัฐ ผู้วิจัยมี ความเห็นว่า รากฐานสำคัญของหลักคิดของประชาธิปไตยก็คือ การที่ประชาชนเป็นคนดีและผู้ปกครอง เป็นคนดีมีคุณธรรม ซึ่งเงื่อนไขนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อระบอบประชาธิปไตย ทั้งแบบมีส่วนร่วม (participative democracy) และแบบตัวแทน (representative democracy) ถ้าประชาชนไม่ดี ผู้ปกครอง ไม่ดี ขาดคุณธรรม Democracy แทนที่จะเป็นการปกครองของคนหมู่มากที่ดีตามความหมายปัจจุบัน ก็ อาจกลายเป็นการปกครองของคนหมู่มากที่เลวร้าย ตามแนวคิดของ อริสโตเติล (ซึ่งเรียกการปกครอง ของคนหมู่มากที่ดีว่า Polity) (สมบัติ ชำรงธัญวงศ์ 2545: 85)

พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเตือนสติให้พสกนิกรชาว ไทยได้ตระหนักถึงความสำคัญของ “คนดี” ต่อการปกครองและความปกติสุขของบ้านเมือง ดังนี้

“ในบ้านเมืองนั้นมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้คนทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความเป็นปกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การ

ส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้” (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง: 2547)

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงทางของความประพฤติเป็นสุจริต เป็นทวจิต หรือที่เป็นกุศลกรรมบถ อกุศลกรรมบถไว้ดังกล่าว ธรรมะที่ทรงสั่งสอนทั้งปวงนี้เป็นคำสั่งแก่สามัญชนทั่วไป เพื่อให้ทราบ และเพื่อที่จะละทวจิต หรืออกุศลกรรมบถ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ให้ประพฤติอยู่ในสุจริต หรือกุศลกรรมบถทางกาย ทางวาจา ทางใจ (สมเด็จพระญาณสังวร : 2536 น. 417)

จากหลักพระพุทธศาสนา คนดีมีคุณธรรม หรือมีมนุษยธรรมที่เรียกได้ว่า มีอารยชน มีศีลธรรม คือ มีคุณสมบัติ ดังนี้

มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดี ประพฤติชอบ 3 ประการ

1. กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย
2. วาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง
3. มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คือสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ

ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลธรรม 10 ประการ คือ ทางกาย 3

1. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบบังคับ เบียดเบียน มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สงเคราะห์กัน

2. ละเว้นการแย่งชิง ลักขโมย และการเอารัศเอาเปรียบ ; เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

3. ละเว้นการประพฤติผิดล่วงละเมิดในของรักของหวงผู้อื่น ; ไม่ข่มเหงจิตใจหรือทำลายลบลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลผู้อื่น

ทางวาจา 4

1. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง ; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจให้ผิดจากความจริง เพราะเห็นแก่ประโยชน์ใดๆ

2. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

3. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียดาย ; พูดคำหยาบคาย สกปรกเสียดาย พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลชวนฟัง

4. ละเว้นการพูดเหลวไหล เพื่อเจ้อ ; พูดแต่ความจริงมีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

ทางใจ 3

1. ไม่ละโมภ พง์เล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้อ ; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เพื่อแผ่ กว้างขวาง
2. ไม่คิดมุ้งร้ายเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย ; ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

3. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมดาของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรม 10 ข้อ นี้เรียกว่า กุศลกรรมบถ (ทางทำกรรมดี) บ้าง อารยธรรมบ้าง เป็นรายละเอียด ขยายความสุจริต 3 ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ 1-3 เป็นกายสุจริต ข้อ 4-7 เป็นวจีสุจริต ข้อ 8-10 เป็นมโนสุจริต

การเป็นคนดี มีคุณธรรมในฐานะสมาชิกของสังคม จะช่วยสร้างสรรค์สังคมให้มีธรรม คือ หลักความประพฤติ มีดังนี้

หลักพรหมวิหาร 4 คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวาง ครอบพระพรหม 4 อย่าง ในจกัถวัตติสูตร พรหมวิหาร 4 ในจกัถวัตติสูตร พรหมวิหาร 4 พระพุทธเจ้า ตรัสว่า ธรรม 4 ข้อนี้ คือ พรหมวิหารธรรม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม โดยทั่วไปหมายถึง ผู้มี ภูมิธรรมสูง บริสุทธิ ยุติธรรมเรียกข่งยกว่าท่านผู้ใหญ่ ดังนี้ (สมเด็จพระญาณสังวร : 2536 น. 140)

1. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรีต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบ ประโยชน์และความสุข

2. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ไข้ใจที่ปลดเปลื้อง บำบัด ความทุกข์ยาก เดือดร้อนของคนอื่นและสัตว์ทั้งปวง

3. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่น อยู่ดีมีสุขก็มีใจแจ่มชื่นเบิกบาน เมื่อ เห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วย ส่งเสริมสนับสนุน

4. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบ สม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจตราข้ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะ วินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม

เมื่อมีคุณธรรมภายในพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้วพึงแสดงออกภายนอกตามหลักความ ประพฤติ ต่อไปนี้

บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ การปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่อง ยึดเหนี่ยวใจคนและ ประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหัตถ์ 4

คุณกริยาทั้งหลาย สังคหวัตถุ 4 ประการนี้ 4 ประการเป็นใจน คือ ทาน การให้หนึ่ง
 เปยวชชะ ความเป็นผู้มีวาจน่ารัก 1 อตถจริยา ความประพฤติประโยชน์ 1 สมานัตตตา ความเป็นผู้
 มีตนเสมอ 1 คุณกริยาทั้งหลายสังคหวัตถุ 4 ประการนี้และ

การให้ 1 ความเป็นผู้มีวาจน่ารัก 1 ความประพฤติประโยชน์ในโลกนี้ 1 ความ
 เป็นผู้มีตนสม่ำเสมอในธรรมนั้นๆ ตามสมควร 1 ธรรมเหล่านั้นและ เป็นเครื่องสงเคราะห์โลก
 ประคองสติเพลาควบคุมที่เล่นไปอยู่ไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ ไม่เพียงมีใคร
 มารดาหรือบิดาไม่เพียงได้ความนับถือหรือบูชา เพราะเหตุแห่งบุตร ก็เพราะเหตุที่บัณฑิตพิจารณา
 เห็นธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ ฉะนั้น พวกเขาจึงถึงความยิ่งใหญ่ และเป็นที่น่าสรรเสริญฯ
 (จตุกนิบาต 21/32/37)

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนในอหอบรมสติปัญญา ให้สำนักผู้จริงใน คุณของผู้มีคุณและ
 ตอบแทนตามหลัก สังคหวัตถุนี้แหละ เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคมมนุษย์ จึงดำเนินไปได้ด้วยดี มีความสุข
 ความเจริญ เหมือนดังล้อรถที่มีเพลลา ย่อยหมุนนำรถไปได้ ฉะนั้นด้วยอนุภาพแห่งพุทธศาสนา และ
 ความรับปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน บุคคลจำพวกนี้จึงยังหาได้อยู่ ในประชาชนชาวไทย อันอาจ
 หาได้ยากในที่อื่น ธรรมนี้จึงรักษาชนผู้ประพฤติให้มีมีความสุข ดังที่ปรากฏเห็น ได้ชัด (สมเด็จพระ
 ญาณสังวร : 2536 น. 300)

หลักสังคหวัตถุ 4 มีดังต่อไปนี้

1. ทานให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่
 ทุน หรือ ทรัพย์สินสิ่งของตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา
2. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะน่าฟัง ซึ่งแจ่มแจ้งแนะนำสิ่งที่เป็น
 ประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ
 รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
3. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือ
 กิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไข้ปัญหา และช่วยปรับปรุง ส่งเสริมในด้าน
 จริยธรรม
4. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตัวเสมอต้นเสมอปลาย
 ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกับต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุข ทุกข์ คือ ร่วมสุข
 ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคุณธรรมในฐานะผู้ปกครองรัฐ

ด้วยเหตุที่ผู้ปกครองรัฐ เป็นผู้แสวงหาอำนาจรัฐและเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐ ความคิด คำพูด การกระทำของผู้ปกครองรัฐสามารถส่งผลกระทบต่อสังคมได้กว้างขวาง มากกว่า ปัจเจกบุคคลทั่วไปจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ผู้ซึ่งจะเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองรัฐจะต้องมีหลักธรรมในการปกครองเป็นการเฉพาะ นอกเหนือไปจากหลักธรรมสำหรับการครองตนเป็นคนดี พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถึงพระราชกัณฑ์พรตไว้ โดยความว่า พระราชกัณฑ์พรต ทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงเป็นพระธรรมราชา ไม่ทรงยังจักรอันไม่มีพระราชทำให้เป็นไป เมื่อพระองค์ตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลว่า ใครเล่าเป็นพระราชกัณฑ์พรตผู้ตั้งอยู่ในธรรม เป็นธรรมราชา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ธรรมเป็นพระราชกัณฑ์พรตผู้ตั้งอยู่ในธรรม เป็นธรรมราชา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ธรรมเป็นพระราชกัณฑ์พรตผู้ตั้งอยู่ในธรรม ทรงอาศัยธรรม สักการะธรรม ทำความเคารพธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตราเป็นเบื้องหน้า เป็นธรรมาธิปไตย มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดแจงรักษาป้องกัน คุ้มครองประกอบด้วยธรรม (สมเด็จพระญาณสังวร 2536: 112)

ในทางพระพุทธศาสนา จึงกำหนดว่าท่านผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้นำ และผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป มีหลักธรรมที่เป็นคุณสมบัติ และข้อปฏิบัติดังนี้

ทรงทศพิธราชธรรม คือ คุณธรรมของผู้ปกครอง หรือราชธรรม (ธรรมของพระราชกัณฑ์) 10 ประการ ดังนี้

1. ทาน ให้ปันช่วยประชา คือการบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้โดยมุ่งปกครองหรือทำงาน เพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขาเอาใจใส่อำนวยความสะดวก จัดสรร ความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อน ประสพทุกข์ และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

2. สีล รักษาความสุจริต คือ ประพฤติดีงาม สำนวณกายและ วชิทวารประกอบแต่การสุจริตรักษา กิตติคุณประพฤดีให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

3. ปริจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือ สามารถเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4. อาชชวะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือ ซื่อตรง ทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริตมีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5. มัททวะ ทรงความอ่อนโยนเข้าถึงคน คือ มีอัชสาสัย ไม่เย่อหยิ่ง หยาบคาย กระด้างกระเดื่ององศ์ มีความงามสง่า เกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดีแต่มีขาดยำเกรง

6. ตปะ พันมัวเมาด้วยเผากิเลส คือ แผลเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงไหล หมกมุ่นในความสุขสำราญและ การปนเปโร มีความเป็นอยู่ สม่่าเสมอ หรืออยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

7. อักโกธะ ถือเหตุผลไม่โกรธา คือ ไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำด้วยอำนาจ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความขุ่นเคือง วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบ ตามธรรม

8. อวิหิงสา น่าร่มเย็น ไม่หลงเริงอำนาจ ไม่บีบบังคับกดขี่มีความกรุณา ไม่หาเหตุ เบียดเบียน ลงโทษอาชญา แก่ประชากรราษฎรผู้ใด ด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

9. ขันติ ชานะเจริญด้วยขันติ คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อຍยาก ถึงจะยากลำบากกายนำเหนื่อຍหน้าเพียงไร ก็ไม่ถอย ถึงจะถูกขู่ถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถาง อย่างไร มิไม่หมดคําลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณีย์บำเพ็ญโดยชอบธรรม

10. อวิโรธนะ มีปฏิบัติคลาดจากธรรม คือ ประพฤติมิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุข ความดีงามของรัฐ และราษฎรเป็นที่ตั้ง อันใดประชากรราษฎรปรารถนาโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำร้าย ลากสักการะใดๆ สถิตมั่นในธรรมทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี อันดีงาม ก็ดี ไม่ประพฤดิให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป

พระพุทธองค์ทรงสอนมิให้สาวกยึดตัวพระองค์ หากแต่ให้ยึดพระธรรมเป็นหลัก และแนวทางปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิตก็เช่นกันมิให้ยึดสิ่งอื่นๆ เช่น ทรัพย์สิน เงินทอง ลาภยศ สรรเสริญ หากแต่ให้ยึดพระธรรมอันเป็นกฎนิรันดร์เป็นแนวทาง นั่นคือหลักธรรมาธิปไตยนั่นเอง ดังพุทธพจน์ที่ทรงแสดงความสำคัญของการยึดธรรมมากกว่าตัวบุคคล เช่น

“ดูก่อน อานนทฺ์ ธรรมวินัยอันใดที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่พวกเธอ ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสนาของพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแล้วแห่งเรา” (ที. มหา. 10/141/146)

“ดูก่อน อานนทฺ์ อย่างไรเล่าภิกษุจึงจะเชื่อว่ามีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง คือ จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง มิใช่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง” (ที. มหา. 10/93/103)

“ดูก่อน พราหมณ์ อาตมาภาพทั้งหลาย มิใช่ไม่มีที่พึ่งอาศัยเลย หากอาตมาภาพมีที่พึ่งอาศัย คือ มีธรรมเป็นที่พึ่งอาศัย” (ม. อุปปริ. 14/109/76)

ในครั้งพุทธกาลหรือตั้งแต่โบราณมา ท่านจึงยกธรรมขึ้นเป็นใหญ่ ให้ความเคารพ เชิดชูบูชาธรรมถือว่าเป็นอุดมคติสูงสุด ดังคำพูดว่า “สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ สละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต สละชีวิตเพื่อรักษาธรรม” ในที่นี้ท่านใช้ธรรมเป็นเกณฑ์วัดตัดสินความเป็นมนุษย์ คำว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ” อะไรทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ความเป็นมนุษย์จึงไม่อยู่ที่รูปร่างหน้าตา ฐานะ ผิวพรรณ ยศถาบรรดาศักดิ์ ร่ำรวยหรือยากจนหากอยู่ที่ธรรม คนที่ไม่มีธรรมประจำใจ ถือว่าล้มเหลวในความเป็นมนุษย์อย่างสิ้นเชิง

บำเพ็ญคุณนีย์ของจักรพรรดิ คือ ปฏิบัติหน้าที่ของนักปกครองผู้ปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร (ธรรมนิยมหรือหน้าที่ประจำของจักรพรรดิ) 5 ประการ คือ

1. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลหลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรมเป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

2. ธรรมการรักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือ จัดอำนาจการรักษาค้ำครอง ป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายในข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิคมนชนบท และชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิต ผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท้าสัตว์ปีกอันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

3. มาอธรรมการ ห้ามกั้นการอาธรรม คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้าย เดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริตและนิยมธรรม รวมทั้งจัดวางระบบที่กั้นคนร้าย ให้โอกาสคนดี

4. ธนานุประทาน บันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรทั้งปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

5. ปริปัญญา ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทมีเมตตาที่จะช่วยให้เจริญปัญญา และกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์ และนักปราชญ์ ใถ่ถามหาความรู้หาความดีงามหาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรมดีงาม และเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

3. หลักความถูกต้องโปร่งใส

การปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้น ในการตัดสินใจใดๆก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นการตัดสินใจของประชาชนในการกำหนดตัวผู้ปกครอง หรือตัดสินใจของฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ เมื่อมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ให้ถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ (Majority rule) ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าการตัดสินใจเหล่านั้น สะท้อนถึงความต้องการของคนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง ถ้าเป็นเรื่องสำคัญมากจะต้องพยายามให้มีเสียงข้างมากจำนวนมากจริงๆ แต่ถ้าเป็นเรื่องทั่วไป ก็ให้ใช้เสียงข้างมากธรรมดา (Simple – Majority) เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

ความจำเป็นที่จะต้องใช้เสียงข้างมากเป็นเพราะการใช้มติหรือเสียงข้างมากฉันทันนั้น เกิดขึ้นได้น้อยหรือเกิดขึ้นได้ยากมาก ถ้ายึดเสียงเอกฉันท์คงไม่สามารถดำเนินการอะไรได้ด้วยเหตุนี้จึงต้องใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ นอกจากนี้การใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ อย่างน้อยก็ให้เห็นว่าเป็นความต้องการของคนส่วนใหญ่

อย่างไรก็ตาม แม้ระบอบประชาธิปไตยจะยึดหลักเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ แต่จะต้องให้ความเคารพ และคุ้มครองเสียงข้างน้อยด้วย (Majority right) ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าฝ่ายเสียงข้างมาก ไม่ใช่มีมติแบบพวกมากไป จึงต้องให้ฝ่ายเสียงข้างน้อยมีสิทธิในการแสดงความคิดเห็น เพื่อควบคุม กำกับ ตรวจสอบ เจตนารมณ์ในการตัดสินใจของฝ่ายเสียงข้างมากว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์ของประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามหลักความถูกต้องและโปร่งใส และการใช้เสียงส่วนใหญ่จะต้องไม่ขัดต่อสิทธิของเสียงส่วนน้อย หรือต้องมีการเคารพเสียงส่วนน้อย เช่น เสียงส่วนใหญ่จะลงมติออกกฎหมายมาทำร้ายหรือกำจัดสิทธิขั้นพื้นฐานของเสียงส่วนน้อยไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ออกกฎหมายมาจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อยไม่ได้ ถือว่าไม่ถูกต้อง หรือการที่เมื่อชนะแล้วก็มาเยาะเย้ยถากถาง ดูหมิ่น ดูแคลน เสียงส่วนน้อยที่พ่ายแพ้ในการลงคะแนนเสียง ก็ถือว่าเป็นเรื่องขัดต่อความถูกต้อง และถูกมองว่าเป็นผู้ดีทางการเมือง

พระพุทธองค์ทรงเป็นแบบอย่างอันสุดประเสริฐในการเคารพและรับฟังการแสดงความคิดเห็น ดังปรากฏในปวารณาสูตร สังยุตตนิกายสคาถวรรค (สัง สคาถ 15/744/265) มีความว่า เมื่อครั้งพุทธกาลในวันปวารณา คือ วันที่ 15 ค่ำ เดือน 11 คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ บุปพาราม ซึ่งนางวิสาขาถวายใกล้กรุงสาวัตถี มีพระอรหันต์สาวกประมาณ 500 รูป ร่วมประชุมอยู่ด้วย ตามประเพณีทางพระวินัยเมื่อถึงวันปวารณากิษุทุกรูปที่นั่นประชุมในพิธีกรรม จะต้องกล่าววาจาอนุญาตให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ โดยถือว่า การว่ากล่าวตักเตือนนั้นเป็นการทำให้เกิด

ความเจริญ และขณะที่ประชุมกัน ณ กลางแจ้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงปวารณา คือ อนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทักท้วงการกระทำทางกาย และทางวาจาของพระพุทธองค์ได้

จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเปิดใจกว้างด้วยการรับฟังผู้อื่น โดยให้สิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ได้เพื่อความถูกต้อง ถ้าเป็นการแสดงความคิดเห็นในทางดีงามเพื่อความเจริญก้าวหน้า ทรงใช้สิทธิเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติระหว่างบุคคล และแม้แต่พระองค์เองก็ได้ยกเว้น ควรอย่างยิ่งที่ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศ ฟังนำเรื่องนี้ไปเป็นเครื่องเตือนสติให้เปิดใจกว้าง รับฟังผู้อื่นให้มากขึ้น โดยมีแบบอย่างอันงดงามของพระพุทธองค์เป็นอุทาหรณ์

เมื่อพิจารณาแล้วในหลักพระพุทธศาสนา ก็พบว่าหลักความถูกต้องโปร่งใสในรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีแนวทางเดียวกันกับหลักการปกครองและบริหารของคณะสงฆ์ ในพระพุทธศาสนา ดังมีหลักฐานในพระวินัยปิฎก เช่น ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานความเป็นใหญ่แก่คณะสงฆ์ ในการประกอบพิธีต่างๆ เช่น การอุปสมบทรับบุคคลเข้าร่วมสังฆมณฑล หรือพิธีการอื่นๆ ซึ่งใช้ การประชุมของสงฆ์เป็นเกณฑ์ ตัดสินพิจารณาในประเด็นปัญหาทั้งหลาย (กรมพระยาวิจิตรญาณวโรรส: วินัยมุขเล่ม 3) นอกจากนั้น ในขณะที่นั่งประชุมกันอยู่ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมีธุระ เช่น สรีริกิจ จะลุกออกไปจากที่ประชุม ต้องให้ฉันตะ คือ อนุญาตให้สงฆ์ทำสังฆกรรมต่อไปโดยยินยอมของตนก่อนมิฉะนั้นเป็น อาบัติ (สุชีพ ปุณฺณานูกาพ 2506: 60) ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้การพูดขึ้นมาภายหลังว่าสงฆ์ทำไปโดยภิกษุรูปนั้น รูปนี้เห็นไม่ได้ หรืออ้างได้ว่าตนไม่รู้ไม่เห็น เป็นการถูกบังคับมิได้สมควรใจในมติที่ปรากฏออกมา นั่นคือ ทางพระพุทธศาสนานั้นคำนึงถึงหลักความโปร่งใส ไม่มีนอก ไม่มีใน จะกระทำการใดๆ โดยผลการ ปราศจากความยินยอมเห็นพ้องจากภิกษุรูปใดรูปหนึ่งหาได้ไม่

หลักความโปร่งใสในพระพุทธศาสนา ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนยิ่งในเรื่อง อธิกรณ์ สมณะ หรือการระงับอธิกรณ์อันหมายถึงการตัดสินข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ พระพุทธองค์ทรงแสดงลักษณะของอธิกรณ์แต่ละอย่างพร้อมทั้งมูลเหตุโดยพิสดาร และตรัสสรุปว่าอธิกรณ์แต่ละอย่าง จะระงับได้ด้วยสมณะ (วิธีการระงับ) อะโรบั้ง ดังนี้ (สุชีพ ปุณฺณานูกาพ: 2537)

1. วิวาทาธิกรณ์ การวิวาทกันในเรื่องเกี่ยวกับพระทำวินัยยอมระงับด้วยวิธีระงับ
2. ประการ คือ
 - 1) ระงับในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย)
 - 2) ระงับโดยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ (เขญยยสิกา)

2. อนุวาทาธิกรณ์ การโจทก์ฟ้องกันด้วยสี่ลวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับศีล) อาจารย์วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความประพฤติ) ทิฏฐวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความเห็น) และ อาชีวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ) ระวังด้วย วิธีระวัง 4 ประการ คือ

- 1) ระวังในที่พร้อมหน้า (สัมมุขวินัย)
- 2) ระวังด้วยยกให้ว่ามีสติ (สติวินัย)
- 3) ระวังด้วยการยกให้ว่าเป็นบ้า (อมุพหวินัย)
- 4) ระวังด้วยการลงโทษ (ตัสสปาปิยลิกา)

3. อาปัดตาธิกรณ์ การต้องอาบัติต่างๆ ระวังด้วย วิธีระวัง 3 ประการ คือ

1. ระวังในที่พร้อมหน้า (สัมมุขวินัย)
2. ระวังด้วยถือคำสารภาพ (ปฎิญา ตระณะ)
3. ระวังด้วยให้เลิกแล้วกัน (ติณวัตถารกะ)
4. กิจจากรณ์ เรื่องที่พระสงฆ์จะต้องจัดต้องทำที่เป็นสังฆกรรม ระวังด้วยวิธีระวัง

ประการเดียว คือ ระวังในที่พร้อมหน้า (สัมมุขวินัย)

ส่วนเขภุขลิกา เป็นการระวังด้วยการถือเสียงข้างมาก ซึ่งสอดคล้องกันกับหลักเสียงข้างมากในปรัชญาประชาธิปไตยอย่างยิ่งเพราะยึดหลักความโปร่งใส กล่าวคือภิกษุทั้งหลายทะเลาะวิวาทกัน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์ชนิดนี้ ด้วยถือเอาเสียงข้างมากให้สมมุติภิกษุ ผู้ให้จับสลาก (คำว่าสลากแปลว่าชีไม่สำหรับลงคะแนน) ภิกษุผู้ให้จับสลาก จะต้องประกอบด้วยองค์ คือ ไม่ลำเอียงเพราะรัก, เพราะเกลียด, เป็นอันจับ อย่างไรก็ตามไม่เป็นอันจับ (คุมการลงคะแนนได้ดี) แล้วให้สวดประกาศแต่งตั้ง ภิกษุผู้ให้จับสลากเป็นการสงฆ์

จะเห็นได้ว่า มีรายละเอียดทั้งอุปกรณ์ในการลงคะแนน วิธีการลงคะแนนและหลักในการลงคะแนน นอกจากนั้นก็ยังคงกล่าวถึงการลงคะแนนที่ไม่เป็นธรรมไว้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยทรงแสดงการจับสลาก (ลงคะแนน) ที่ไม่เป็นธรรมและที่เป็นธรรม อย่างละ 10 ประการ คือ

1. เป็นเรื่องเล็กน้อย
2. ไม่ลู่กลามไปสู่วัดอื่น
3. ไม่ต้องคิดแล้วคิดเล่า
4. รู้ว่าผู้กล่าวไม่เป็นธรรมมีมากกว่า
5. รู้ว่าผู้กล่าวไม่เป็นธรรมอาจมีมากกว่า
6. รู้ว่าสงฆ์จะแตกกัน (ถ้าขึ้นลงมติ)
7. รู้ว่าสงฆ์อาจแตกกัน
8. จับสลากโดยไม่เป็นธรรม

9. จับสลากเป็นพวกรๆ (ไม่เรียงทีละคน)

10. มิได้จับสลากตามความเห็นของตน

อย่างนี้เรียกว่าไม่เป็นธรรมส่วนที่เป็นธรรมคือที่ตรงกันข้าม จึงอาจกล่าวได้ว่าหนึ่งในหัวใจสำคัญของหลักประชาธิปไตยที่ยึดหลักความถูกต้องโปร่งใส เป็นหลักนั้น มีปรากฏอย่างชัดเจนในหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้นับแต่ครั้งพุทธกาล ก่อนหน้าการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่กว่า 2,500 ปี ล่วงมาแล้วอย่างน่าอัศจรรย์

4. หลักการมีส่วนร่วม

ในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมทางการเมือง ในเรื่องต่างๆ ว่าทำอะไรถึงจะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคมและต่อตนเองที่ไม่ขัดแย้งกันไม่ว่าการมีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง การแสดงความคิดเห็น การรวมกลุ่มเป็นสมาคม เป็นสหภาพ เป็นชมรมหรือเป็นพรรคการเมือง การมีส่วนร่วมในปัจจุบันได้ขยายรวมถึงการมีส่วนร่วมในการบริหารสาธารณะต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อมรวมถึงการติดตาม ตรวจสอบการปฏิบัติงานของข้าราชการทุกประเภท เพื่อร่วมสร้างหลักธรรมาภิบาล

พระผู้มีพระภาค ประทับ ณ สารันทพเจดีย์ใกล้กรุงเวสาลี ตรัสแสดง อปริหานิยธรรม (ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม) 7 อย่างแก่เจ้าลิจฉวี คือ ชาววัชชี 1. จักประชุมกันเนืองนิตย์ 2. จักพร้อมเพียงกันประชุม เลิกประชุม และการกระทำกิจที่ควรทำ 3. จักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ จักไม่ตัดรอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ขอมรับศึกษาในธรรมะของชาววัชชี ตามที่บัญญัติไว้แล้ว 4. จักเคารพนับถือชาววัชชีที่เป็นผู้ใหญ่ผู้เฒ่า 5. จักไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรีที่มีสามีแล้ว และสตรีสาว 6. จักสักการะเคารพเจดีย์ของชาววัชชี 7. จักจัดแจงให้การอารักขาคุ่มครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ (สังคก 23/7/564)

5. หลักการมีส่วนร่วมในการปกครอง

โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียวที่เรียกว่า อปรีหานิยธรรม 7 ประการคือ (จิต บุรพัต 2520: 7-8)

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนัดย์พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ
2. พร้อมเพื่อกันประชุม พร้อมเพื่อกันเลิกประชุม พร้อมเพื่อกันทำกิจกรรมทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน
3. ไม่ถืออำเภอใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลงวางบัญญัติวางไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม
4. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนานให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง
5. ไม่ล่ออำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก
6. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำภาค อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำยินดีในการที่จะอยู่อย่างสงบ เร้าใจทำดีและเป็นทีรวมใจของหมู่ชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชา อันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี
7. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรมแก่บรรพชิต ผู้ทรงศีลธรรมบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก ความตั้งใจที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และปรารถนาดีต่อมนุษยชาติ และการต้อนรับผู้มาเยือนด้วยความยินดีให้มีความสุข

คุณภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอปรีหาปิยธรรม 6 ประการนี้ ท่านทั้งหลายจงฟังจงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลรับพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า คุณภิกษุทั้งหลาย อปรีหาปิยธรรม 6 ประการ เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้ไม่ชอบการงาน 1 ความเป็นคนไม่ชอบคุย 1 ความเป็นผู้ไม่ชอบหลับ 1 ความเป็นผู้ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ 1 ความเป็นผู้ว่าง่าย 1 ความเป็นผู้มีมิตรดี 1 คุณภิกษุทั้งหลาย อปรีหาปิยธรรม 6 ประการนี้แล คุณภิกษุทั้งหลาย ก็ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาล ไม่เสื่อมแล้วจากกุศลธรรม ชนเหล่านั้นทั้งปวงก็ไม่เสื่อมแล้วจากกุศลธรรม เพราะธรรม 6 ประการนี้แล ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาล จักไม่เสื่อมจากกุศลธรรม ชนเหล่านั้นทั้งปวง ก็จักไม่เสื่อมจากกุศลธรรมเพราะ ธรรม 6 ประการนี้แลชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งใน

ปัจจุบัน ย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรม คนเหล่านั้นทั้งปวงก็ย่อมไม่เสื่อมจากกุศลธรรม เพราะธรรม 6 ประการนี้แลฯ (อง ปัญจก 22/293/322)

อภิธาพิชธรรม เป็นหลักธรรมสำหรับการมีส่วนร่วมในการปกครอง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเหมาะสมอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่มุ่งเน้นประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participative)

ในหลักประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้มนุษย์มีสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นของตนเอง มีความชอบไม่ชอบ มีรสนิยมของตนเองถ้าจะทำอะไรร่วมกัน (เช่น การสร้างชาติ สร้างประชาธิปไตย ฯลฯ) ต้องมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน บางครั้งอาจมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน บางครั้งอาจถกเถียงกันซึ่งต้องทำด้วยเหตุผล อย่าให้การถกเถียงบานปลายไปเป็นการทะเลาะ แล้วหาข้อสรุปร่วมกันโดยยอมรับความแตกต่าง มีการประนีประนอมบนหลักการเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และที่สำคัญต้องดำเนินไปอย่างสันติ หลีกเลี่ยงและงดการใช้ความรุนแรงต่างๆ ในเรื่องนี้มีหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามากมายที่มีหลักคำสอน ทั้งในระดับของประชาชนและผู้ปกครองรัฐ ในส่วนของผู้ปกครองรัฐนั้นได้กล่าวถึงไปแล้วในหลัก ทศพิธราชธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ส่งเสริมความอดทน การไม่โกรธและการไม่ใช้ความรุนแรง ซึ่งเป็น 3 ใน 10 ข้อดังนี้ คือ

อักโกธะ ถือเหตุผลไม่โกรธา คือไม่เกรี้ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการด้วยอำนาจ ความโกรธมีเมตตาประจำใจระงับความเคืองขุ่น วินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

อวิหิงสา น่าร่มเย็น คือ ไม่หลงระเริงอำนาจ ไม่บีบบังคับกดขี่ มีความกรุณา ไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใด ด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

ขันติ ชำนาญด้วยขันติ คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกขู่ข่มขู่ด้วยคำเสียดสีด่าทออย่างไรก็ไม่หมัดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรณืบำเพ็ญโดยชอบธรรม

ในส่วนของประชาชนก็พึงน้อมนำหลักขันติ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติในการมีส่วนร่วม ต้องมีความอดทน โดยหลักภราดรธรรม อันเป็นหลักธรรมมี 4 ประการ คือ (พระพรหมคุณาภรณ์: 2547)

1. สัจจะ ความจริง คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ
2. ทมะ ฝึกตน คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดคัตินิสัย แก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้งปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไป
3. ขันติ อดทน คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่วุ่นวาย ทนต่อความล่วงล้ำก้ำเกินกันและกัน อดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ฝ่าอุปสรรคไปด้วยกัน
4. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละ ความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตน เพื่อส่วนรวมได้ และมีจิตใจเอื้อเฟื้อแผ่ต่อญาติมิตรสหาย และสังคมรอบข้างได้

ผู้วิจัยเชื่อว่าถ้าประชาชนและผู้ปกครองนำหลักขั้นตอนธรรม มาปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน ในสังคมไทย ประชาธิปไตยของไทยจะงอกงามขึ้นแน่นอน ปรากฏการณ์ต่างๆ อาทิ เช่น ประชาชนใช้วิธีการตอบโต้ผู้ที่มีความคิดเห็น แตกต่างจากตัวเอง ด้วยความรุนแรง ผู้นำประเทศได้ตอบผู้ที่มีความคิดเห็นแตกต่างจากตนด้วยอารมณ์เกรี้ยวกราด และคำพูดที่รุนแรง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภากต่อกันในที่ประชุม ฯลฯ เหล่านี้คงจะมีให้เห็นแต่เฉพาะในหน้าประวัติศาสตร์ ที่ผ่านมาแล้วเท่านั้น

ในขณะที่สังคมระบอบประชาธิปไตย ให้ความสำคัญกับ เสรีภาพของการแสดงออก ในรูปแบบต่างๆ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า สิ่งหนึ่ง ซึ่งต้องเน้นในการอยู่ร่วมกัน ก็คือ การสร้างอุปนิสัย ในการรับฟังผู้อื่น เพราะประชาธิปไตยไม่ใช่การสื่อสารทางเดียว หากแต่เป็น การสื่อสารสองทาง (Two – Way communication) ทั้งในแนวราบและแนวดิ่งนั่นคือ ต้องมีการรับฟังซึ่งกันและกัน ระหว่างประชาชนด้วยกัน และการรับฟัง ซึ่งกันและกัน ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ยิ่งในยุคปัจจุบันที่มีการขับเคลื่อนระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ไปสู่แบบมีส่วนร่วมมากขึ้น สิ่งที สะท้อนถึงความเป็นประชาธิปไตย จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการเลือกตั้งตัวแทน เข้าไปบริหารประเทศ เพียงอย่างเดียว หากรวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบอื่นๆ ด้วย การที่รัฐต้องรับฟัง ประชาชน จึงเป็นกระบวนการสำคัญในยุคนี้ นี้คือ สิ่งที่เรียกกันว่า “ประชาพิจารณ์” (Public hearing) ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า หลักปฏิบัติในระบอบประชาธิปไตยอีกข้อหนึ่ง ที่จะช่วยทำให้กระบวนการนี้ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นก็คือ หลักแห่งการรับฟังผู้อื่น

จากเอกสารวิชาการส่วนบุคคล ดร.สรจักร เกษมสุวรรณ (สรจักร เกษมสุวรรณ: 2554) ได้ชี้แจงให้เห็นว่า วัฒนธรรมในการแสดงความคิดเห็น และการถกเถียงกันในสังคมประชาธิปไตย ตะวันตก ที่สร้างสรรค์กระบวนการประชาธิปไตยนั้น ก็คือ การที่สมาชิกในสังคมทุกระดับ และ ทุกชนชั้น มีอิสระทางความคิดและสามารถแสดงออกได้อย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการละเมิดสิทธิ และเสรีภาพของบุคคลอื่น รวมทั้งสมาชิกในสังคมจะต้องยอมรับฟัง และเคารพต่อความคิดเห็นและ พฤติกรรมการถกเถียงที่เกิดขึ้นของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย

ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ยังได้กล่าวถึงลักษณะทางวัฒนธรรมของ สังคมไทยที่เกี่ยวข้องกับการรับฟังว่า สังคมไทยเป็นสังคมอำนาจนิยมซึ่งผู้มีอำนาจไม่นิยมการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้มีอำนาจคิดว่าตัวเป็นผู้ปกครอง มองประชาชนว่าเป็นราษฎรผู้อยู่ใต้ปกครอง ไม่ได้มองราษฎรว่าเป็นพลเมืองซึ่งจะต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจกระบวนการมีส่วนร่วม ที่เกิดขึ้น มักจะเป็นการที่ภาครัฐตัดสินใจเสร็จเด็ดขาดแล้ว จึงนำมาประชาพิจารณ์ เพื่อมุ่งผลในเชิง ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนยอมรับ ที่เป็นเช่นนี้เพราะ วัฒนธรรมไทยไม่เชื่อในความเสมอภาค

และไม่เชื่อว่าสิทธิเสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญ ในขณะที่สังคมตะวันตกเชื่อว่าความเสมอภาคนั้นไม่ได้หมายถึง ความเสมอภาคในสิทธิแต่เพียงอย่างเดียวแต่หมายถึงความเสมอภาคในภาระด้วย

ในประเด็นนี้ก็มีหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอีกมากมายเช่นกันที่ส่งเสริม ให้เราตระหนักถึงการรับฟังผู้อื่น ซึ่งมีทั้งการรับฟังที่ช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วม และการรับฟังในฐานะของผู้ปกครองรัฐ การรับฟังในเชิงการปกครองอย่างชัดเจนก็คือ หลักจักรวรรดิวัตร ในข้อ ปริปัญญาไม่ขาดการสอบถามปรึกษา แสวงหาปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการ ทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมั่นมาที่จะช่วยให้เจริญปัญญาและกุศลธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ใฝ่ถามหาความรู้หาความดีงามหาความจริง เพื่อซักซ้อมตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ดีงามและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

พระพุทธองค์ทรงเป็นแบบอย่างอันสุดประเสริฐในการรับฟังผู้อื่น ดังปรากฏในปวารณาสูตรสังยุตตนิกาย สคาถวรรค (สัง สคาถ 15/744/265) มีความว่า เมื่อครั้งพุทธกาลในวันปวารณา คือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ บุพพาราม ซึ่งนางวิสาขาถวายใกล้กรุงสาวัตถี มีพระอรหันต์สาวกประมาณ 500 รูป ร่วมประชุมอยู่ด้วยตามประเพณีทางพระวินัย เมื่อถึงวันปวารณากิษุทกุรูปที่นั่งประชุมในพิธีกรรม จะต้องกล่าววาจาอนุญาตให้ผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนได้ โดยถือว่า การว่ากล่าวตักเตือนกันนั้นเป็นการทำให้เกิดความเจริญ และขณะที่ประชุมอยู่ ณ กลางแจ้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงปวารณา คือ อนุญาต ให้ภิกษุทั้งหลายทักท้วงกระทำทางกาย และทางวาจาของพระพุทธองค์ได้

จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเปิดใจกว้างด้วยการรับฟังผู้อื่น โดยให้สิทธิเสรีภาพกับบุคคลในการแสดงความคิดเห็นได้ ถ้าเป็นการแสดงความคิดเห็นในทางที่ดีงามเพื่อความเจริญก้าวหน้า ทรงให้สิทธิเสรีภาพในการวิพากษ์วิจารณ์ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิบัติระหว่างบุคคลต่อบุคคล และแม้แต่ต่อพระองค์เองก็มีได้ทรงยกเว้น ควรอย่างยิ่งที่ผู้ปกครองรัฐหรือผู้นำประเทศ ฟังนำเรื่องนี้ไปเป็นเครื่องเตือนสติให้รู้จักเปิดใจกว้าง รับฟังผู้อื่นให้มากขึ้น เพื่อส่งเสริมให้ประชาราษฎร์ได้มีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็น โดยมีแบบอย่างอันงดงามของพระพุทธองค์เป็นอุทาหรณ์

ผู้วิจัยเองเห็นว่า มนุษย์เรานั้นกำเนิดมามีปากเดียว แต่มีหูถึงสองข้าง ขวนให้คิดเป็นปริศนาธรรมได้ว่า คนเราควรจำฟังในอัตราส่วนที่มากกว่าพูด คำว่า “ประชาพิจารณ์” ซึ่งภาษาอังกฤษคือ “Public Hearing” ก็แปลตรงตัวได้ว่าการรับฟังสาธารณะผู้วิจัยจึงมีความเชื่อมั่นว่า การรับฟังผู้อื่นเป็นหลักในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง สังคมไทยถ้า

ประชาชนและผู้ปกครองรัฐหรือนำประเทศ ได้น้อมนำศาสนาธรรมในพระพุทธศาสนาปฏิบัติอย่างจริงจัง ก็จะสามารพัฒนาประชาธิปไตยไปสู่ความเป็นธรรมาภิบาลได้อย่างแท้จริง

6. หลักจิตสำนึกที่รับผิดชอบ

ปรัชญาประชาธิปไตย นอกจากจะให้เสรีภาพเป็นองค์ประกอบสำคัญแล้ว สิ่งจำเป็นที่ต้องควบคู่ไปกับเสรีภาพของประชาชนก็คือ ความรับผิดชอบ เพราะหากปัจเจกบุคคลมีแต่เรียกร้องหาเสรีภาพ โดยปราศจากความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อการกระทำของตนเอง และต่อสิ่งที่ตนเองเรียกร้องแล้วสังคมจะมีแต่ความวุ่นวาย ปราศจากความสงบสุข และอาจเป็นชนวนก่อให้เกิดจุดบพร่องที่จะถูกโจมตีจากฝ่ายที่มีความคิดเห็น และทัศนะทางการเมืองที่ตรงข้ามกับประชาธิปไตยอันเป็นเหตุให้เกิดความสั่นคลอน และขาดเสถียรภาพทางการเมืองได้

ปัจจัยสำคัญของปรัชญาประชาธิปไตยจึงอยู่ที่แต่ละบุคคลจะต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อบุคคลอื่น ต่อสังคมประเทศชาติ รู้จักยอมรับผิด และมองความผิดของตนเองก่อนที่จะมองความผิดของคนอื่นในทางพุทธศาสนานั้น ลักษณะเช่นนี้มีปรากฏอยู่ดังจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงเน้นในเรื่องนี้ไว้ชัดเจน คือ ทรงสอนให้บุคคลยอมรับผิด มีความรับผิดชอบในการกระทำของตนหมั่นพิจารณาตรวจสอบ การกระทำของตน มองตนเองด้วยสายตาที่มองบุคคลอื่นโดยไม่เหลือเฟืออคติให้กับตนเอง

การให้ความสำคัญกับการหมั่นพิจารณาตนเองนั้น มีปรากฏอย่างชัดเจนยิ่งในหลักปัพพิตตอภินหปัจจเวกขณั ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้บรรพชิตพิจารณาเตือนใจตนเองอยู่เสมอ 10 ประการ ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์: 2547)

1. เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ สัตว์แล้ว ซึ่งฐานะควรเป็นอยู่อย่างจะรู้จักถือตัวเอาแต่ใจตนไม่ได้
2. ความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ต้องอาศัยเขาเลี้ยงชีพ
3. เรามีอกัปภิกิริยาที่พึงทำต่างจากคฤหัสถ์ อากภิกิริยาใดๆ ของสมณะ เราต้องทำ อากภินั้นๆ และยังคงต้องปรับปรุงตนให้ดีขึ้นยิ่งไปกว่านี้
4. ตัวเราเองยังดิเตียน ตัวเราเองโดยศีล ไม่ได้อยู่หรือไม่
5. เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ผู้เป็นวิญญูชน พิจารณาแล้ว ยังดิเตียนเราโดยศีลไม่ได้อยู่หรือไม่
6. เราจักต้องถึงความพลัดพรากจากของรักของชอบใจไปทั้งสิ้น
7. เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด คีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น
8. วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่

9. เรยินดีในที่ตั้งอยู่หรือไม่

10. คุณวิเศษยิ่งกว่ามนุษย์สามัญที่เราบรรลุลแล้วมีอยู่หรือไม่ ที่จะให้เราเป็นผู้ไม่เก้อเขิน เมื่อถูกเพื่อนบรรพชิตถามในกาลภายหลัง

การเตือนตนด้วยตนเองนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญมากต่อปรัชญาประชาธิปไตย หรือต่อการที่จะเป็นนักบริหารหรือนักปกครองที่ดี เพราะหากบุคคลไม่ยอมรับผิดในตนเองในสิ่งที่จะกระทำผิดไปก็ย่อมจะไม่ได้ได้รับความไว้วางใจ หรือไม่สมควรที่จะกล่าวโทษหาความผิดผู้อื่นได้ หรือหากบุคคลไม่ทำตามตนเป็นตัวอย่างที่ดีแล้ว จะสั่งให้บุคคลอื่นหรือประชาชนในปกครองทำตัวได้อย่างไรได้ พุทธศาสนาจึงสอนให้แก้ที่ตัวเองก่อน ดังพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ว่า “อดตานิ เมว ปฐมัม ปฏีรูเป นิเวสเย” บุคคลพึงยังตนนั้นแหละให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณอันควรเสียก่อน (พึงพำสอนผู้อื่นในภายหลัง)

“ดูก่อนจุนทะ ผู้ที่ตนเองจมอยู่ในเปลือกถมอันลึกแล้ว จะยกบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปลือกถมอันลึก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ตนเองไม่จมอยู่ในเปลือกถมอันลึก จักยกขึ้นซึ่งบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปลือกถมอันลึก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ผู้ที่ไม่ฝึกตน ไม่แนะนำตน ไม่ดับสันทิด้วยตนเอง จักฝึกสอนจักแนะนำผู้อื่นให้ผู้อื่นดับสันทิ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ฝึกตนดับสันทิด้วยตน จักฝึกสอนจักแนะนำผู้อื่น จักให้ผู้อื่นดับสันทิ ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ (ม. มุ 12/108/69)

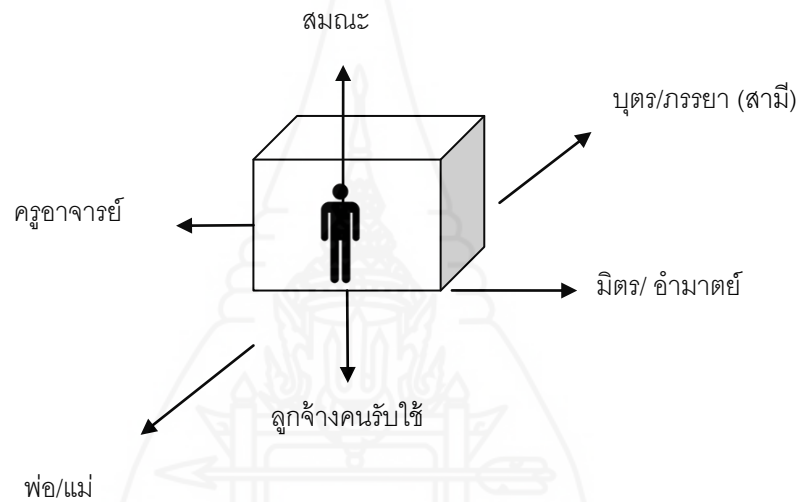
รูปแบบการปกครองตามปรัชญาประชาธิปไตย ที่เน้นว่าประชาธิปไตยเป็นของปวงชน และต้องเป็นไปเพื่อปวงชนนั้นก็ต้องเริ่มจากปัจเจกบุคคลโดยราษฎรที่ปกครองกันเองได้คตินั้นจะสามารถควบคุมตนเองให้ดีได้ ก่อนที่จะไปสั่งสอนอบรมผู้อื่นหรือทำประโยชน์ให้แก่สังคมและประเทศชาติ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า แนวคิดในเรื่องสิทธิเสรีภาพนั้นพระพุทธรศาสนากับหลักประชาธิปไตยจะมีลักษณะที่สอดคล้องกัน ในส่วนที่ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพควบคู่ไปกับการยอมรับผิดชอบที่พึงมีทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่น

หัวใจหลักสำคัญประการหนึ่งของหลักประชาธิปไตยก็คือปัจเจกบุคคลนั้น พึงมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กันไปกับความรับผิดชอบในหน้าที่ ทั้งต่อตนเองและต่อผู้อื่นในเรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่นี้ มีหลักคำสอนในพระพุทธรศาสนาที่แสดงไว้อย่างชัดเจน และครอบคลุมถึงความสัมพันธ์ของคนกับคนในทุกมิติ ในหลักคำสอนเรื่องทิส 6 (สิงคาลกสูตร)

มารดาบิดาเป็นทิสเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิสเบื้องขวา บุตรภรรยาเป็นทิสเบื้องหลัง มิตรอำมาตย์เป็นทิสเบื้องซ้าย ทาส กรรมกรเป็นเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิสเบื้องบน ฤๅษีศฤงคารในสกุลผู้สามารถควรน้อมน้อมทิสเหล่านี้ บัณฑิตผู้ถึงพร้อมด้วยศีลเป็นคนละเอียดและมีไหวพริบ มีความประพฤติเยี่ยมตนไม่คือกระด้าง ผู้เช่นนี้ย่อมได้ยศ คนหมิ่นไม่เกียจคร้านย่อมไม่หวั่นไหวในอันตรายทั้งหลาย คนมีความประพฤติไม่ขาดสาย มีปัญญา ผู้เช่นนี้ย่อมได้ยศคนผู้สงเคราะห์

แสวงหามิตรที่ดี รู้ถ้อยคำที่เขากล่าว ปราศจากตระหนี่เป็นผู้แนะนำแสดงเหตุผลต่าง ๆ เนื่อง ๆ ผู้เช่นนั้นย่อมได้ยศ การให้ดู เจริญไพบีระ๑ การประพฤติให้เป็นประโยชน์ ความเป็นผู้มีตนเสมอ ในธรรมทั้งหลาย ในคนนั้นๆ ตามควร๑ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจในโลกเหล่านี้แล เป็นเสมือน สลักกรธอันเล่นไปอยู่ ถ้าธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวเหล่านี้ไม่พึงมีไซ้ มารดาและบิดาไม่พึงได้ความนับ ถือหรือความบูชาเพราะเหตุแห่งบุตร เพราะบัณฑิตทั้งหลายพิจารณาเห็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวเหล่านี้ โดยชอบ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความใหญ่ และเป็นผู้นิยมุขนสรเสริญทั่วหน้า ดังนี้ฯ (จุททก 11/205/172-173)

ภาพที่ 4.1 หลักธรรมในทิส 6 แสดงถึงบทบาทหน้าที่ระหว่างตนเอง ต่อคนรอบข้าง

เพื่อความสะดวกในการร่วมมือกันพัฒนาลักษณะนิสัยซึ่งกันและกัน พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงกำหนดให้แต่ละคนถือเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง แล้วทรงแบ่งคนรอบตัวตามความสัมพันธ์ที่เขา มีต่อเราออกเป็น 6 กลุ่ม และทรงสมมุติเรียกทิส 6 ซึ่งแต่ละทิสมีความหมายดังนี้ (พระราชนิพนธ์, 2523)

หลักธรรมในทิส 6 แสดงถึงบทบาทหน้าที่ระหว่างตนเอง ต่อคนรอบข้าง ซึ่งมนุษย์แต่ละคนจะมีความสัมพันธ์กับคนรอบข้าง ซึ่งมีสถานะแตกต่างกัน จำแนกออกเป็น 6 กลุ่ม เหมือนทิส ทั้ง 6 ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทิศเบื้องหน้า (ปรัถิมทิศ) คือทิศตะวันออก ได้แก่ มารดา บิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน หน้าทีของบิดา มารดา ต่อบุตร มีอยู่ 4 ประการ คือ

- 1) ห้ามปรามจากความชั่ว
- 2) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- 3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- 4) หาคู่ครองที่สมควรให้

ส่วนหน้าทีของบุตรที่มีต่อบิดา มารดา มีอยู่ 5 ประการ คือ

- 1) ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
- 2) ช่วยทำกรารงานของท่าน
- 3) ดำรงวงศ์สกุล
- 4) ประพฤติให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

2. ทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักษิณบุคคลควรแก่การบูชาคุณ

หน้าทีของครูอาจารย์ต่อศิษย์ มีต่อไปนี้

- 1) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
- 2) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- 3) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
- 4) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ
- 5) ช่วยคุ้มครองเป็นที่พึ่งพำนักในทิศทั้งหลาย

หน้าทีของศิษย์ที่พึงปฏิบัติ มีต่อไปนี้

- 1) ลูกขึ้นต้อนรับ
- 2) เข้าไปหา (เพื่อบำรุง คอยรับใช้ ปรีกษา ซักถาม และรับคำแนะนำ เป็นต้น)
- 3) ฝึใจเรียน (คือ มีใจรัก เรียนด้วยศรัทธา และรู้จักฟังให้เกิดปัญญา)
- 4) ปรมนินิบัติ
- 5) เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ (คือเอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ)

3. ทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตร ภรรยา เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่เบื้องหลัง

หน้าที่ของสามีที่พึงปฏิบัติต่อภรรยา มีดังต่อไปนี้

- 1) ยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา
- 2) ไม่ดูหมิ่น
- 3) ไม่นอกใจ
- 4) มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้
- 5) หากเครื่องประดับมาให้ เป็นของขวัญตามโอกาส

หน้าที่ของภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อสามี มีดังต่อไปนี้

- 1) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
- 2) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายให้ดี
- 3) ไม่นอกใจ
- 4) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
- 5) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

4. ทิศเบื้องซ้าย (อุตตรทิศ) คือทิศเหนือ ได้แก่มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้พ้นอุปสรรค

ภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุน ให้บรรลุความสำเร็จ

หน้าที่ของเราต่อมิตรสหาย มีดังต่อไปนี้

- 1) เผื่อแผ่แบ่งปัน
- 2) พุดจามีน้ำใจ
- 3) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- 4) มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

หน้าที่ของมิตรสหายต่อเรา มีดังต่อไปนี้

- 1) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
- 2) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
- 3) ในคราวมีภัยเป็นที่พึ่งได้
- 4) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
- 5) นับถือตลอดวงศ์ญาติของมิตร

5. ทิศเบื้องล่าง (ทักษิณทิศ) ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำงานต่างๆ

เป็นฐานกำลังให้

หน้าที่ของนายจ้างที่พึงปฏิบัติต่อลูกจ้าง มีดังต่อไปนี้

- 1) จัดการงานให้ตามความเหมาะสมกับกำลังความสามารถ
- 2) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
- 3) จัดสวัสดิการดี มีช่วยค่ารักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
- 4) ใต้ของแปลกๆ พิเศษมาก็แบ่งปันให้
- 5) ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตาม โอกาสอันควร

หน้าที่ของลูกจ้างที่พึงปฏิบัติต่อนายจ้าง มีดังต่อไปนี้

- 1) เริ่มทำงานก่อนนาย
- 2) เลิกงานทีหลังนาย
- 3) ถือเอาแต่ของที่นายให้
- 4) ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
- 5) นำเกียรติคุณของนายไปเผยแพร่

6. ทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ) ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วย

คุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ

หน้าที่ของสมณะ มีดังต่อไปนี้

- 1) ห้ามปรามจากความชั่ว
- 2) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- 3) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
- 4) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- 5) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
- 6) บอกทางสวรรค์ คือความสุขความเจริญให้

หน้าที่ของคฤหัสถ์ที่พึงมีต่อสมณะ มีดังต่อไปนี้

- 1) จะทำอะไรก็ทำด้วยความเมตตา
- 2) จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยความเมตตา
- 3) จะคิดสิ่งใดก็คิดด้วยความเมตตา
- 4) ต้อนรับด้วยความเมตตา
- 5) อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4

หน้าที่ที่ปัจเจกบุคคลพึงมีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นคือ ทิศ 6 (ทิศเบื้องหน้า, ทิศเบื้องขวา, ทิศเบื้องหลัง, ทิศเบื้องซ้าย, ทิศเบื้องล่าง, และทิศเบื้องบน) ดังกล่าว และอาจกล่าวได้ว่า ถ้าพ่อแม่ ครู บุตร ภรรยา (สามี) เพื่อนเจ้านาย คนรับใช้ และพระภิกษุ ต่างปฏิบัติหน้าที่ตามความ

รับผิดชอบของตนเองอย่างสมบูรณ์ ก็จะเป็นหลักประชาธิปไตยที่ก่อให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อตัวเอง และสังคม โดยส่วนรวม

6. หลักความคุ้มค่า (ประสิทธิภาพและประสิทธิผล)

การบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น วรรณคดีให้คนไทยมีความประหยัด ใช้ของอย่างคุ้มค่า สร้างสรรค์สินค้าและบริการที่มีคุณภาพ สอดคล้องกันกับหลักการปกครองของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า จักรวรรดิ

พระผู้มีพระภาค ประทับ ณ นครมาตุลา แคว้นมคธ ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ตนพึงธรรม และเจริญสติปัญญา 4 แล้วตรัสเล่าเรื่องรัตนะ 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า ทัพพทานมิ คือ : 1. จักร (ลูกด้อรด) แก้ว 2. ช้างแก้ว 3. ม้าแก้ว 4. แก้วมณี 5. นางแก้ว 6. ขุนคลังแก้ว 7. ขุนพลแก้ว

พระเจ้าทัพพทานมิ ตรัสสั่งบุรุษคนหนึ่งให้คอยดูว่า จักรแก้วเคลื่อนจากฐานเมื่อไรให้บอก จำเนียรกาลล่วงมา เมื่อจักรแก้วเคลื่อนจากที่บุรุษนั้นก็ไปกราบทูล พระองค์จึงตรัสเรียกพระราชบุตร องค์ใหญ่ มอบราชสมบัติ ให้แล้วปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงผ้ากาสาเย (ผ้าข้อมผ้า) ออกผนวช เป็นบรรพชิต เมื่อออกผนวชเป็นราชฤๅษีได้ 7 วัน จักรแก้วก็อันตรธานหายไป

พระราช (พระองค์ใหม่) ก็ทรงเสียพระราชหฤทัยเข้าไปเฝ้าพระราชฤๅษีเล่าความถวาย พระราชฤๅษีก็ตรัสพลอบว่า จักรแก้วเป็นของให้กัน ไม่ได้ และทรงแนะนำให้บำเพ็ญจักกวัตติวัตร คือ ข้อปฏิบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ มีฐานะอยู่ที่เมื่อปฏิบัติแล้วจักรแก้วอันเป็นทิพย์ มีกำลังพัน, มิกง อุดมสมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวงจักปรากฏขึ้นแก่พระราชผู้รักษาอุโบสถในวันอุโบสถ 15 คำ ผู้ขึ้นสู่ชั้นปราสาท กราบทูลว่า วัตรอันประเสริฐของพระเจ้าจักรพรรดิเป็นอย่างไร ตรัสตอบว่า 1. จงอาศัยธรรมสักการะเคารพนับถือธรรม ให้ความคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่มนุษย์และสัตว์ ไม่ยอมให้ผู้ทำอันเป็นธรรมเป็นไปได้ในแคว้นแคว้น 2. ผู้ใดไม่มีทรัพย์ก็มอบให้ทรัพย์ 3. เข้าไปหาสมณพราหมณ์ ผู้เว้นจากความเมา ประมาท ตั้งอยู่ในขันติ (ความอดทน) โสรัจจะ (ความสงบเสงี่ยม) และถามถึงสิ่ง ที่เป็นกุศล, อกุศล, มีโทษ, ไม่มีโทษ, ควรเสพ, ไม่ควรเสพ, อะไรทำเข้าเป็นไปเพื่อเสียประโยชน์ เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน, อะไรทำเข้าไปเพื่อประโยชน์ เพื่อสุขตลอดกาลนาน เมื่อฟังแล้วก็รับเอาสิ่ง ที่เป็นกุศลมาประพฤตินี้แล คือ วัตรอันประเสริฐของพระเจ้าจักรพรรดินั้น (ปาฏิวัคค์ 2548: 179-180)

แนวทางการปกครองของจักรพรรดิ ในข้อแรกมีต้นแบบอยู่แล้วในปัจจุบันคือ การปกครอง โดยธรรมดังที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานหลักการไว้อย่างชัดเจนว่า “ในบ้านเมืองนั้นมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมือง

มีความปกติสุขเรียบร้อยจึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้” ซึ่งพระคำรัสนี้แสดงถึงแนวทางการปกครองที่สำคัญที่สุดคือการเลือกใช้คนดี ขณะที่ป้องกันไม่ให้คนชั่วมีอำนาจ แต่ในระบบการปกครองในปัจจุบัน อำนาจอยู่ที่ฝ่ายการเมืองซึ่งยังขาดหลักธรรมข้อนี้อยู่มาก

วัตรข้อที่สองของพระเจ้าจักรพรรดิ คือการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งคือการสังคมสงเคราะห์ให้ประชาชนมีรายได้ โดยการสนับสนุนอาชีพ เสริมสร้างรายได้แก่ประชาชน

วัตรข้อที่สาม ซึ่งเป็นข้อที่สำคัญที่สุด คือการส่งเสริมศีลธรรม โดยผู้นำจะต้องรับบทบาทในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณด้วย โดยการนำเอาธรรมะที่ได้รับมาใช้ในการบริหารบ้านเมือง และเป็นแบบอย่างแก่ข้าราชการและประชาชน

หลักจักรวรรดิวัตร (ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำของจักรวรรดิ) มี 5 ประการ คือ

1. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ยึดถือ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลหลักการ กฎ กติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เคารพธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง

2. ธรรมมิการักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือ จัดอำนาจการรักษาคุ้มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายในข้าราชการฝ่ายทหาร ข้าราชการฝ่ายปกครอง ข้าราชการพลเรือน นักวิชาการและคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้าและเกษตรกร ชาวนิกมชนบท และชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิต ผู้ทรงศีลคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท้า สัตว์ปีก อันควรสงวนพันธุ์ทั้งหลาย

3. มาอธรรมการ ห้ามกันอาธรรม์ คือ จัดการป้องกันแก้ไขมิให้การกระทำที่ไม่เป็นธรรมการเบียดเบียนข่มเหง และความผิดความชั่วร้าย เดือดร้อน เกิดมีขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริต และนิยมธรรมรวมทั้งวางระบบที่กันคนร้าย ให้โอกาสคนดี

4. ธนานุประทาน บันทรพย์แก่ชนผู้ยากไร้ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรที่ว่างมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต

5. ปริบุจจา ไม่ขาดการสอบถามปรึกษา แสวงปัญญาและความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรง วิชาการทรงคุณธรรม ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบผู้ไม่ประมาทมาว่ามาที่จะช่วยให้เจริญปัญญา และกุศลธรรมหมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ใถ่ถามหาความรู้ความดีงามหาความจริง และถกข้อปัญหาต่างๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อมการตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินกิจการในทางที่ถูกต้องชอบธรรมดีงามและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

คุณกริกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ 4 ประการนี้ 4 ประการใดน คือ ทาน การใช้ 1 เปยยวัชชะ ความเป็นผู้มีวาจาน่ารัก 1 อัถถจริยา ความประพฤติประโยชน์ 1 สมานัตตดา ความเป็นผู้มีตนเสมอ 1 คุณกริกษุทั้งหลายสังคหวัตถุ 4 ประการนี้แลฯ การให้ 1 ความเป็นผู้มีวาจาน่ารัก 1 ความประพฤติประโยชน์ในโลกนี้ 1 ความเป็นผู้มีตนสม่ำเสมอในธรรมนั้นๆ ตามสมควร 1 ธรรมเหล่านั้นแล เป็นเครื่องสงเคราะห์โลก ประคองสลักเพลาควมุรตที่แล่นไปอยู่ไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ไม่พึงมีไซ้ มารดาหรือบิดาไม่พึงได้ความนับถือหรือบูชาเพราะเหตุแห่งบุตรก็เพราะเหตุที่บัณฑิตพิจารณาเห็นธรรมเครื่องสงเคราะห์เหล่านี้ ฉะนั้น พวกเขายิ่งพึงความเป็นใหญ่ และเป็นที่น่าสรรเสริญฯ (จตุกกนิบาต 21/32/37)

พระสูตรในบทนี้เป็นกรขยายความถึง แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ละเอียดกว่าในจักรวรรดิสูตรซึ่งการสร้างสังคมที่สงบสุขมีพื้นฐานอยู่ที่การพัฒนาเศรษฐกิจโดยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสแสดงไว้ดังนี้ “พราหมณ์บุโรหิตณะให้ปราบโจรผู้ร้ายแต่ไม่ใช่ด้วยวิธีของจำ เพราะที่เหลือจากถูกฆ่าจะเบียดเบียนชนบทในภายหลัง โดยที่แท้ควรถอนรากโจรผู้ร้าย (ด้วยวิธีจัดการทางเศรษฐกิจให้ดี) คือ แจกพืชกลีกรในชนบทที่อุตสาหกรรมประกอบอาชีพให้ทุนแก่พ่อค้าที่อุตสาหกรรมในการค้า ให้อาหารและค่าจ้างแก่ข้าราชการ (ให้ทุกคนมีอาชีพมีรายได้) พระราชทรัพย์ก็จะเพิ่มพูน ชนบทจะไม่มีเดือนหนาม มนุษย์ทั้งหลายก็จะรื่นเริงอุ้มบุตรให้พอนอยู่ที่ไม่ต้องปิดประตูเรือน” (พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, 2539/301)

การสร้างสังคมที่มั่นคงจะต้องอยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจที่สมดุล โดยทำให้ทุกคนมีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิตได้อย่างไม่ขัดสนและมีสวัสดิการที่ดี

ประกอบการราชสังคหะ คือ บำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชนดำรงอยู่ในเอกภาพ และสามัคคี ด้วยหลักธรรม ที่เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชกรณียกิจ 4 ประการ) คือ

1. สัสตเมชะ ผลิตบำรุงธัญญาหาร คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงพืชพันธ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์
2. ปฐิสเมชะ ผลิตบำรุงข้าราชการ คือ ปรีชาสามารถในนโยบายที่จะบำรุงข้าราชการด้วยการส่งเสริมคนดี มีความสามารถ และจัดสวัสดิการให้ดี เป็นต้น
3. สัมมาปาสะ ผูกประสานปวงประชา คือ ผดุง ผลิตประโยชน์ไว้ด้วยนโยบายส่งเสริมอาชีพ เช่น จัดทุนให้คนยากจนยืมไปสร้างตนในพานิชยกรรม หรือดำเนินกิจการต่างๆ ไม่ให้ฐานะ เหลื่อมล้ำห่างเหิน จนแตกแยกกัน
4. วาขไปยะ มีวาทาคูดคัมใจ คือ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ รู้จักทักทายน ถัดถามทุกข์สุขราษฎร ทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐานมีประโยชน์

เป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหา เสริมความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจ ความเชื่อถือ และความนิยมนับถือ

ละเว้นอคติ นักปกครองเมื่อปฏิบัติหน้าที่ พึงเว้นความลำเอียง หรือความประพฤติที่คลาดเคลื่อนจากธรรม 4 ประการ คือ

1. นันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
2. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
3. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา
4. ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว

ปัญหาของประเทศไทยทั้งทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งหมดล้วนเกิดจากการขาดหลักธรรมในการทำหน้าที่ และดำรงชีวิต ซึ่งการแก้ไขปัญหายุ่งอยู่ที่การนำหลักธรรมคืนสู่การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งมีแม่บทในการพัฒนาประเทศโดยอาศัยหลักใน “จกักรัตนสูตร” ในส่วนของการปกครองของผู้นำในทุกระดับต้องอาศัยหลัก “ราชสังคหัตถุ” และบริหารงานโดยปราศจาก “อคติ 4”

หลักธรรมาภิบาลในพระพุทธศาสนา สามารถนำมาแก้ไขปัญหาในสังคมระบอบประชาธิปไตยของไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล เป็นการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง เป็นหัวใจของการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของไทยที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

ภาพที่ 4.2 แผนภูมิแสดงการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย มี 4 ระดับ

ที่มา: นิยม รัฐอมฤต “การพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย” เอกสารประกอบการบรรยาย, สถาบันพระปกเกล้า, 2547)

ภาพที่ 4.3 แผนภูมิแสดงแนวคิดประชาธิปไตยแบบธรรมาภิบาลกับหลักคำสอนในพระไตรปิฎก

บทที่ 5

สรุปการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

1. สรุปการวิจัย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของประเทศไทย ที่หยั่งรากฝังลึกอยู่กับชีวิตของคนไทย มาอย่างยาวนาน ผ่านร้อน ผ่านหนาว ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงการปกครองหลายรูปแบบ จนกระทั่งปัจจุบันประเทศไทย ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อปี พ.ศ. 2475

ถึงวันนี้ พุทธศาสนาก็ยังดำรงอยู่คู่สังคมไทย จึงเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า หลักพระพุทธศาสนาที่มีบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎก กับหลักการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ของไทยนั้น จะมีส่วนส่งเสริม สนับสนุนซึ่งกันและกันได้ และหลักธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎก จะสามารถพัฒนาระบอบประชาธิปไตยได้อย่างไรบ้าง

การวิจัยแนวคิดธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎก กับการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของไทยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงแนวคิดธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎก กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาลที่มีความสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย และแนวทางในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของไปสู่ความเป็นธรรมาภิบาล วิธีการศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ และดำเนินการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

จากการศึกษาค้นคว้าโดยรอบด้านพบว่า หลักพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องต้องกัน อย่างมีนัยสำคัญกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อาทิ การให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล การให้สิทธิเสรีภาพแก่มนุษย์ควบคู่กันไปกับ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกัน การให้ความสำคัญกับการตัดสินใจปัญหาโดยใช้เสียงข้างมาก การใช้กฎหมายในการปกครอง เป็นต้น

จากความสอดคล้องต้องกันดังกล่าว เป็นแนวทางที่นำไปสู่การค้นหาคำตอบว่า หลักธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎกนั้น มีหลักคำสอนใดบ้างที่สามารถส่งเสริม และพัฒนาระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย

โดยเริ่มต้นพิจารณาสาระสำคัญของหลักธรรมาภิบาลในประเทศไทย ซึ่งมีหลักคำสอนที่สำคัญ 6 ประการ ดังนี้

1. หลักนิติธรรม
2. หลักคุณธรรม
3. หลักความถูกต้องโปร่งใส
4. หลักการมีส่วนร่วม
5. หลักสำนึกรับผิดชอบ
6. หลักประสิทธิภาพและประสิทธิผล

พอสรุปได้ว่า หลักคำสอนในพระไตรปิฎกอันมีจำนวนมากมายมหาศาล ครอบคลุมลุ่มลึกกว้างขวาง ทั้งที่เป็นกฎแห่งชีวิตและกฎแห่งธรรมชาติในทุกบริบทนั้น มีหลักคำสอนที่สามารถนำมาปรับใช้ในการส่งเสริม และพัฒนาประชาธิปไตยดังกล่าวได้อย่างชัดเจน อยู่ในวิสัยที่จะนำมาเผยแพร่ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลได้อย่างจริงจัง เช่น

1. หลักการบัญญัติพระวินัย
 - การบัญญัติสิกขาบท ย่อมนำไปสู่การบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ประชาชนได้รับความคุ้มครองอย่างยุติธรรม
2. หลัก “สุจริตสาม”
 - ประพฤติตามอายุธรรม ย่อมนำไปสู่การเป็นคนดีในฐานะปัจเจกบุคคล
 - หลักพรหมวิหาร-บำเพ็ญการสงเคราะห์ ย่อมนำไปสู่การเป็นคนดี มีคุณธรรมในฐานะสมาชิกของสังคม
 - หลักทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งสำหรับการส่งเสริมของการเป็นคนดีมีคุณธรรม ในฐานะผู้ปกครองรัฐ
3. หลัก “อธิกรณ์สมณะ” เป็นการให้หลักการตัดสินข้อขัดแย้งหลัก “เขกขุสิกา” เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งในการใช้หลักการถือเสียงข้างมาก เพราะยึดหลักความโปร่งใส ไม่มีนอก-ไม่มีใน
4. หลัก “อปริหานิยธรรม” เป็นหลักธรรมสำหรับการมีส่วนร่วมในการปกครอง
 - หลัก “ฆราวาสธรรม” เป็นหลักอันสำคัญยิ่งในการปฏิบัติตนในการมีส่วนร่วมของประชาชน
5. หลัก “ปัพพชิตอกนิหหปัจจเวกขณ” การให้ความสำคัญกับการหมั่นพิจารณาตนเองเป็นหัวใจหลักสำคัญประการหนึ่งของหลักประชาธิปไตย คือ ปัจเจกบุคคลพึงมีสิทธิ เสรีภาพควบคู่ไปกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

หลัก “ทิส 6 (สิงคาลกสูตร)” เป็นหลักสำคัญที่ส่งเสริมความรับผิดชอบในหน้าที่ต่อตนเองและผู้อื่นในทุกสถานะทางสังคม

6. หลัก “จักรวรรดิ” 5 ประการ เป็นหลักสำคัญของนักปกครองในการบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

หลัก “ราชสังคหะ” 4 ประการ เป็นหลักการในการบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชนอยู่ในเอกภาพ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชอา) ทั้งหมดนี้เป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ผู้วิจัยพอจะประมวลได้ภายใต้เวลาของการศึกษาค้นคว้า แต่ทั้งนี้ก็ยังอยู่ภายในกรอบแนวคิดของการนำหลักธรรมมาภิบาลในพระไตรปิฎก มาใช้ในการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทยตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้

2. อภิปรายผล

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาครอบคลุมทั้งการเมือง การปกครอง สังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏชัดเจนในรูปแบบการปกครองในอดีตผ่านระบบธรรมราชาในสมัยสุโขทัยและแทรกซึมอยู่ในสังคมไทยเสมอมากับความเชื่อความเป็นพุทธศาสนิกชนของคนไทยแต่จากการล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตกบีบบังคับให้คนไทยต้องเร่งในการพัฒนาประเทศ ให้ทัดเทียมกับตะวันตกทำให้ไทยต้องรับเอาวัฒนธรรมของโลกตะวันตกมาใช้อย่างมากมาย ประกอบกับการศึกษาของวิทยาศาสตร์ที่ยังไม่มีความก้าวหน้าในยุคนั้น ซึ่งยังเข้าไม่ถึงซึ่งความจริงในหลักพระพุทธศาสนา ทำให้มองพระพุทธศาสนาว่าเป็นความงมงายไม่ใช่วิทยาศาสตร์จึงทำให้พระพุทธศาสนาเริ่มถดถอยออกจากสังคมไทย โดยเฉพาะปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่ง คือการพัฒนากระบวนการศึกษาจากเดิมที่อาศัยวัดเป็นศูนย์กลาง มาเป็นรัฐเป็นศูนย์กลาง ทำให้เพิ่มช่องว่างในการเรียนรู้หลักธรรมของพุทธศาสนาของประชาชนอีกทั้งการแทรกแซงของศาสนาอื่นในระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาถูกลดความสำคัญลงเรื่อย ๆ ส่งผลให้ประชาชน ขาดหลักในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง เป็นผลให้เกิดปัญหาสังคมในทุก ๆ ด้าน ประเทศไทยซึ่งเกิดจากการที่ประชาชนส่วนใหญ่ ขาดศีลธรรมยึดเหนี่ยว จึงแปรสภาพจากธรรมรัฐ เป็นอธรรมรัฐในที่สุด ระบบการเมืองของไทยจึงเต็มไปด้วยการฉ้อฉล การทุจริตคดโกง การต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว โดยละเลยผลประโยชน์ของประชาชน ซึ่งเป็นผลทำให้นโยบายของรัฐละเลยศีลธรรม และส่งเสริมอบายมุข ซึ่งเป็นวงจรทำให้ประชาชนขาดศีลธรรมมากยิ่งขึ้น

สภาพสังคมไทยที่กำลังกำลังไปสู่ความไร้ศีลธรรมมาเป็นเวลานาน ทำให้ทุกส่วนของสังคมอยู่ในสภาพที่สร้างปัญหาให้แก่ประเทศชาติ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน หรือภาคประชาชน ดังนั้นการที่จะฟื้นฟูความเป็นธรรมรัฐหรือธรรมาภิบาลให้แก่สังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง จึงต้องแก้ไขในทุก ๆ ส่วนพร้อมกัน โดยการสร้างกลไกการปกครองที่ดี ตามหลัก good governanes ในขณะเดียวกัน ต้องเร่งริบฟื้นฟูหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้กลับมามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตประจำวันในสังคมไทยอีกครั้ง

ปัญหาของประเทศไทยทั้งทางการเมืองการปกครอง, เศรษฐกิจ และสังคมทั้งหมดล้วนเกิดจากการขาดหลักธรรมในการทำหน้าที่และดำรงชีวิต ซึ่งการแก้ไขปัญหาอยู่ที่การนำหลักธรรมคืนกลับมาสู่การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งมีแม่บทในการพัฒนาประเทศโดยอาศัยหลักใน จักรวรรดิสูตร ในส่วนของการปกครองผู้นำในทุกระดับต้องอาศัยหลัก ทศพิธราชธรรม และบริหารงานโดยใช้หลัก ราชสังคหะวัตถุ 4 เพื่อมาทดแทนระบบเศรษฐกิจแบบเอารัดเอาเปรียบ

การพัฒนาสังคมต้องวางรากฐานให้ประชาชนมีความเห็นที่ถูกต้อง มีความประพฤติตามหลักฆราวาสธรรม และหลักสุจริตสาม ขณะที่การทำหน้าที่ของตนเองต่อผู้อื่นก็ใช้หลัก อปรีหานิยธรรม หรือ ทิศา ในสังคาลกสูตร

การนำแนวคิด “ธรรมาภิบาล” มาใช้กับการบริหารนโยบายของประเทศนั้น หากเราเพียงแต่ลอกเลียนแบบหรือนำเอาวิธีคิดของชาติตะวันตกมาใช้อย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงสถานะความเป็นจริงในเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวิถีชีวิตประจำวันของคนในประเทศอย่างสอดคล้องแล้ว อาจก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดีได้ ขณะเดียวกันประเทศไทยเป็นประเทศที่มีประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้น การนำเอาหลักคำสอนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้ามาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสังคมไทยก็จะทำให้ประเทศชาติสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้แนวคิดที่เรียกว่า “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” อันเป็นพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งทรงเห็นความสำคัญในการนำหลักการของพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชาติเช่นกัน

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ได้แก่

3.1.1 ประเทศไทยควรมีการปฏิรูปการเมืองในด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการเมืองในด้านโครงสร้างการปกครองที่ได้ดำเนินการไปแล้ว โดยนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนามาใช้ในการส่งเสริม และพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทยทั้งในจิตสำนึกและพฤติกรรม กระบวนการพัฒนามีทั้งปรีชาญาณ อันหมายถึง การเผยแพร่หลักคำสอนปฏิบัติ อันหมายถึง การนำหลักคำสอนมาปฏิบัติอย่างจริงจัง และปฏิเวธ อันหมายถึง เกิดผลจากการปฏิบัติอย่างแท้จริง

3.1.2 การขับเคลื่อนกระบวนการนี้ จะเป็นไปได้ทั้งในเชิงนโยบายและปฏิบัติต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขสำคัญคือ รัฐบาลจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของหลักธรรมาภิบาลอย่างแท้จริง และควรประกาศให้เป็นวาระแห่งชาติอย่างชัดเจน

3.1.3 การน้อมนำศาสนาธรรมมาใช้ในการส่งเสริมและพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย มิได้จำกัดเฉพาะศาสนาพุทธเท่านั้น เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมพหุนิยมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม สำหรับศาสนชนผู้นับถือศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม หรือศาสนาอื่นใด ก็พึงสนับสนุนให้มีการน้อมนำศาสนาธรรมของแต่ละศาสนามาใช้ในการส่งเสริม และพัฒนาประชาธิปไตยของศาสนิกชนนั้นๆ ด้วยเช่นกัน (สุวัฒนา เพชรทองคำ: 2540)

3.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ได้แก่

ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันนี้ เกิดจากการที่คนในสังคมทำตัวเหินห่างจากหลักธรรม โดยเฉพาะปัญหาในการเมืองจะเห็นว่ามีความวุ่นวาย ถ้าหากพักการเมืองหรือผู้ปกครอง ประกอบกิจกรรมทางการเมืองบนพื้นฐานของพุทธธรรมแล้ว ภาพพจน์ทางการเมืองก็จะดีขึ้น จะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชาติ รัฐและศาสนาจะต้องประสานร่วมมือกันการพัฒนาสังคม คือศาสนาพัฒนาในด้านจิตใจของประชาชนให้มีการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง มีศีลธรรมประจำใจ ส่วนรัฐก็ทำหน้าที่ในการสนับสนุนกิจกรรมของทางศาสนา และบริหารประเทศให้มีความมั่นคง ศาสนาไม่ควรปฏิเสธการเมือง และการเมืองก็ไม่ควรปฏิเสธศาสนาแต่การเข้าไปเกี่ยวข้องกันนั้น ควรที่จะจัดการมุ่งหวังประโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ควรยึดประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่คนในสังคมไม่สามารถที่จะใช้ชีวิตอย่างถูกต้องได้จนทำให้เกิดความวุ่นวายในสังคม เกิดความแตกแยกในเรื่องความคิด ซึ่งต่างฝ่ายก็มักจะคิดว่าความคิดของตนเองนั้นถูกต้องเสมอ ไม่มีใครยอมใคร จนกลายเป็นความแตกแยกของคนในสังคม ที่สุดเนื่องจากทิว มานะของแต่ละฝ่าย และอีกประการหนึ่งก็คือ สังคมไทย กลายเป็นสังคมที่ขาดหลักการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง เพราะเนื่องจากการไม่เข้าใจในหลักธรรมที่ดีพอ และการยึดถือปฏิบัติใน

วัฒนธรรมที่ผิดอย่างหนึ่งแน่นอน นั่นเอง ทั้งที่ก็มีตัวอย่างของคนที่ดีในสังคมไทยให้เห็นอย่างมากมาย แต่ก็ไม่สามารถเป็นที่สนใจของผู้คนเท่าใดนัก เพราะตัวอย่างที่ไม่ดีก็มีอีกมาก ลักษณะของสังคมไทยจึงเหมือนกับการต่อสู้ระหว่างธรรมะกับอธรรม ซึ่งดูเหมือนจะมีพลังพอๆ กัน ดังนั้น สิ่งที่จะช่วยขจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ก็คือ ธรรมะ หากทุกคน ทุกฝ่ายในประเทศยึดเอาธรรมเป็นที่ตั้งแล้ว ก็มีความคิดที่ถูกต้องตามหลักธรรมาภิบาล สามารถที่จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันร่วมแรงร่วมใจกันการพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรือง ผู้ปกครองก็ควรมีคุณธรรมจริยธรรมในการปกครองมุ่งประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ไม่ใช่อำนาจในทางที่ผิด รัฐจะต้องพัฒนาเศรษฐกิจและศีลธรรมไปพร้อมๆ กัน จึงจะถึงเป้าหมายของการปกครองได้ ดังนั้นหลักธรรมาภิบาลในพุทธศาสนาจึงนับว่ามีประโยชน์อย่างมาก จึงควรที่จะนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย โดยเฉพาะผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา อย่างเป็นทางการและผู้ที่จะต้องเป็นผู้นำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามายึดถือเป็นข้อปฏิบัติก็คือชนชั้นระดับ ผู้ปกครองระดับ เพราะจะเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนทั่วไปยึดถือปฏิบัติตาม ตลอดจนองค์กรในพระพุทธศาสนาองค์กรต้องเผยแผ่และสนับสนุนให้คนในสังคมไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาให้ความสนใจในหลักธรรมพร้อมที่จะนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ไปเป็นข้อปฏิบัติจะเกิดความ

ในหลักธรรมาภิบาลทางพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของผู้นำซึ่งมีบทบาทในการกำหนดความเป็นไปทั้งหมดของสังคม รูปแบบการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมักกล่าวถึงความดีความเป็นธรรมราชา ซึ่งเป็นหลักการปกครองที่ดีที่สุดในแนวคิดพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้นำไม่ใช่แค่เป็นเพียงผู้นำในเชิงอำนาจเท่านั้นแต่ต้องเป็นผู้นำในด้านจิตวิญญาณอีกด้วย

การปกครองของไทยในปัจจุบันนั้นเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งระบอบนี้มีผู้นำใน 2 ระดับ คือองค์พระมหากษัตริย์ และนายกรัฐมนตรี ในส่วนขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงวางพระองค์และปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามหลักทศพิธราชธรรมของพระพุทธศาสนาได้อย่างครบถ้วน เป็นต้นแบบให้ผู้นำในระดับรองๆ ลงมาควรยึดถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน

ในส่วนของผู้นำทางการเมืองซึ่งได้แก่นายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ซึ่งเป็นผู้กำหนดทิศทางความเป็นไปของประเทศชาติ แต่การปฏิบัติตนเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนยังบกพร่องอยู่มาก ถ้าผู้นำยังคงมีมาตรฐานความประพฤติที่ต่ำอยู่ก็ยากที่จะทำให้ประชาชนมีความประพฤติที่ดีงามได้

การสร้างสังคมที่ดีจะต้องประกอบด้วยบุคคลที่ดีส่วนใหญ่สังคมไทยยังขาดต้นแบบที่ดีให้ประชาชนยึดถือ ผู้นำทางการเมืองจะต้องเป็นต้นแบบให้แก่ประชาชนในการฟื้นฟูศีลธรรมให้คืนกลับแก่สังคม เป็นการลงทุนที่ง่าย ๆ โดยไม่ต้องใช้อะไรมากนอกจากความตั้งใจจริงแต่ให้ผลตอบแทนที่ยิ่งใหญ่แก่ประเทศชาติเป็นการปฏิรูปการเมืองอย่างแท้จริง

การประพาศิตนเป็นแบบอย่างให้แก่ประชาชนมีรูปแบบปรากฏในประวัติศาสตร์ เช่นในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์จัดให้มีการแสดงธรรมในทุกวันพระ โดยพระองค์เป็นผู้นำในการฟังธรรมทุกครั้งและบ่อยครั้งทรงแสดงธรรมด้วยตนเอง ในยุคปัจจุบันอาจปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยโดยนายกรัฐมนตรีเข้าวัดในทุกวันอาทิตย์เพื่อเป็นผู้นำประชาชนในการประกอบพิธีกรรม เช่น เป็นผู้อาราธนาศีล และให้มีการถ่ายทอดให้แก่ประชาชนทั่วประเทศเพื่อประกอบพิธีกรรมพร้อมกัน เพื่อเป็นการสร้างให้สังคมปฏิบัติตาม

นอกจากนี้รัฐบาลจะต้องกำหนดเป็นนโยบายให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จะต้องเข้าวัดปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอโดยกำหนดเป็นรูปธรรมที่วัดผลได้ เช่น กำหนดว่าข้าราชการจะต้องเข้าวัดปฏิบัติธรรมปีละไม่ต่ำกว่า ๒๖ ครั้ง หรือเดือนละอย่างน้อย 2 ครั้ง หากผู้ใดปฏิบัติไม่ครบเกณฑ์ที่กำหนดจะไม่สามารถเลื่อนตำแหน่งหรือรับตำแหน่งสำคัญของชาติได้ซึ่งเมื่อผู้ใหญ่ในบ้านเมืองเข้าวัดปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอแทนที่จะเอาเวลาไปตีกอล์ฟหรือหมกมุ่นอยู่กับอบายมุข พระธรรมจะช่วยขัดเกลาจิตใจของคณะรัฐมนตรีและข้าราชการให้มีจิตใจซื่อสัตย์สุจริต มุ่งมั่นทำประโยชน์แก่ประเทศชาติ ซึ่งจะส่งผลให้ประชาชนทั้งประเทศประพฤติปฏิบัติตนตาม ประเทศไทยจะมั่นคงและมีความเจริญในทุกๆ ด้าน

3.2.1 กระบวนการทางสังคม (Socialization) ที่จะหล่อหลอมกลมกล่อมเกลา หรือปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตคนได้นั้นขึ้นอยู่กับสถาบันสำคัญคือ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสถาบันสื่อมวลชน การนำวาระแห่งชาติอันเป็นนโยบายสาธารณะ (Public Policy) ไปแปลงเป็นการปฏิบัติ (Policy Implementation) จึงต้องผลักดันผ่านสถาบันหลักดังกล่าวข้างต้น (อารีรัตน์ วัฒนสิน: 2545)

3.2.2 แนวคิดธรรมาภิบาลและการพัฒนาระบบประชาธิปไตยจะต้องแพร่หลายและขยายผลอยู่ในทุกสถาบัน อาทิ ประชาธิปไตยในครอบครัว ประชาธิปไตยในโรงเรียน

3.2.3 สถาบันศาสนาต้องแสดงบทบาทในการส่งเสริม และพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยให้มากขึ้น ทั้งในด้านการเผยแพร่หลักคำสอน และจัดกิจกรรมทางศาสนา โดยสามารถเชื่อมโยงศาสนธรรมมาส่งเสริมจิตสำนึก และพฤติกรรมประชาธิปไตยของพลเมืองอย่างบูรณาการ เพื่อให้สังคมไทยก้าวสู่ความเป็นสังคมประชาธิปไตยยิ่งขึ้น (อภิชาติ คำดี 2549: 147-148)

3.2.4 สถาบันสื่อมวลชน อันประกอบด้วยสื่อหนังสือพิมพ์ สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ และอีกสื่อหนึ่งที่เกิดขึ้นในยุคไร้พรมแดนก็คือ สื่ออินเทอร์เน็ต ในสังคมปัจจุบันต้องยอมรับว่าสื่อเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อ ความเชื่อ ค่านิยม ความคิด และวิถีชีวิตของพลเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สื่อ โทรทัศน์ สื่อจึงเป็นได้ทั้งตัวจุดรั้ง หรือตัวกระตุ้นการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย ในวาระแห่งชาติที่จะนำหลัก ธรรมมาภิบาลในพระพุทธศาสนามาใช้ในการส่งเสริม และพัฒนาประชาธิปไตย จึงต้องมีสื่อเป็นกลไก

สำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการนี้ให้ประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยเองมีความเห็นว่า การปฏิรูปใดๆ ก็ตามมีอาจประสบความสำเร็จได้โดยหากปราศจากการปฏิรูปสื่อ

3.3 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ ได้แก่

ควรที่จะมีการศึกษาถึงการนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมในปัจจุบัน โดยเฉพาะในเรื่องของศีลธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมไทย ซึ่งนับวันจะยิ่งเสื่อมโทรมไปทุกที ทั้งที่ประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าควรมีการศึกษาวิจัยแนวความคิดทางการเมืองทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ การประยุกต์ใช้หลักธรรมาธิปไตยในพระไตรปิฎกเพื่อแก้ปัญหาทางการเมืองการปกครองของไทยด้วย เพราะถือว่าหลักธรรมาธิปไตย ในพระไตรปิฎกนั้นจะมีส่วนในการกล่อมเกล่าทำทีในการปฏิบัติต่อกันตามอุดมการณ์ทางการเมืองให้ดีขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมของผู้ปกครอง

ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการวิจัยในประเด็นดังต่อไปนี้

1. การวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง บทบาทของพระพุทธศาสนาจะมีส่วนช่วยพัฒนาแนวคิดในหลักธรรมมาภิบาลให้เกิดขึ้นกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้อย่างไร
2. การวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง แนวคิดธรรมมาภิบาลและผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ในประเทศไทย
3. การวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง การนำหลักธรรมมาภิบาลไปใช้ในการพัฒนาในหน่วยงานต่างๆ ที่ผู้วิจัยทำงานอยู่ในปัจจุบัน เช่น การใช้หลักธรรมมาภิบาลในการเสริมสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายภาคประชาชนของเทศบาลตำบลละหาร กับ การแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน เป็นต้น

การสร้างรัฐโดยปราศจากหลักธรรมของศาสนาย่อมไม่เป็นธรรมรัฐอย่างแน่นอน การสร้างอุดมการณ์ของชาติโดยไม่อิงอยู่กับเรื่องวัตถุนิยมและความ โลภตามรูปแบบลัทธิบริโภคนิยมที่เขยครอบงำสังคมไทยมาเป็นเวลานาน จึงจะเป็นการแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจได้อย่างแท้จริง และนำมาซึ่งการเมือง การปกครองแบบ “ธรรมรัฐ” หรือ “ธรรมาภิบาล” ได้อย่างแท้จริง

การพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นธรรมาภิบาลไม่ใช่หนทางที่เป็นไปไม่ได้ และไม่ใช่สิ่งที่ยาก ทั้งหมดเพียงแต่อาศัยความร่วมมือและความตั้งใจจริงจากผู้นำ และประชาชนในการประพฤติ ปฏิบัติตนตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

ถ้าหากนำแนวความคิดธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎก มาใช้ในการพัฒนาระบบประชาธิปไตย ดังที่ผู้วิจัยนำเสนอนี้ประสบความสำเร็จในสังคมไทย ทำให้ประชาธิปไตยของไทยพัฒนาขึ้น ทั้งในแง่ของระบบการเมืองและชีวิตของพลเมือง สามารถส่งผลให้ระบอบประชาธิปไตยตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปสู่สังคมไทยที่มีความสันติสุข หากความคาดหวังดังกล่าวนี้ ปรากฏเป็นจริงขึ้นมาในสังคมไทยวันใด ณ เวลานั้น ผู้วิจัยมีความเชื่อว่า ประชาชนชาวไทยทั้งหลายย่อมมีความภาคภูมิใจ ในทุกครั้งที่ได้ยินคำว่า “ประชาธิปไตยแบบธรรมาภิบาล”

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมมีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ในหลายแห่งในรูปแบบที่แตกต่างกัน ตามสถานะของผู้ฟัง ดังนั้นการนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธองค์มาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสังคมไทย ก็จะทำให้ประเทศชาติสามารถดำรงอยู่ได้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเทศไทยควรมีการกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อเสริมสร้างหลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศเพื่อการพัฒนา และเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมโดยให้ความสำคัญกับ

3.3.1 การเสริมสร้าง และพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยและหลักธรรมภิบาลให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำรงชีวิตในสังคมไทย โดยสร้างการเรียนรู้ ปลูกฝังจิตสำนึก ค่านิยมวัฒนธรรมประชาธิปไตยและธรรมาภิบาลแก่เยาวชน และประชาชนทุกระดับ อย่างต่อเนื่องและจริงจัง พร้อมทั้งพัฒนาภาวะความเป็นผู้นำประชาธิปไตยที่มีคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลในสังคมทุกระดับเพื่อให้เป็นแบบอย่างที่ดีในสังคม ตลอดจนวางรากฐานกระบวนการประชาธิปไตยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และเพิ่มประสิทธิภาพกลไกและกระบวนการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และการเมืองให้เข้มแข็งและเป็นอิสระมากขึ้น

3.3.2 เสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาชนให้สามารถเข้าร่วมการบริหารจัดการประเทศโดยส่งเสริมให้ประชาชนรวมตัวและรวมกลุ่มสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันให้เข้มแข็ง ส่งเสริมให้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน และร่วมในกระบวนการบริหารจัดการประเทศให้เกิดความเป็นธรรมและความโปร่งใสในการพัฒนาประเทศ เสริมสร้างความเข้มแข็งและสร้างเครือข่ายการทำงานของกลไกตรวจสอบภาคประชาชนเพื่อติดตามตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐได้อย่างเข้มแข็งมีประสิทธิภาพ

3.3.3 สร้างภาคราชการที่มีประสิทธิภาพและมีธรรมาภิบาล เน้นการบริการแทนการกำกับควบคุมและทำงานร่วมกับหุ้นส่วนการพัฒนา เน้นการพัฒนาประสิทธิภาพและความคุ้มค่าในการปฏิบัติภารกิจด้วยการปรับบทบาทโครงสร้างและกลไกการบริหารจัดการภาครัฐและรัฐวิสาหกิจให้มีประสิทธิภาพ ทันสมัย ลดการบังคับควบคุม คำนึงความต้องการของประชาชน และทำงานร่วมกับหุ้นส่วนการพัฒนา เพิ่มบทบาทภาคเอกชนในกิจการของรัฐวิสาหกิจเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการสาธารณะและลดภาระการลงทุนของภาครัฐ ตลอดจนพัฒนากลไกการกำกับดูแลที่เข้มแข็งให้เกิดการแข่งขันที่เป็นธรรม โปร่งใส โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศและคุ้มครองผู้ใช้บริการ โดยดำเนินการควบคู่ไปกับการปลูกฝังจิตสำนึกข้าราชการไทยให้เห็นความสำคัญและยึดมั่นในหลักธรรมาภิบาล และปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารอย่างเคร่งครัด

3.3.4 การกระจายอำนาจการบริหารจัดการประกาศสู่ภูมิภาค ท้องถิ่น และชุมชน เพิ่มขึ้นต่อเนื่องโดยพัฒนาศักยภาพ และกระจายอำนาจการตัดสินใจให้ท้องถิ่นมีบทบาทสามารถรับผิดชอบในการบริหารจัดการสาธารณะ ตลอดจนแก้ไขปัญหาที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และสามารถสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจ และสังคมให้แก่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

3.3.5 ส่งเสริมภาคธุรกิจเอกชนให้เกิดความเข้มแข็ง สุจริต และมีธรรมาภิบาล โดยมีมาตรการส่งเสริมและสร้างแรงจูงใจให้ธุรกิจเอกชนทั้งที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์และธุรกิจเอกชนทั่วไปเป็น “บรรษัทภิบาล” เพิ่มมากขึ้น สร้างจิตสำนึกในการประกอบธุรกิจอย่างซื่อสัตย์ ยุติธรรมต่อผู้บริโภคและเป็นธรรมต่อธุรกิจคู่แข่ง พร้อมทั้งยึดมั่นในความรับผิดชอบต่อสังคม แบ่งปันผลประโยชน์คืนสู่สาธารณะ ตลอดจนสนับสนุนสถาบันวิชาชีพธุรกิจประเภทต่างๆ ให้มีบทบาทในการสร้างธรรมาภิบาลแก่ภาคธุรกิจมากขึ้น

3.3.6 การปฏิรูปกฎหมาย กฎระเบียบและขั้นตอนกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อสร้างความสมดุลในการจัดสรรประโยชน์จากการพัฒนา ด้วยการเปิดโอกาสให้ภาคีและกลุ่มต่างๆ มีส่วนร่วมในการเสนอแนะและตรากฎหมายเพื่อประสานประโยชน์ของภาคส่วนต่างๆ ให้เสมอภาค มีความสมดุล โดยการปฏิรูปกฎหมายเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ ลดการใช้ดุลพินิจของข้าราชการและเจ้าหน้าที่ รวมทั้งสร้างความเข้มแข็งของกลไกการบังคับใช้กฎหมาย โดยเฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการประกอบธุรกิจ เพื่อสร้างความเป็นธรรมต่อผู้ประกอบการขนาดเล็กและผู้ประกอบการใหม่

3.3.7 การรักษาและเสริมสร้างความมั่นคงเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการประเทศ
 ผู้ดูแลภาพและความยั่งยืน โดยการพัฒนาศักยภาพบทบาท และภารกิจของหน่วยงานด้านการป้องกัน
 ประเทศ ความมั่นคง และการรักษาความสงบเรียบร้อย ให้มีประสิทธิภาพมีความพร้อมในการป้องกัน
 ประเทศและตอบสนองต่อภัยคุกคามในทุกรูปแบบสถานการณ์ได้ฉับไว พร้อมทั้งผนึกพลังร่วมกับ
 ภาคส่วนต่างๆ ดำเนินการป้องกันและพัฒนาประเทศให้สามารถพิทักษ์รักษาเอกราช สถาบัน
 พระมหากษัตริย์ ผลประโยชน์ของชาติ และการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมี
 พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งสามารถสร้างความมั่นคงของประชาชนและสังคมให้มีความ
 ความอยู่รอดปลอดภัยโดยยึดหลักธรรมาภิบาลในทุกระดับเข้าใจอย่างถ่องแท้ มีสติปัญญา ไม่หลงใหล
 ไปตามกระแสของสังคม ที่หมุนเวียนแปรเปลี่ยนไปตลอดเวลา

การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ การปรับภาพพจน์ของพระพุทธศาสนา
 ในสายตาของประชาชนให้ดีขึ้น รัฐต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาพระพุทธศาสนา โดยต้องเปลี่ยนแปลง
 ทักษะคติ ค่านิยมที่มีต่อพระพุทธศาสนาของประชาชนใหม่ ว่าหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา
 ไม่ใช่สิ่งที่ล้าสมัย ซึ่งสามารถทำได้โดยไม่ยาก ทั้งนี้เพราะในโลกวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้ยอมรับ
 ความจริงในพระพุทธศาสนามากขึ้น ถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริงในทางวิทยาศาสตร์ เช่น หลักความรู้
 ด้านจักรวาลวิทยา ซึ่งพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโลกกลม และการมีจักรวาลที่นับไม่ถ้วน ซึ่งใน
 ปัจจุบันเพิ่งค้นพบเมื่อไม่นานนี้ การไม่มีตัวตนของวัตถุซึ่งตรงกับหลักควอนตัมฟิสิกส์ อันเป็นหลัก
 ฟิสิกส์สมัยใหม่ การกำเนิดชีวิตมนุษย์ในครรภ์มารดา ซึ่งพุทธศาสนาบรรยายไว้อย่างละเอียด ตรง
 กับความรู้ด้านการแพทย์อย่างยิ่ง ซึ่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนามากมายที่สอดคล้องกับความรู้
 ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่อย่างอัศจรรย์ หรือแม้แต่ความรู้ด้านปรัชญา เช่น หลักการเวียนว่ายตายเกิดใน
 พระพุทธศาสนา ก็ถูกทดสอบในทางวิทยาศาสตร์จนได้ข้อสรุปว่า น่าจะเป็นความจริงจากผลงาน
 การวิจัยของ ศาสตราจารย์รีด เดวิสส์ (อินทรัตน์ ยอดบางเตย 2547: 89-94) ที่ค้นคว้าเรื่องการ
 เวียนว่ายตายเกิดในแบบวิทยาศาสตร์ การค้นคว้าเรื่องแสงออรา ซึ่งคนไทยเรียกว่าแสงแห่งชีวิต ซึ่ง
 เป็นปริศนาอยู่ถึงทุกวันนี้ว่าเป็นพลังงานชนิดใดกันแน่ การเผยแพร่ความรู้เหล่านี้จะช่วยให้ประชาชนมี
 ทักษะคติต่อพระพุทธศาสนาว่าเป็นสิ่งที่ทันสมัย ไม่ใช่เป็นเรื่องที่มลายแต่อย่างใด การสร้างภาพพจน์ที่
 ดีจะช่วยยกระดับให้ประชาชนกลับมาเรียนรู้หลักพระพุทธศาสนามากขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้สังคมมี
 ความสงบสุข และมีผลต่อระบบการเมืองการปกครองไปในทางที่ดียิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยสกลนคร

สืบช่วยธรรมสารีรวิราช

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา (2514) *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง กระทรวงศึกษาธิการ*
กรุงเทพมหานคร
- กรมการศาสนา (2525) *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง กระทรวงศึกษาธิการ*
กรุงเทพมหานคร
- กรมการศาสนา (2548) *พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร* กระทรวง
วัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร
- กรมการศาสนา (2550) *พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน ตอนว่าด้วยพระวินัย* กระทรวง
วัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร
- คำนึ่ง ชัยสุวรรณรักษ์ และธีระพล บุญสร้าง (2546) *ประชาธิปไตยในวิถีชีวิตไทย*
กรุงเทพมหานคร หจก.วี.เจ.พรีนติ้ง
- จรรยา สุภาพ (2522) *หลักรัฐศาสตร์ฉบับพื้นฐาน* กรุงเทพมหานคร ไทยวัฒนาพานิชย์
- ชัยอนันต์ สมุทวนิช (2523) *ประชาธิปไตยสังคมนิยมคอมมิวนิสต์กับการเมืองไทย*
กรุงเทพมหานคร บรรณกิจ
- ชิต บุรทัต (2520) *สามัคคีเภทคำฉันท์* กรุงเทพมหานคร องค์การคำคุณุสภา
- ทินพันธุ์ นาคะตะ (2543) *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย พิมพ์ครั้งที่ 2* กรุงเทพมหานคร
หจก.สหภาพบล็อกและการพิมพ์
- นิยม รัฐอมฤต (2547) *การพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย* เอกสารประกอบการบรรยาย
สถาบันพระปกเกล้า
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2540) *ภาพรวมของรัฐธรรมนูญและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย*
พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร สถาบันพระปกเกล้า
- _____ (2553) “การสร้างธรรมาภิบาล Good Governane ในสังคมไทย” เข้าถึง ใน [http: www.royin go.th/250/tikupload/4257904.pdf](http://www.royin.go.th/250/tikupload/4257904.pdf) สืบค้นเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2553
- _____ (2554) [http: www.kmutt.ac.th/sd/html/pdf/tam.pdf](http://www.kmutt.ac.th/sd/html/pdf/tam.pdf) “หลักธรรมาภิบาลกับการเมือง
การปกครองของไทย สืบค้นเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2554
- พระเทพโสภณ (2547) *จริยธรรมของผู้ผู้นำ* เอกสารประกอบการบรรยายสถาบันพระปกเกล้า
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2548) *พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธควรรู้* กรุงเทพมหานคร
พุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

- พระภิกษุวชิรญาณ (2546) *รัฐศาสตร์เชิงพุทธ* กรุงเทพมหานคร มูลนิธิธรรมกาย
- พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ชนมจิตโต) (2538) *ความเป็นมาของพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร มหามกุฏราชวิทยาลัย)
- พระราชวรมณี (ปยุตต์ ปยุตโต) (2523ค) *พจนานุกรมพุทธศาสตร์* พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพมหานคร มหามกุฏราชวิทยาลัย
- ลิขิต ชีรวะดิน (2547) *ลัทธิเสรีนิยมกับระบอบประชาธิปไตยด้วยตัวแทน* เอกสารประกอบการบรรยาย สถาบันพระปกเกล้า
- วชิรญาณ วโรธ สมนเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา (2498) *วินัยมุข* เล่ม 3 กรุงเทพมหานคร มหามกุฏราชวิทยาลัย
- สมเกียรติ กิจสุวรรณ (2535) *พุทธศาสนากับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย* เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
- สมบัติ ชำรงชัยวงศ์ (2545) *การเมือง : แนวความคิดและการพัฒนา* พิมพ์ครั้งที่ 12 กรุงเทพมหานคร เสมาธรรม
- สมโภชน์ นพคุณ (2545) *แผนพัฒนาเยาวชนเพื่อวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย* เอกสารแผนพัฒนาประชาธิปไตย สถาบันพระปกเกล้า
- สุชีพ ปุณฺณานุกาพ (2502) *พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน* กรุงเทพมหานคร บรรณาการ _____ (2537) *พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน* พิมพ์ครั้งที่ 15 กรุงเทพมหานคร มหามกุฏราชวิทยาลัย
- _____ (2543) *คุณลักษณะพิเศษของพุทธศาสนา* กรุงเทพมหานคร องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก
- สุวัฒนา เพชรทองคำ (2540) *ศาสนากับการพัฒนาจริยธรรมนักรบการเมือง* เอกสารวิจัยส่วนบุคคล สถาบันพระปกเกล้า
- อรพินธ์ สฟโชคชัย (1989) ในรายงานเรื่อง *Sub-Sahara: from Crisis to Sustainable Growth*. ซึ่งเป็นรายงานของธนาคารโลกที่แสดงความสำคัญของการมีธรรมาภิบาลในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ
- อภิชาติ คำดี (2549) *หลักพระพุทธศาสนากับการส่งเสริมวิถีชีวิตประชาธิปไตย* เอกสารวิจัยส่วนบุคคล สถาบันพระปกเกล้า
- อารีรัตน์ วัฒนสิน (2545) *หลักสูตรและการเสริมสร้างประชาธิปไตยในโรงเรียน* เอกสารวิจัยส่วนบุคคล สถาบันพระปกเกล้า

- อินทร์ตัน ขอดบางเตย (2547) “*ธรรมรัฐ*” จะเป็นจริงได้ด้วยหลักธรรมของพระพุทธศาสนา
เอกสารวิจัยส่วนบุคคล สถาบันพระปกเกล้า
- Akira, Hirakawa (1990) *A History of Indian Baddhis M From Sakyamumi to Early Mahayana*
(Hawaii: University of Hawaii)
- Darling, Barbava (1999) “*Sustainable Development, Good Governance and Public Sector
Man-agement Reform,*” (Conference paper in Parliamentarians Assisting Corruption
Control in South East Asia, April 26-30, Nakon Pathom Thailand
- Ebenstein, Williamed. (1960) *Modern Politieal Thought*. New York: Rinehart and Winston
- Rousseau, Jean Jacques (1954) “*The Social Contract*” in *Modern Political Thought*.ed.By
William Ebenstein (New York: Rinehart and Winston.
- Sherover, Charles M (1974) *The Democratic Revolutions*. New York: Washington Square
Press, c.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

สภามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ภาคผนวก ก
คำอธิบายคำย่อ

คำอธิบายคำย่อ

คำย่อต่อไปนี้ เป็นคำย่อที่ใช้ในการอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง กรมการศาสนาพุทธ พุทธศักราช 2525 คำย่อต่างๆ ที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้ มีดังต่อไปนี้

คำย่อ	ย่อมาจาก		
มหา	พระวินัยปิฎก	มหาวรรค	
จุ.ฉนธ.	พระสุตตันตปิฎก	จุททกนิกาย	ฉนธวรวรรค
จุ.ชา	พระสุตตันตปิฎก	จุททกนิกาย	ชาดก
จุ.ธ.	พระสุตตันตปิฎก	จุททกนิกาย	ธรรมบท
จุ.อุ.	พระสุตตันตปิฎก	จุททกนิกาย	อุทาน
ที.ปา	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปฎาฎิกวรรค
ที.มหา	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มหาวรรค
ที.สี.	พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	สีลฉนธวรวรรค
ม.มู	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	มูลป้ณณาสะกั
ม.อุปริ.	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	อุปริป้ณณาสะกั
สัง.สคาถ.	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สถาวรรค
อัง.ติก.	พระสุตตันตปิฎก	อังคุดตตริคาย	ติกนิบาต
อัง.ป้ญจก.	พระสุตตันตปิฎก	อังคุดตตริคาย	ป้ญจกนิบาต

เครื่องหมายเล่ม, ข้อ, หน้า

เลขหมายในพระไตรปิฎก เล่ม / ข้อ / หน้า

เช่น 10/97/102 หมายถึง เล่ม 10 ข้อ 97 หน้า 102

(15/212) หมายถึง เล่ม 15 ข้อ 212

ภาคผนวก ข

หนังสือราชการ

สำนักพระราชวัง
พระราชฐานชั้นใน
ถ. หน้าพระลาน แขวงพระลาน
เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

20 กรกฎาคม 2554

เรื่อง ขออนุญาตให้นักศึกษาเข้าสัมภาษณ์

กราบนมัสการ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) แห่งวัดสวนแก้ว จ.นนทบุรี

ด้วย นางอภิญญา ทองสอาด ข้าราชการในพระองค์ สำนักพระราชวัง นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชา รัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง ได้รับอนุมัติให้จัดทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “หลักธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎก กับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย” ซึ่งขณะนี้ได้ทำการศึกษาค้นคว้าไปบ้างแล้วในส่วนของเนื้อหาและแนวคิดจากตำราทางวิชาการต่างๆ แต่ยังคงขาดความเข้าใจในพระไตรปิฎก จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อมูลและคำแนะนำจากพระอาจารย์ อันจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา จึงนมัสการเพื่อขออนุญาตให้นักศึกษาได้เข้าทำการสัมภาษณ์ และรับคำแนะนำจากพระอาจารย์

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความเมตตาอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณเป็นอย่างดี จึงขอกราบขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

นมัสการมาด้วยความเคารพ

(คุณเพ็ญศรี เขียวมีส่วน)

นักวิเคราะห์นโยบายและแผน ผู้เชี่ยวชาญ

พระราชฐานชั้นใน

โทร. 02-224-3286

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรื่อง

หลักสูตรมาภิบาลในพระไตรปิฎก กับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย

สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ) แห่งวัดสวนแก้ว จ.นนทบุรี

เข้าพบเมื่อวันที่ 29 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2544 เวลา 14.00 น.

ข้อที่ 1. กราบเรียนถามพระคุณเจ้าเรื่อง ความรู้และความเข้าใจหลักสูตรในพระไตรปิฎก

ข้อที่ 2. กราบเรียนถามพระคุณเจ้าว่าด้วยเรื่องหลักสูตรมาภิบาล ที่สัมพันธ์กันกับหลักสูตรในพระไตรปิฎก

2.1 หลักนิติธรรม กับ หลักการบัญญัติพระวินัย

2.2 หลักคุณธรรม กับ หลักสุจริต 3, หลักความประพฤติตามอารยธรรม, พรหมวิหาร4 และหลักบำเพ็ญการสงเคราะห์

2.3 หลักความถูกต้อง โปร่งใส กับ อธิกรณ์สมณะ(วิธีการระงับ) เขกยสภา(ถือเสียงข้างมาก)

2.4 หลักการมีส่วนร่วม กับ อปรีหานิยธรรม 7 ประการ, หลักฆราวาสธรรม (ข้อปฏิบัติของการมีส่วนร่วม)

2.5 หลักจิตสำนึกรับผิดชอบ กับหลักปัพพชิตอกนิณหปัจจเวกษณ์ 10 ประการ, หลักทศ 6 (สิงคาลกสูตร)

2.6 หลักประสิทธิภาพ และประสิทธิผล กับหลักของนักปกครอง(จักรวรรดิ 5 ประการ) หลักราชสังคหะ 4 ประการ

ข้อที่ 3. กราบเรียนพระคุณเจ้าว่าด้วยความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา กับหลักสูตรมาภิบาล เพื่อการพัฒนาประชาธิปไตย

พระราชธรรมนิเทศ
(พระพยอม)

จากการสัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ (พระพยอม กัลยาโณ)

1. กราบเรียนถามพระคุณเจ้าเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาลที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก

ตอบ หลักธรรมาภิบาลจริงๆ ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก ตามหลักการในการปกครองบ้านเมือง นักปกครอง และผู้ถูกปกครองก็คือประชาชนจะต้องยึดหลัก “หิริ โอตัปปะ” (หิริ คือ ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป – โอตัปปะ คือ ธรรมที่คุ้มครองโลก) พระพยอมท่านให้ข้อคิดและคำแนะนำ เกี่ยวกับการนำหลักธรรมาภิบาลในการปกครองบ้านเมืองให้มีความสงบร่มเย็น และพัฒนา

2. กราบเรียนถามพระคุณเจ้าว่าด้วยเรื่องแนวคิดธรรมาภิบาลที่มีความสัมพันธ์กันกับหลักธรรมในพระไตรปิฎก โดยแยกเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

2.1 ให้พระคุณเจ้าอธิบายเปรียบเทียบการบัญญัติกฎหมายตามหลักนิติธรรมกับการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้า

ตอบ หลักนิติธรรม ตามหลักพระวินัยจริงๆ ต้องเคร่งครัด แต่ถ้าเป็นหลักกฎหมายผู้มีอำนาจถ้าไม่ทำผิดกันจริงๆ ก็ไม่จำเป็นต้องร่างกฎหมายขึ้นมาบ่อยๆ รัฐจะต้องเข้มแข็งในการตรวจสอบ และต้องทำบ่อยๆ ทำเป็นประจำไม่ใช่นานๆ ทีก็ปราบกันที ซึ่งพระพยอมท่านยกตัวอย่างในการปราบปรามยาเสพติดของรัฐในปัจจุบัน

2.2 กราบเรียนถามพระคุณเจ้าในเรื่องหลักคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนา กับหลักปฏิบัติในระบอบประชาธิปไตยของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง

ตอบ หลักคุณธรรม การควบคุมความประพฤติ ทั้งกาย วาจา และใจ ก็คือ หลักสุจริตสาม ผู้ปกครองต้องจริงใจ และเต็มใจในการแก้ไขปัญหา กับหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมของนักปกครอง และเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญสำหรับการส่งเสริมของการเป็นคนดี มีคุณธรรมของผู้ปกครองรัฐ

2.3 กราบเรียนถามพระคุณเจ้าว่าด้วยเรื่องหลักความถูกต้อง โปร่งใส กับการใช้หลักการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา มีความคล้ายคลึงในเรื่องใด

ตอบ หลักความถูกต้อง โปร่งใส เป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่งในการใช้หลักการถือเสียงข้างมาก เพราะยึดหลักความถูกต้อง โปร่งใส ไม่มีนอกไม่มีใน คือใช้หลัก “อธิกรณ์ สมณะ” เป็นการให้หลักการตัดสินใจข้อขัดแย้ง ซึ่งวิธีการระงับบางทีก็ต้องมีการยืดหยุ่น ซึ่งพระพยอมท่านยกตัวอย่าง กรณีการปราบปรามประชาชนคนเสื้อแดงที่มาชุมนุม รัฐต้องแจ้งให้ประชาชนทยอยออกมาก่อน ถึงต้องใช้วิธีการจัดการกับอำมาตย์ คือให้ใช้วิธีการดึงมวลชนให้ออกมาก่อน ในแผ่นดินจะต้องมีศาลที่เป็นธรรมและให้ความยุติธรรม และรัฐจะต้องทำให้ถูกต้อง ถ้ารัฐทำผิดพลาดจะต้องจัดการอย่างเข้มงวด ไม่ใช่ใช้สองมาตรฐานเหมือนในปัจจุบัน

2.4 ให้พระคุณเจ้าอธิบายเกี่ยวกับหลักการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตย กับหลักปฏิบัติของพระพุทธเจ้าที่บัญญัติไว้ มีส่วนคล้ายกันในเรื่องใดบ้าง

ตอบ หลักการมีส่วนร่วม นี่คือหลักการที่สำคัญที่สุดในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งต้องใช้หลัก “อปริหานิยธรรม” เป็นหลักธรรมสำหรับการมีส่วนร่วมในการปกครอง และหลัก “ฆราวาสธรรม” เป็นหลักอันสำคัญในการปฏิบัติตนในการมีส่วนร่วมของประชาชน

2.5 กราบเรียนถามพระคุณเจ้า ในหลักจิตสำนึก และรับผิดชอบในพระพุทธศาสนา มีหลักการใดที่เป็นหลักปฏิบัติที่มีส่วนสัมพันธ์กันในระบอบประชาธิปไตย

ตอบ หลักจิตสำนึกรับผิดชอบ การให้ความสำคัญกับการหมั่นพิจารณาตนเอง คือ หลัก “ปัพพชิตอกนิหปัจเจกชน” ให้พิจารณาก่อนจะทำอะไร ใคร่ครวญเสียก่อน ปัจเจกบุคคลพึงมีสิทธิเสรีภาพควบคู่ไปกับความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ทั้งต่อตัวเองและต่อผู้อื่น “ปะฏิสังขาโยนิโส ปินตะปาตัง ฯลฯ” การพิจารณาก่อนทำ

2.6 ให้พระคุณเจ้าช่วยอธิบายเกี่ยวกับหลัก “จักรวรรดิ 5” กับหลัก “ราชสังคหวัตถุ4” ให้เป็นที่เข้าใจ

ตอบ หลักประสิทธิภาพและประสิทธิผล (หลักความคุ้มค่า) ต้องใช้หลัก “จักรวรรดิ 5” ซึ่งเป็นหลักในการบริหารจัดการของนักปกครอง ที่จะต้องบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ซึ่งท่าน

ยกตัวอย่าง หัวเชื้อปุ๋ยที่จะนำมาผสมทำเป็นปุ๋ย ซึ่งถ้าผสมใช้ได้เองปุ๋ยก็จะมีราคาถูกลงมาก แต่ประชาชนหรือเกษตรกรไม่สามารถหาซื้อหัวเชื้อปุ๋ยได้ เนื่องจากรัฐได้ให้นายทุนผูกขาดหัวเชื้อปุ๋ย ทำให้เกษตรกรต้องซื้อปุ๋ยในราคาที่แพง ซึ่งในเรื่องนี้พระพยอมท่านอยากเสนอรัฐบาลในขณะนี้ให้ออกนโยบาย “ปุ๋ยแห่งชาติ” มากที่สุด

3. กราบเรียนถามพระคุณเจ้าว่าด้วยความคิดเห็น เกี่ยวกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนากับหลักธรรมาภิบาลเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย

ตอบ ข้อคิดเห็นและคำแนะนำจากพระพยอมในการนำหลักธรรมาภิบาลเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย ท่านได้ให้ข้อคิดว่าถ้าจะให้ประชาธิปไตยของไทยพัฒนาและแบ่งบานจริง ๆ ประชาชนต้องมีการตื่นตัวและไม่ดูเฉย ไม่เมินเฉย และอย่ากลัวความยากลำบาก ต้องกล้าที่จะปกป้องสิทธิ และเสรีภาพของตนเอง รัฐบาลหรือผู้ปกครองต้องดูแลประชาชนอย่างทั่วถึง ให้ประชาชนได้รับประโยชน์จริงๆ ผู้มีอำนาจต้องรักษาศีล รักษาธรรมให้ได้จริงๆ ถึงจะรักษาคุ้มครองบ้านเมืองได้ ถ้านักการเมืองมี “คุณธรรม” ประชาชนมี “ศีลธรรม” ประเทศชาติบ้านเมืองก็จะมีความสงบสุข

ภาคผนวก ค

ประวัติและผลงานของพระราชธรรมนิเทศ

ประวัติและผลงานของพระพยอม กัลยาโณ (พระราชธรรมนิเทศ)

เกิด	วันจันทร์ เดือน เมษายน พ.ศ. 2492 ปีฉลู
บิดา	นายเปล่ง จันเพชร
มารดา	นางสำเภา จันเพชร
ภูมิลำเนา	บ้านเลขที่ 71 หมู่ที่ 13 ต.บางม่วง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี
การศึกษา	
พ.ศ. 2500	เข้ารับการศึกษาที่โรงเรียนสังวรวิมลไพบูลย์
พ.ศ. 2510	บรรพชาเป็นสามเณร ที่วัดสังวรวิมลไพบูลย์ (บวช 7 วัน)
พ.ศ. 2513	อุปสมบท เป็นพระภิกษุที่วัดสังวรวิมลไพบูลย์
พ.ศ. 2514	สอบได้นักธรรมชั้นตรีที่วัดอัมพวัน จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. 2515	สอบได้นักธรรมชั้นโทที่วัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. 2516	สอบได้นักธรรมชั้นเอกที่วัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี
ผลงาน (ปี พ.ศ. 2521 - 2538)	
พ.ศ. 2521	ทำโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ที่วัดสวนแก้ว
พ.ศ. 2523	เริ่มบุกเบิกพัฒนาวัดแก้ว เป็นวัดสวนแก้ว
พ.ศ. 2529	ตั้งมูลนิธิสวนแก้ว

ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

พ.ศ. 2528	รางวัลสังข์เงิน สาขาใช้ศิลปะในการเผยแผ่ จากสมาคม นักประชาสัมพันธ์แห่งประเทศไทย
พ.ศ. 2531	โล่โครงการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ จากกรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2535	- โล่เกียรติคุณบารมี “พระผู้มีคุณต่อแผ่นดินและสังคม” จาก สมเด็จพระสังฆราช - โล่โครงการรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่จากมูลนิธิหมอชาวบ้าน
พ.ศ. 2536	- โล่บุคคลดีเด่นแห่งวงการศึกษานอกโรงเรียน สมาคมศึกษานิเทศแห่งประเทศไทย - โล่ผลงานดีเด่นด้านวิชาภาษาไทย จากกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

- พ.ศ. 2537 - ปรินญูญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสน์ จากมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
- ปรินญูญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพัฒนาสังคม จากสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า)
- พ.ศ. 2538 - รางวัลเหรียญอนามย์โลก การรณรงค์เลิกบุหรี จากองค์การอนามย์โลก
- รางวัลมูลนิธิดีเด่นระดับภาค ลำดับที่ 3 จากสมาคมสันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย
- รางวัลโล่ผู้สนับสนุนกรมประชาสัมพันธ์ดีเด่นปี 2538 จากนายบรรหาร ศิลปะอาชา นายกรัฐมนตรี
- รางวัลชมเชยที่ 3 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของคณะกรรมการการเศรษฐกิจและสังคมสำหรับเอเชียแปซิฟิก (เอสแคป) ประจำปี พ.ศ. 2538
- พ.ศ. 2539 - รางวัลมูลนิธิดีเด่นระดับภาค ลำดับที่ 2 จากสมาคมสันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย
- โล่ประกาศเกียรติคุณ “ผู้ร่วมรณรงค์สร้างสรรค์สังคมปลอดบุหรี” จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี
- พ.ศ. 2540 - เกียรติบัตรยกย่องเชิดชูเกียรติในด้าน “อภิปรายถ่ายทอดเสียงวิชาการทางพระพุทธศาสนา” จากสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก
- ประกาศนียบัตรทองคำเชิดชูเกียรติ “พระดีศรีสังคม” จากสมาคมสื่อมวลชนส่วนภูมิภาค (ประเทศไทย)
- โล่ประกาศเกียรติคุณ “นักศึกษาดำเนินแห่งชาติ สาขาสื่อมวลชน” จากกระทรวงสาธารณสุข
- พ.ศ. 2541 - ได้รับการคัดเลือกเป็น อุทยานการศึกษาในวัดประจำปี 2541 จากกรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
- รางวัลมูลนิธิดีเด่นระดับภาคที่ 1 ลำดับที่ 1 จากสมาคมสันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย
- ปรินญูญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาศึกษาศาสตร์ เพื่อพัฒนาชุมชน จากสภามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

- ปริญญาโทเศรษฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิตศึกษาศึกษา จากมหาวิทยาลัย
วงษ์สวัสดิกุล
- พ.ศ. 2542 - “เสาสมาธรรมจักร” ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา
- รางวัลชมเชยผู้ประพันธ์หนังสือเรื่อง “เรียนผูกเรียนแก้” จาก
คณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
- พ.ศ. 2543 - รางวัลมูลนิธิดีเด่นระดับภาคที่ 1 ลำดับที่ 1 จากสมาคม
สันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย
- โล่รางวัล “มหิตลวราวุธธรรม” จากพระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาธินัดดามาตุ
- พ.ศ. 2544 - โล่เกียรติคุณ “ผู้สนับสนุนงานกรมประชาสัมพันธ์ดีเด่น
ประจำปี 2544” จาก พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร
นายกรัฐมนตรี
- โล่รางวัลอาสาสมัครดีเด่นพิเศษ ปี 2544 จากผู้ว่าราชการ
จังหวัดนนทบุรี
- รางวัลมูลนิธิดีเด่นประจำปี 2543-2544 จากสมาคม
สันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- พ.ศ. 2545 - โล่รางวัลการสนับสนุนโครงการการจัดการสิ่งปฏิกูลตามแนว
พระราชดำริ จากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข
- รางวัลมูลนิธิดีเด่นระดับภาคที่ 1 ลำดับที่ 1 จากสมาคม
สันนิบาตมูลนิธิแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์
- เกียรติบัตรยกย่องเป็นครุภูมิปัญญาไทย ด้านปรัชญา ศาสนา
และประเพณี จากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
- โล่รางวัลอาสาสมัครดีเด่น จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนา
สังคมและความมั่นคงของมนุษย์ นายอนุรักษ์ จุริมาศ
- โล่ประกาศเกียรติคุณองค์กรดีเด่นที่ให้การสนับสนุนคนพิการ
จากรองนายกรัฐมนตรี นายจาตุรนต์ ฉายแสง
- พ.ศ. 2546 - โล่รางวัล PCD Awards 2002 ด้านบุคคลดีเด่นด้าน
การจัดการขยะมูลฝอย จากกรมควบคุมมลพิษ กระทรวง
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิตบัณฑิตศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาธรรมนิเทศ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- เกียรติบัตรสาขาการอภิปรายถ่ายทอดเสียง “วิชาการทางพระพุทธศาสนา” จากสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก
- โล่เกียรติยศผู้มีส่วนร่วมถวายความจงรักภักดีในการจัดงาน 5 ธันวาคม มหาราช และงาน 12 สิงหาคมบรมราชินีนาถ จาก ทูลกระหม่อมหญิงอุบลรัตนราชกัญญา
- โล่เกียรติยศบุคคลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อเยาวชน จากพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภา
- รางวัลพระภิกษุผู้อุทิศตนในการป้องกันและต่อต้านยาเสพติด จากพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชธิดาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปลดกิตฺติโสภโณ ปทุมุตฺตม) (มูลนิธิวัดสวนแก้ว (2549) ประวัติและผลงานของ พระพยอม กัลยาโณ)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางอภิญญา ทองสอาด
สถานที่เกิด	อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี
ประวัติการศึกษา	ร.บ. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พ.ศ. 2548
สถานที่ทำงาน	สำนักพระราชวัง แขวงพระลาน เขตพระนคร จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ตำแหน่ง	เจ้าพนักงานในพระองค์

